

KOMÁROMI JÁNOS

RONGYOS GÁRDA

TIZENHAT ELBESZÉLÉS

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT R.-T. KIADÁSA

Stádium Rt., Budapest, VI., Rózsa-utca 111.

TALPAS-ÜVÖLTÉS.

I.

Még nem alkonyodott végképp, de túl, a Bodroghözön, lenge fátyol ereszkedett már a hegyaljai dombsorra s csak messze, északfelé ütköztek ki nemire a sátorhegyek kupolái. De az is csak látszott talán.

Augusztus vége felé volt s a Tisza alacsonyan állt ebben az időtájban. Híre járt, hogy Montecuccoli Kassa alól ereszkedik lefelé a síkságra, Glöckelsperg tábornok pedig a Tiszahát-ról igyekszik szemközt, hogy egy ügyesen kombinált sakkhúzással agyonüssék azt az útonálló csőcsel éket, mely a nagyszájú Esze Tamás, meg a zsvány Bige László keze alatt gyűjtogatott ezalatt az urak birtokain. S hívatta magát az egyik rabló a Csaták Pajzsának, a másik lator meg a Harcok Buzogánya jelzőt nyerte el a gyűlevész parasztok táborában.

Jól tudta a két generális, hogy e hordával szemben, mely piszkolódó versekkel sem átálja illetni a császár személyét, észszerű stratégiával csődbe jut a legmesteribb katonaagyvelő is és ez oknál fogva gyors menetre parancsolták Szol-

nok felől a Jászberényi László kettős kompániáját, hogy ilyen módon oldalba szorítván a megtévelyedett fiatal herceg kóborlóit, belefojthassák őket a Tisza és a Bodrog mocsaraiba.

Jászberényi kapitány elérvén a Tiszát, pihenőt rendelt a vencesellői révnél. Közel volt már az este, de nagyobb bajnak tetszett annál, hogy a komp a túlsó parton vesztegelt ezen a délutánon. S ami még gyanúsabb lehetett: sehol élő lélek nem mutatta magát, csak az iszonyatos magány hallgatózott közeli és távoli vidéken.

A két század rác és horvát gyalogosai ledőlték a füzek alá, az egynéhány magyar lovas is lenyergelt, a két kis ágyút meg, melyet rabkurucok vontak, ügyesen elbújtatták a part rae-dekije alá. A nap sáppadt korongja már-már érintette a Harangod síkját s ijesztő csend ült köröskörül.

Jászberényi óvatosan átkémlelt a túlsó partra, hol két árva fűz bánkódott a homokban s aztán odaszólt a huszárok felé:

— Karvaly!

A huszárok közül erre talpraszökött egy sánta és alacsony dugóemberke. Lehetett vagy ötvenéves. Egy-forradás volt a pofája, szemöldöke a szemébe s bajusza a szájába lógott. Ez volt Karvaly.

— Parancsára, kapitány uram, itt vagyok! — s úgy megmeredt a tiszt előtt, mint a tuskó.

A kapitány a folyó másik oldalára mutatott:

— A kompot át kell hoznunk ... Karvaly is átnézett a vizén, összehúzott szemmel, sokáig, mint aki nagyon figyel. Aztán egyetlen-egy pontra kezdett pislogni, mint aki már észrevett valamit...

A kapitány folytatta:

—Még ma este, Karvaly. Mert hírt vettem, hogy őexcellenciája Generális Montecuccoli táborba szállt Új hely alatt.

—Már abból semmisse lesz, kapitány uram, — szólt vissza csendesen Karvaly, de a szemét le nem vette a túlsó partról.

—Hogy mondtad?

—Már abból semmisse lesz, kapitány uram, mert a hidast nem lehet áthalozni.

—Miért?

—Azért, kapitány uram, mert onnanátról egy бүdös kuruc leelkedik reánk, — s utálata jelöl kiköpött maga elé.

A kapitány ösztönszerűen megrezzent:

—Hol te?

—Vasz szagt er? — kérdezte egy sáppadt bécsi hadnagy, ki a száraz fűvön heverészett s a fogát piszkálta egy szalmaszállal.

Jászberényi bosszúsan legyintett a hadnagynak s Karvalyt sürgette. Karvaly pedig átmutatott a túlsó partra s egykedvűen magyarázott:

— Látja, kapitány uram, azt a magányos fűzfát, hol a hidas feljárója vagyon? Ugye? Hát a fűzfa törzsihez támaszkodva áll valami,

innét olyannak látszik csak, mint egy barna tönk. Hát az a tönk az a tetves kuruc, hogy a szél hajítaná át a toronytetőn a tiszteletlen személyét! — s megint köpött egyet.

Jászberényi figyelni kezdett a fák mögül, de ezúttal nem akart hinni a Karvaly csodálatos szemének:

—Bizonyos te?

—Bizonyos hát! Báránysüveg vagyon fején a gyilkosnak. Tarpai bicskás lesz, mert azoknak vagyon fekete süvegjük. Fúj!

Jászberényi közbe elmagyarázta a németnek, hogy alighanem baj van, mert odaát résen állnak a fölkelők. Szóval, hogy most valami igen okos dolgot kell kieszelni. A hadnagy a fogát szíjta:

—Szo eine Horde!

A kapitány magához intette Karvalyt:

—Hátha nem is kuruc, te Karvaly. Hátha csak valami szegénylegény.

—Csakhogy aki szegénylegény ma, az mind kuruc ma, kapitány uram! — rántotta fel a szemöldökét Karvaly. — Mind kuruc, a fene enne meg őket! Vagyis hogy most inkább ők esznek meg bennünket.

—Jászberényi ideges lett:

—Ne légy ostoba! Inkább állj ki a partra és beszélj vele okosan!

—Okosan? — és vállat vont tiszteletlenül.

— Okosan? — és fölnevetett. — Jó.

—Felállt.

A nap leesett már s Záhony irányából feltűnt az első csillag. De különben félelmes hallgatásba merült a környék. Csak túl a mocsarak fölött, kiáltott olykor kettőt-hármat egy elkésett vadlúd.

Karvaly ekkor már felbukkant a fövényes parton s tölcseért csinálván a markából, átordított a vízen:

— Ki vagy, hé?

A visszhang idefeleselt a Tisza kanyarodójából:

— ...*vagy hé?*

Csend lett utána, de csak egy pillanatig. Mert a másik pillanatban a barna tönk elvált a magányos fűz törzsétől és ahogy elvált, lett belőle kétlábon járó ember. Csakugyan, gyászszínű süveg volt a fején az istentelennek. Jött tehát a báránsüvegű s aztán szembe, a hidas feljáróján, a part legtetején megállott és úgy kiabált vissza Karvalynak:

— Mi közöd hozzá, tetves!

Karvalynak vérbeborult a feje, de azért vigyázott a tempóra:

— Mért állítod, atyámfia, hogy tetves vagyok?

— Azért állítom, — ordított vissza a kuruc —, mert az vagy! Mert magyar vagy és mégis a bécsi császárt szolgálod, fulladnál meg vele együtt! De kerülj csak a kezünkbe ...

Karvaly hirtelen elfelejtette, hogy haragudnia illenék s kíváncsi lett:

—No, és ha a kezetekbe kerülnék ...

A kuruc felemelte az öklét, fenyegetőzve és piszkolódva:

—Ha egyszer a kezünkbe kerülsz, halld meg, mi véged lesz! Először csanálba forga-tunk meg, de csupaszon, aztán akáctövist szur-kálunk a körmeid alá s annyi pofont kapsz, ahányat szisszentem mersz. Megállj, mert még nem fejeztem be! Másnap felkötünk egy szilva-galyra, de tótágast s tüzet rakunk a koponyád alá. Azonban nem pirítunk meg véglegesen, mert az nagy barátság lenne, hanem csütörtökre keréketörjük a ballábadat...

Karvaly tombolni kezdett ennyi szemtelen-ségre:

—Hagyd abba, mert kupánütlek!

—Kis türelmet még! — ordított nyugodtan a kuruc. — Pénteken bélyeget sütünk a két lapockád közé, de vigyázni fogunk azért, hogy meg ne dögölj mindjárt. Szombaton ugyanis, azaz a héf utolsó napján, lófarkhoz kötünk és ha szétrepedtél, undok testrészeidet az erdőszélre akasztjuk ki, hogy száradj egy kicsit a napon. Hát így fogtok lakolni mindnyájan, hitehagyott magyarok, akiknek nincs Istenetek, hanem a mi ellenségeink pártján írt játok a szegény magyarokat!

Itt megállt a kuruc, Karvaly pedig vistsza-üvöltött:

— Jó. hogy tudom. Nyúzog még én eleven kurucot, váglak én még pofán téged is!

A kuruc belekiabált valamit, de Karvaly nem hallgatott rá többet, hanem kikelten rohant vissza Jászberényihez:

—Kapitány uram, hallották?

—Hogyne, — mosolygott kényszeredve a kapitány.

—Hát most már meg kell fogni ezt a rongyost. Mert amíg így pofázott velem, én úgy tettem, mintha csak őtet nézném, de a balszememmel óvatosan balra kacsintgattam azért és megláttam, hogy lejjebb kanyarodni kezd a víz s ott szélesedvén, bizonyosan sekélyebb is. Arra mehetnénk mindnyájan, de akkor megpillantana ez a koszos és megbújna előlünk. Már pedig ezt nem tehetjük, mert még ma tüzes üszökkel kell megvallatni a belpoklost. Ezért én most csak két embert veszek magamhoz, de magyart!

Jászberényi intett, hogy meg lehet próbálni s Karvaly két társával egy-kettőre eltűnt a bozótban.

Ekkor már jött az este. Szemközt, a Bodrog tengersíkján, de véghetetlen messzeségben, pásztortüzek kezdtek támadozni s fent, a mennybolt kárpitján csillagok kezdtek tűnedezni. Áttetsző homály sietett elő a távoli hegyek alól s nagy csönd szendergett körül-körül.

De a csöndet egyszerre csak rémes ordítás verte fel...

Jászberényi és a legénység kirohant a partra, honnan láthatták még a másik részen tartó dulakodást. A kuruc kétségbeesve küzkö-

dött, az első Jászberényi-huszárt félkézzel a vízbe hajította, de a másik kettő mégis csak leteperte. Hirtelen csattanás vert át a folyón s utána ujjongva kiabált keresztül Karvaly:

— Véres már a pofája, kapitány úr!

II.

Hát véres lett a szegény kuruc pofája.

Az ég kupolája csillagokkal volt telehintve s a Tisza túlsó felén száz tücsök muzsikált. Egyszer-egyszer gazdátlan szél jött valamelyik ismeretlen irányból, olyankor sóhaj remegett át a nádasok között, fejükkel összebókoltak a nádbuzogányok, de utána még ijesztőbb lett a hallgatás.

Nagyon késő volt már.

S élőlénynek sehol semmi nyoma, csak kietlen csönd volt s csak igen-igen távol, északkeleti irányban bukkant fel hol itt, hol ott néhány pásztortűz. De ahogy előbukkant, mindjárt ki is aludt s később más pontokon táncolt fel a saját-szerű tűzijáték.

Jászberényi végigjárt a strázsák vonalain s visszajött a sátora elé. A sátor előtt még parázslott a tűz, a tűz mellett hanyattfekve álmodozott a bécsi hadnagy, körül a téren pedig mélyen hortyogtak a katonák.

A kapitány ledült a tűzhöz s halkán a sátor mögé szólt:

—Karvaly!

Karvaly ott-termett.

—Hozd elő a rabot!

A forradtpofájú huszár ismét eltűnt a sátor mögött s két pillanat múlva előtaszigálta a véresorrú szegénylegényt.

Mert véres volt a kuruc arca. Két kezét gúzsbakötötték hátul, de a kerek képén nyugalom látszott azért. Bajuszán aludt vér ült, de a süvege még egyre úgy legénykedett, félrevágva, ahogy éppen szájonütötték őt magát.

Megállt a kapitány előtt s szelíden várt a sorsára. Jászberényi fektében félkarra könyökölt s véginézett a rabon:

— Spion vagy?

— Az is megeshetik, — felelt közömbösen.

— Ámbátor én csupán a víz folyását szemléltem.

— Úgy. S mi a neved?

A rab vállat rántott:

—A nevem? Minek az én nevem? Fontos az? Egyvalaki vagyok a reménytelen magyar népből, kiért kardra kelt a mi ifjú hercegünk. Az Isten áldja meg a helyet, ahová egyet lép! Ő a mi édesapánk ...

—Aki megszökött a börtönből, mint egy szabadhajdú! — nevetett fel dühében a kapitány.

A kuruc megátalkodva hajtogatta a magáét:

— Ő a mi gondviselő édesapánk, kit az igaz Isten szabadított meg álnok ellenségeitől, hogy pártját fogja az árva magyar népnek. Ahol megjelenik dicsőséges személye, lengőhajú vénnek, kik ott voltak Buda vívásánál s gyerekleányek, kik alig érnek az apjuk válláig, sírva fognak kaszát a legyöngült haza oltalmára. Úgy zúgnak előre, mint a tenger! Mint a szél!

Jászberényi érdeklődve figyelt a deklamáló kurucra:

— Úgy szájalsz, mint egy új hitű prédikátor. A fene ett volna meg, ahányan vagytok! Hát azt tudod-e, kicsoda előtt állsz most?

A kuruc kész volt:

—Mi mindent tudunk. S mit nem tud Jánki Péter ...

—Tehát Jánki Péter vagy.

—Az vagyok. Te pedig Jászberényi László ezredeskapitány vagy s azért jöttél át a Tiszán, hogy megnyomjál bennünket. Jókor jöttél...

—A kapitány felfülett:

—Mit mondtál?

—Jókor jöttél, — s gúnyra szélesült el a szája. — Hol vannak ma már a Glöckelsperg katonái? Szolnok táján menti szánandó életét, akit be nem fullasztottunk tegnap hajnalkor a Szamos medrébe. Jobb lenne, Jászberényi, ha magad is menekülnél, mert mire lefelé fordul a Göncöl rúdja, késő lesz. A Tisza partját, a gázlót és a mocsarakat mind ellepi a tengerkuruc.

Jászberényi szentül hitte, hogy Jánki Péter arcátlanul hazudik most, de szempillája meg nem rezzen azért a zsiványnak. Egyelőre nem akarta a fűzfára húzatni, mert tudni szeretett volna egyetmást. A kuruc pedig közlékenynek látszott.

Itt-ott egy bujdosó csillag hasított le az égen, itt-ott halk szél hárfázott a nádon. S hol elől, hol oldalt fojtott jelszót hallatott az istrázsa. A szegénylegény pedig állt ezalatt a hamvadó paráznál, lekókadt, véres bajusszal, félarca piros színben égett s mögötte feszesen vigyázott a gyilkospofájú Karvaly.

— Hát Kalló alatt ott voltál-é? — kérdezte most Jászberényi csak úgy odavetve, mintha véletlenül ötlött volna eszébe.

A kuruc felragyogott:

—De ott! Mikor átmásztunk a kőfalon, úgy vágtak fejbe kétszer ...

—Jaj, te disznó! — vakkantott bele Karvaly.

—... úgy vágtak fejbe kétszer egymásután, hogy majdnem megszédültem. No, de meg is aprítottunk mindenkit...

—S földig gyújtottátok az édesapám házát, — mondta halkan Jászberényi s felhő esett a homlokára.

—Tudom, — örvendezett a kuruc, — de jól tettük, mert az apád is hitetlen császári ember...

A kapitány felordított:

—Kuss!

Vérbefúlt a szeme s hirtelen arra gondolt, hogy most mindjárt követ köttet a kuruc nyakába s úgy vágatja bele a Tisza közepébe. Az ordításra a hadnagy is fölrezzent s szokása szerint szíjt egyet a fogán:

—Welch eine Frechheit!

De a kapitánynak szüksége volt még egyremásra, hát csak türtőztette magát. Dühösen mérte végig a szegénylegényt, aki meg se moccant:

—Hogy csináltátok?

—Hát úgy, — s egyet szippantott az orrán, — hogy legeleinte máramarosi bocskorosok tüzes kévét dobáltak be a falakon, mire meggyúlt egynéhány épület. De a lompos németek csak tartották magukat s parazsat szórtak nyakába, ki a falak alá merészkedett. Ifjú fejedelmünk türelmetlen vala már, mikor elibe állt Esze Tamás, hogy azt mondja, ő megveszi a falakat. S alighogy ezt mondta, vagy kétszáz-tíz főnyi beregi kóborló máris fejszével rohanta meg a kapukat. Esze Tamás mindig csak kiabált nekik, hogy: rája, rája bűdös talpas! A talpasok meg úgy csapkodták baltájukkal a kapukat és a falakat, hogy hiába öntöttek tüzet meg szurkot a hátukra, mégis lyukat vágtak a falon és bemásztak a városba. Hát így volt. Fejedelmi urunk önagysága könnyeit ontotta, úgy örvendezett ...

Jászberényi megkövülten bámult a kurucra.

— Minden németet halálra csaptunk. De igaz is, hogy Esze Tamás négy napra elvesztette a hangját, mert a kiabálástól úgy megdagadt a nyaka...

Most már a hadnagy is a kuruc felé fordult, Jászberényi pedig felült a földön, két karjával átfogta a térdét s egy nagyot sóhajtott:

— Mond csak nekem, te Jánki Péter, hiszen okos embernek látszol: nem szomorú dolog-e, hogy azt a megtévedt makovikai herceget még jobban meg tudja tévesztetni az a néhány ezer zshivány?

A kuruc felvágta gyászos homlokát:

— Nem úgy van, Jászberényi! Halld meg azért, ha tudni akarod, hogy a mi kisurunk magától jelent meg a haza határán, mert jószíve nem nézhette tovább a mi fájdalmainkat és ahogy megjelent, a földönfutók úgy kezdtek özönlenni hozzá, mint Jézushoz a szenvedők ... Parasztok vezetik csak e bűdös népet, ez igaz. De micsoda parasztok, te Jászberényi! Thököli sokat csavargott hajdúinak Nyúzó Mihály a látható feje s mind ő, mind a hajdúk sárral mázolja be a pofájukat, de csak azért, hogy hétszer rázzon meg a hideg minden nagybendőjű németet, amikor meglátja őket. Zöld Demeter, a rongyosokat vezeti a verekedésben. Ezen rongyosok télen is mezítláb vagynak, van aki sarkantyút is köt a bokájához s ezek úgy szaladnak előre,

mint a nyári felhő. S ahol egyszer megjelenik Zöld Demeter, aki olyan hosszúlábú, akár egy struccmadár, ott már nagy bajok vágnak... Buga Jakab a gyujtógátokat viszi magával, a tavaszon is csupaszon úszták meg a Tiszát és szűzmezítelen testtel kergették meg a morva tüzéreket... Esze Tamás olyan iszonyatos ember, mint egy fenyőfa, ő parancsol a beregi erdők farkasainak, kiknek rettenetes balta van a kezükben s áztat veszettül forgatják. Ez emberi farkasok pedig úgy tudnak vonítani, mint az igazi farkasok. És ha Esze Tamás üvölteni kezd nekik egy hegy tetejéből, hát a harmadik hegyről visszaüvöltenek neki... Hát ilyenek vagyunk. Amikor meg csatához látunk, fejedelmi urunknak először nevet a szeme, azután sír a szeme, úgy gyönyörködik bennünk. Aki pedig magyar van és ellenünk fordulván, nem szegyei a haza megrontói közé állani, azt egy hétig is kínozzuk s csak akkor szabad kiadnia elkárhozott lelkét...

Jászberényit teljesen megzavarta a szégyenlegény. Látszott rajta, hogy igazat mond. És akkor a kurucra emelte föl szemét Jászberényi László. A hangja majdnem szomorú volt:

— Hát a törvény semmi, te kuruc?

A kuruc fölnevetett. Csuklóját marta ugyan a zsinég, de azért nevetett hosszan, keserűen. Olyan volt ez a nevetés, hogy végignyértett a szunnyadó táboron és felemelték rá fejüket az alvók. És ahogy elszállt a nádas felett,

mintha egy *másik* nevetés jött volna rá a nádasból. Egy éppúgy elnyújtott, keserű nevetés.

Pillanatnyi szünet támadt s Jászberényi és a hadnagy összeresztette rá. Mert a strázsák vonalán belülről támadt az a másik veszett kacagás: még Karvaly is felkapta rá a szemöldökét. Hinni lehetett azonban, hogy csak a visszhang felelt.

—Törvény? — nevetett Jánki Péter. — S te mondod ezt, kapitány? Hát ki csinálja nekünk a törvényt? A ti kegyelmes császároktól! S ki szégyeníti meg ugyanazt a törvényt? Hát a ti császároktól, rúgna utolsót, ahányszor mi kívánjuk neki.

—Hallgass piszok! — ugrott fel a kapitány.

De a kuruccal nem lehetett bírni:

— Ki csinált véres fürdőt Eperjesen, meg az újhelyi piacon? Ki hányatta kardra a csecszopókat Patak várában és Tokaj várában? Ki az oka, hogy kutyáénál kutyább a mi sorunk? A császár? Nem! Rosszul mondtam! Ti vagytok az oka, ti császári magyarok, akik ránk hoztatok, németet, rácot, dánt és vallont s kergettek, nyomorgattok bennünket, akik siralmak tanyájára tettétek ezt a földet és koldussá a népet. Ki az oka, hogy rablósiványok lettünk? Te vagy, Jászberényi és ti vagytok, egytől-egyig, hitnélküli, Istenüktől elfordult magyarok. Hogy nincs becsületed? Ti loptátok el! Apám a gályán vészelt el nyomorúságban, édesanyám

az erdei vadak közt pusztult el, volt egy húgom, a ti embereitek prédája lett s aki atyámfia lett volna még, kerékbetörtétek, élve égettétek ... Hát lehet nekem Istenem, hazám, hitem, tisztességem? Vigyázz, Jászberényi és menekülj innét!... Me-ne-külj!

A kapitány intett, hogy fogják le a megvesztett parasztot. Három rác gyalogos felugrott álmából, a kuruchoz rohant és legyűrte. A földön hempergett már a szegénylegény s Karvaly még akkor is a szeme közé rugdosott.

De e zavar közben egy másik zavar is támadt a hűvös éjszakában.

A kuruc hörgött még, mikor az északnak álló strázsák felől váratlanul kiabálás hallatszott. A hadnagy előkapta kardját s Jászberényi a kiabálás felé indult három huszárral. De ugyanakkor már jött is néhány virrasztó-őr s egy lehetetlen külsejű alakot taszigált maga előtt.

Ez az alak vékony volt, mint a meszelő nyele. Keze-lába hosszú, hogy nem tudta, hova tegye. Orra igen megnyúlt, a pofája savanyú, szeme-bajúsza savó. Félig csupaszon foghatták ki a vízből, mert csurgott róla sár és víz. Kenderhaja az orráig lógott.

Jött lomhán, előrehajló fejjel. Olyan volt, mint egy víziember.

— Hát ezt hol szedtétek? — hökkent meg Jászberényi.

— Amoda át, a lápon lubickolt, kapitány uram, — röhögött egy huszár. — Kákatón ült, mint a ruca.

Az egetkaparó jövevény ekkor már a tűznél álldogált és bámult maga elé. Egykedvűen pislogott a megkötözött kurucra, mintha sose látta volna. Aztán bamba szemmel a kapitányt nézte meg.

—Ki vagy, hékás? — lépett hozzá Jászberényi.

—Vándor halászlegény valék, — dünnyögött a maflán. — Most rút kóborló vagyok.

—Hogy híjnak?

A kóborló vonított egyet a csontos, mezítelen vállán:

—A Zöld Demeter nevezetre hallgatok.

—A Zöld Demeter nevezetre? — ujjongott fel a kapitány. — Talán bizony kíváncsi voltál reánk! Talán bizony te vagy az, ki a rongyosokat viszed a védtelen városokra?

—Az is megeshet, — hagyta rá nyugodtan Zöld Demeter.

—Ó, te bűdös! — s a szeme közé köpött. — Kötözzétek meg!

Rárohantak.

De ekkorra másodszor is zavart kiabálás jött az örök vonaláról. Néhány lövés hallatszott. S aközbe hol itt, hol ott egyre felgyúltak s kihunytak azok a nyugtalanító tűz jelek. De mindig közelebből s mindig több-több ponton.

Ismét puskaszó hallatszott, de a Tisza túlsó feléről.

Jászberényi riadót fúvatott. Megreccsent a kürt s megmozdult rá a tábor. Az egyetlen gázlón huszárok nyomultak előre, hosszú libasorban.

Most hirtelen tűz lobbant fel a nádasban, de nagyon messzi. Szürke füst kavargott s a füstön át több helyen láng csapott ki.

Jászberényi a lovát kérte s annyit súgott a hadnagynak, aki nagyokat ásított:

— Csak reggelig tartsuk magunkat. Mert világosan agyonütjük őket, de sötétben ők fog-nak felfalni.

Aztán odaszólt Karvalynak:

— A két gyújtogatóért te felelsz.

A két gyújtogató az egymás oldalán feküdt ezalatt a kihunyó tűz szélén. De csak egy darabig. Mert Zöld Demeter, mikor nem figyeltek oda, egyszerre csak mozogni kezdett, valamit babrált a csuklója körül és akkor nagyon ügyelve, Jánki Péterhez hajolt:

— Csak azért jövék, hogy körülnézzek kicsit, — súgta a fülébe. — Most megyek is már, de a rongyosokkal itt termék legott.

Jánki nem akart hinni a fülének, óvatosan arra fordította a fejét s ijedten látta ekkor, hogy Zöld Demeternek kutya-baja van már. Keze-lába szabad s olyan nesztelenül kúszik a nádas felé, mint a kígyó ... Karvaly viszont a kigyúlt nádas felé szimatolt nyugtalanul, majd

a kapitányt kísérte szemmel, ki a lovát vizsgálta ezalatt. Mikor aztán egyszer a rabokra figyelt föl megint, elszürkülve látta, hogy a póznalábúnak hült helye van. Dermedten kiáltott fel:

—Jaj, kapitány uram!

—Mi lelt? — fordult vissza Jászberényi.

Karvaly sáppadtan tátogott. A kapitány és a hadnagy odasietett:

—A fene ett volna meg, hát a másik hova lett?

—Csak félrenéztem, — hebegett Karvaly, — s mire visszanéztem, már nem volt a helyén.

Jászberényi iszonyú haragba tört ki. Hajánál kapta meg a nyöszörgő Jánki Pétert:

Hol a másik, he? Merre tűnt el? Hallod?

Jánki a fejével mutatta:

—Arra ...

Arra pedig éppen akkor új ponton lobbant fel a nádas és ugyanakkor hátulról is megmozdult valami. Egy-két apró lövés villant meg s utána szaggatott vonítást lehetett kivenni. Mint mikor egy farkasfalka vonít végig a téli pusztán. Kelet felől mintha virradni akart volna, mert zöld csík derengett fel a föld karimáján. A Göncöl rúdja ekkor már meredeken zuhant lefelé.

Jászberényi idegesen neszelt egy szünetig. Aztán gyors mozdulattal a hadnagyhoz fordult:

— Az ágyukat húzasd fel a víz partjára és lövess a kutyák közé, ha a víz felől látnád őket.

Aztán a kuruchoz fordult:

—A társad elárult, ezért meg fogsz halni.

—Már késő, — szólt nyugodtan a kuruc.
Hallod, Jászberényi?

A Tisza közepéről nóta hallatszott e pillanatban. Csengő hang sietett lefelé a vízen, mintha csónakban menekült volna valaki:

*Jánki Péter hazánk fénye,
Zöld Demeter nagy reménye ...*

Jánki felkacagott:

— Hallod, Jászberényi?

Élesen csendült fel a hazátlanok éneke. Most éppoly hirtelen megint ismételte valaki, de már tilinkón.

Jászberényi elképpedt. Fogalma nem volt, mi készül itt köröskörül.

— Hallod, Jászberényi? — röhögött fel a kuruc. — Késő!

A kapitány elfehérült, mert a rettenetes nótának folytatása lett, de most már egészen közlőről, a nádas közepéből. Borzongató volt:

*Jászberényi is népestül
Majd hozzánk jön seregestül.*

—Hallod, Jászberényi? — röhögött fel harmadszor is a kuruc. — Te is hozzánk jössz!

—S ha nem megyek? szaladt ki akaratlanul a száján ...

—Akkor meghalsz.

Jászberényi elfulladt ennyi vakmerőségre:

— Az meglehet, de előbb te dögölsz meg!
Karvaly!

Ahogy ezt mondta, jobbról-balról iszonyú tűz csapott fel s körül-körül lángbaborult a nád-tenger s a láng fölött remegni kezdtek a csillagok. Egészen elől sűrűn puskáztak már a huszárok, a part felől hirtelen kettőt szólt a két ágyú s ugyanakkor körül-körül megharsant az ijesztő üvöltés ...

— Késő!! — táncolt a kuruc.

— Üsd le már! — toporzékolt Jászberényi.

Karvaly erre kihúzta a kardját, két marokra fogta s olyat vágott vele a kuruc válla közé, hogy a szegény kuruc leroskadt s véres lett a háta ...

— Előre! — kiáltotta most a rác katonának Jászberényi.

De e kiáltásra kigyúlt hátulról a Tiszapart is. És a tűz lobogó fényében egyszerre kibukkant Zöld Demeter hosszú-hosszú, féligcsupasz figurája. A haja lengett s rettenetesen bunkót forgatott a rongyosai legelején:

— Rája, rája, rongyos kuruc!

III.

Kettőt-hármat hajított magán a nyakiglábával Zöld Demeter és ott termett a nyöszörgő Jánki mellett:

— Mi bajod, testvér?

— Megöltek ... Meghalok ...

Másodszor is megforgatta a bunkóját Zöld Demeter:

— Kaja, rája rongyos kuruc!

A rongyosok egyrésze ekkor még az ágyúk körül pofozkodott néhány nagyszájú horvással, de a többi mezítlásos a Zöld Demeter oldalán dulakodott megvadulva, mikor meglátta a véres és halott Jánki Pétert. Köröskörül recsegetve égett már a nádas és piros lett tőle a hajnalodó ég. Zöld Demeter legelői fűjt és káromkodott s ahogy szembefordult vele a forradtszájú Karvaly, elhányt a furkóst s a szőrös csupaszkezelével rohanta meg:

— No, megállj!

Császári huszárok vágattak eléjük s a mezítlásosok egetrázó üvöltéssel vetették magukat a lovasokra. Egy tiszt hadonászott a huszárok élén.

E pillanatban a virrasztó-örök is feltűntek az egyetlen keskeny úton. Jászberényi eléjük nyargalt:

— Vissza! Vissza!

De az örök fej nélkül ordítottak:

— Az ördögök jönnek ránk a pokolból!

S csakugyan, az út távolában, a tűz csapkodó világánál hirtelen új alakok mozdultak meg s csörtettek előre, mint a sátánok. A Nyúzó Mihály bocskoros-hajdúi voltak, kik előzően sárral kenték be a pofájukat. Nyúzó Mihály maga a rekedésig fenyegetőzött:

— Ne lűj j német, mert meghalsz!

Esztelen kavarodás keletkezett most a szoros úton. Jászberényi a hajdúk ellen rontott s hirtelen visszavetette őket. Nyúzó magánkívül táncolt a mocsárban, ahová lenyomták, — jobbról-balról, elül-hátul égig lobogott a tűz — Jászberényiek hátában Zöld Demeter és rongyosai forgatták a bunkót, a Jánki Péter hűlő teste körül, — a parton, a két ágyú előtt, kuruc és német vágta magát eszeveszetten s a szédült zűrzavarban Jászberényi kapitány másodszor is rohamot rendelt, de most már visszafelé, a nagylábú Zöld Demeter ellen. Leugrott a lováról s gyalogharcba bocsátkozott a horvátok élén:

— Senkinek kegyelmet!

Meghallotta ezt Zöld Demeter, arrafordult és holtszínű lett tőle az arca ...

De amikor holtszínű lett volna az arca, újabb vonítás rázta meg az égő nádas, a Tisza vizét és végig a Tisza partját. S a Tiszaparttól szakadni kezdett befelé a tengerkuruc, pontosan úgy, ahogy azt Jánki Péter megjövendölte. Az Esze Tamás beregi farkasai voltak. Jobbkezükben megcsillant a kurtanyelű balta s aközben hűjjogatták elnyújtva, kísértetiesen:

— Juj! Ju-ju-ju-ju-jujj!

Jöttek. Nagyokat szökve, repülve, csúnya üvöltéssel. Ontotta őket a Tisza-meredek és a nádas és aközben rémesen csattogott a fejszékük és hujjogatusuk megrázta a mennyböltöt. De minden vonítást túloldított egy gyász-

süvegű óriás, ki a part magányos fűzfája alatt rázta a balöklét, a másik kezében baltáját villogtatta s úgy vadította a beregi szegénylegényeket:

— Vágjad talpas! Szúrjad talpas! Az anyád keserűségit, talpas! A magyart öld csak, áztat nyúzd csak, talpas!

Ez a gyász-süvegű óriás senki más nem volt, mint Esze Tamás maga. Elállt a szíve, aki hallotta a káromkodást. Fejszével hadonászott a parton, aztán belerohant a dulakodók közé. Az egyik arca tűzben vöröslött, másik arcára még hideg színt vetett a hajnal.

HÁROM BOJNYIKRÓL.

Az első bojnyik a kukoricatábla felső végén feküdt, hanyatt s hasát kivetette az őszi napfénynek. A kukoricás ugyanis dombnak szaladt fel s ott, a domb közepetáján, süttette magát ez az első. Keselyűorra s lenszínű haja volt, varkocsba szedve a két füle fölött, a lábán viszont bocskor volt s maga az alak nyakigláb.

A másik bojnyik az első mellett üldögélt s épp e pillanatban húzta le a csizmáját, mert reggel óta szurkált már valami a talpa körül. Ez a másik apró hörsögember volt s olyan orrmányzat virított a savóbajusza fölött, mint egy veresre szítt csutora.

Ahogy oszt lehúzta a félcsizmát, szájjal lefelé fordította s ütögetni kezdte felülről. Polyvatórmelék hulldogált ki a szárból, de ugyanakkor észrevette a veresorru, hogy lyukas lett a talpa. Erre maga mellé tette le a csizmát s nagy gondok közt kezdett pislogni a kilyukadt talpra.

— Te, Jakab, — szólott aztán a hanyattheverőnek, — Szentmihálynapra mezítláb maradok..

Jakab persze Buga Jakab volt.

Buga Jakab nem szólt vissza semmit, csak pipázgatott magának.

A veressorrú erre átkulcsolta a térdét, aztán sóhajtott egy igen nagyot:

— Isten tudja, mikor ad már nekem új csizmát Bercsényi!

Buga Jakab továbbszortyogott a pipán. Egyszer ugyan megemelte a fejét, de csak azért, hogy köphessen egyet s akkor annyit szólt oda a veressorúnak:

— Már az attul függ, hogy mitül, Andris-kám.

A veressorút ugyanis Pórteleki Andrásnak hívták s arról volt nevezetes, hogy a nagyszombati csatában ott vacogott ő is a nyárádi hajdúk között, akik után ezt a megjegyzést vetette oda valamelyik deák: *Mind Szalatt*. Tudniillik nem előre, hanem hátrafelé szaladtak egytől-egyig.

Pórtelekit végképpen kiforgatta a Buga Jakab furcsa felelete. Mert sejtelve nem volt, mi legyen róla a véleménye. Ezért lógni hagyta a fejét miközben többször is odasandított a csizma lyukas talpára.

Ebben az időtájban erősen őszre hajlott már. A nap nyugatnak próbált ereszkedni, a Sátorhegyek kupolái fölé, messziről idelátszott a pataki vár három karcsú tornya, lábuk alatt pedig ott fehérlett a leleszi országút s távol, de nagyon távol, a Latorca irányából vékony porfelhő kergette magát ezen az országúton.

Pórteleki ösztönösen felfigyelt a magános földfelhőre s a levegőbe emelte az orrát, mint a vizsla, ha valamit szagol. Később annyit szólt, de inkább csak magamagának:

— Rihes németek gyönnék ott az újhelyi piacra.

Buga Jakab pipázgatott ezalatt. Pórteleki tovább-beszélgetett sajátmagához:

— Mivel szél nem jár, csak lovak verhetnek ilyen port. Lova pedig csupán császári katonának van, mert a szegény embertől, de még az uraktól is mindent elszedtek már a disznók. No, csak gyűjjenek!

Megint heverészték darabkát s a napocska meg-megcirógatta a két szegénylegényt. Szélcsöndben figyelt a tájék, de egyszer-kétszer úgy rémlett mégis, hogy a kukoricás meg-megrezdül az ijesztő csöndben s ilyenkor susogni kezdtek a levelek. A kukoricás szélén ott bóbiskolt a két csavargó lova. Szőrös, vén jószág mind a kettő: a szegycsontja élesen állt ki egyiknek is, másiknak is. A két gebe összehajtotta nagy, szomorú koponyáját...

—Most aztán megmozdult Buga Jakab is:

—— Kéne egy kis bagó?

—Andris a szemével jelezte, hogy nem bánja.

A keselyűorrú erre lusta mozdulattal kiverte a kerek cseréppipát, az alját még meg is kotorta egy szalmaszállal s balmarkát odatartotta a társa felé. Andris ügyesen felcsipegette a bagót, a nyelve hegyére rakosgatta s akkor

nyelve egy oldalnyomásával egyik zápfogára lökte hátra az egésztestet. A bagótól köpködni kezdett, de némi kedve is jött a szokatlan élvezet folytán:

— Jakab sógor, miként gondoltad előbb, hogy az attul függ, amitül?

Buga sógor tarkója alá tette a két tenyerét s így intézte a szót Pórteleki Andrishoz:

— Úgy gondolom, hogy őfelsége nem fog már hazajönni többet... Ott fog elpusztulni Lengyelországba vagy Muszkaországba. Bizony, Andris sógor.

Pórteleki megijedt:

—Biztos?

—No, azért nem biztos, — mondta Jakab sógor. — Csak úgy gondolom áztat, ha néha elgondolkozok magamba...

Pórteleki az orra körül turkált, aztán a talpát kezdte vakargatni:

—Akkor a télre megdöglünk ... Mint a kutya...

—Mert sokszor gondolkozók magamba, — folytatta a savanyúszájú Buga. — Hogy lám a nyár, meg az ősz, meg a tél minden emberre egyaránt elkövetkezik a világon, oszt az égről a meleg napocska éppúgy süt le mireánk is, akár a bécsi császárra ...

—Fordulna fel, ahol van! — csattant közbe Pórteleki Andris.

—... szóval, hogy az Isten mindenki iránt egyforma szívvel vagyon, csak az emberek közt

tevődik különbség. Vannak nagyurak és vannak koldusok, meg zsellérek. Vannak oszt németek ...

—Repednének meg!

—... s magyarok is vannak. Csakhogy aki magyar, az mind keserűségre születik ...

—Szentigaz, Jakab sógor.

—Minket olyankor szokott létrehozni a jó Isten, ha rosszkedvibe van. Hát azért mondom én, hogyha kicsit erősen elgondolkozok, mindjárt látom, hogy nem jön vissza többet a mi urunk.

S elhallgatott.

Pórteleki is hallgatott. A talpával felhagyott már, ahelyett az országutat kezdte figyelgetni. Messze, nagyon messze, a Latorca felől ott forgott még a keskeny utifelhő, de az irányával mintha errefelé tartott volna. Később a Gyilkos-kocsmára esett a szeme, mely ott gunygyasztott a hajlatnál, hol a csarnahói erdőnek fordul egyet az út s hegyezgetni kezdte a fülét. Mert elvértve úgy tetszett neki, mintha valami sípos rikoltozna a kocsmaszobában.

Közbe Buga Jakab is felült s szemét végighordozta a bodrogi közti láptengeren, melynek nádibuzogányai ott sötétlettek, mindjárt az országútnál s attólfogva ez a sötét erdő tartott tartott egészen a déli láthatárig.

Vadlibák csapata kiabált a mocsarak fölött s kétségbeesve kezdett menekülni a tokaji hegy felé...

Buga Jakabnak elborult a homloka:

— A ludak délfelé szaladnak. Erről megint eszembe jut, hogy mi észak felé fogunk kívándorolni innét...

Pórteleki másra próbálta terelni a szót:

— A Nyalkatetőbe jókedve van valakinek. Hallgasd csak!

A kocsma felől most tisztán hallatszott a jajgató síp. Valaki pedig mintha bele-belekiabált volna a nótába.

Pórteleki félszemmel a nap felé pislantott:

—— Van pénzed, sógor?

—Két peták, meg öt pénz ...

—Az se baj. Ha morogni talál a zsidó, adunk neki egy pofot.

Feltápászkodtak s a kötőféknél vezetni kezdték maguk után a két nyomorult lovat... Itt-ott pókháló csillogott a kukoricás fölött s Lelesz irányának, elvértve, füstoszlop látszott a mezőn ... Pórteleki tudta, hogy urasági cselédek ássák arrafelé a krumplit. Mert lassan-lassan csak kézbevették a kapát ők is, miután a nyár elején eresz alá dugták a gazdátlan kardokat.

Már ott álltak a csárda előtt. Megcsúszott tetejű, ragyás viskó volt ez a Gyilkos-csárda s csakugyan sípszó sikoltozott bent az ivóban. Most már tisztán ki lehetett venni, hogy közbe-közbe dühösen beledanolgat valaki a keserű énekbe: szép kis Magyarországról, búcsúzásról, az unghi Krajnyáról s több ilyen szívfacsaró ügyről. Buga Jakab hátrafordult:

— Kutya legyenek, ha nem Rozgonyi András csapkodja a mestergerendát!

A két gebét a kútkávéhoz kötötték s óvatosan belopóztak a pitvarajtón ...

De a pitvarban megálltak mind a ketten.

Mert bent, a gerenda alatt, egy gubába bújt óriás táneolgatott. Hanem ez volt csak a bojnyik! Rettentő csizmájában ütemre dobogott a földön, ragyás pofája virított, mint a főtt rák s egyszer a csizmaszárát paskolta meg, egyszer a mestergerendára csapkodott a tenyerével. A pikulás izzadásig trillázott a billentyűn, a bőgős meg a brugó hasán kotorászott, teljes lélekkel ...

A gubás alak, kinek piszkos kötés húzódott el a füle alatt, vakszemre vágta a süvegét:

— Cifrázni, csipások!

A két more cifrázni kezdett, hegyesen.

Most odaordított a kocsmárosnak:

— Bort, zsidó!

De ugyanakkor megfordult, észrevette a két csavargót s egyszerre csak nevetni kezdett még a bánattal megtelt bajusza is. Odarohant hozzájuk, átkapta, összeölelte őket:

— Jaj, csakhogy egyszer még láthatlak benneteket! Buga sógor! Pórteleki koma! Jaj, csakhogy rátok tanáltam, pajtás! Tegnap is az eszembe voltatok Várda alatt, mikor fejbe kólintottak! Tyű, most fog csak mulatni Rozgonyi András, a kutya és hazátlan Rozgonyi!...

Gyertek már beljebb!... Még két darab litert, Nyalkatetű!

Leültek a lóca mellé és a két roma valami bujdosóénekebe fogott. Nyalkatetű, a kócos kis kocsmáros esze nélkül sietett a megparancsolt literekkel és savanyú pofával. Mert sejtette szegény, hogy itt aligha fognak fizetni ma délután.

Rozgonyi újra elemében volt:

— Hazaszöktem kis időre, fiaim, mert üzenet jött értem, hogy férjhezmegy a jányom, aki ideszármazott el, Várda alá. Ahogy aztán visszafele indultam, a Tiszaparton összeakadtam három lompos némettel. A köszvény rángassa meg valamennyit, ahányan vannak, ők lovon ültek, nálam meg csak ez a kisbalta volt. No, megraktak alaposan, nem tagadhatom s az egyik belpoklos úgy csapott a fülem megé, hogy estig ott feküdtem egy ficfa alatt. Azért vagyok bekötözve. Igyunk, Jakab koma!

Ittak. Akkor aztán Buga is megvakarta a haját:

—Osz most hová indulsz?

—Hová? — s kivetette a mellét. — Hát a fejedelemhez! Mert onnan gyöttem haza, a bzsezsani várból. Ott vagyunk egytől-egyig, mink nagy magyarok. A fejedelem, aztán Miklós vezénylő generális, aztán egy Mikes Kelemen nevezetű ifjú egyén, meg még sokan nagyurak, aztán én is. Néha rosszkedvünk van, én ugyan iszogatok is, mert másként végem lenne a sok bánkódástól. Jaj, de el vagyok keseredve örö-

mömbé, hogy még egyszer viszontláttalak, kedves öcsém! De igyunk, Pórteleki drusza!

Ittak. Buga Jakab megint vakart egyet a haján:

— Oszt mikor készül hazafelé az öreg?

Rozgonyi legyintett:

— Mindennap készül. Hiszen gyünnénk mi, kedves öcsém, csakhogy várni kell. Mert úgy van a dolog, hogy sokat törjük rajta az eszünket. No, azért csak lesz valahogy. Már én bizony úgy éldegélek a polyákok közt, hogy egyszer a fejem zúg a hazai gondoktól, máskor meg a kocsmából huzigálnak kifelé. Bort, zsidó!

Nyalkatetű hamar fordult egyet, hozta az italt, de ezúttal ijedt zavar ült az arcán:

— Rozgonyi uram, én jószívvel vagyok a bujdosók szolgálatjára ...

Rozgonyinak keresztbe feküdt már a szeme s ravaszkodva veregette meg a kocsmárost:

— Ismerlek, vén zshivány. Ott csalog a magyart, ahol éred ...

De Nyalkatetű rémülten hadart összevissza:

— Jaj jaj, Rozgonyi uram, hiszen csak azt akarom mondani, hogy császári katonák jönnek errefelé...

Pórteleki felugrott:

—Lám, Jakab, megmondtam előre!

—Semmi az, — legyintett Rozgonyi András és utánanyúlt a kisbaltának. — Majd elibukállunk.

— Sokan vannak, Rozgonyi uram, — hápogott az apró ember. — Heten vannak. Rozgonyi uram ... Heten!... Jaj jaj!...

Rozgonyi végigmosolygott a toprongyos kis alakon:

— Majd elválik, kedves Nyalkatetű ...

Azzal felállt. A másik kettő is felállt.

Aztán kitámolyogtak az udvarra. Buga Jakab egykedvűen felmászott a gebéjére. Pórteleki szintén. Jakab a fanyeregről leakasztotta a fokost, Andris leakasztotta a kurtanyelű buzogányt ... Rozgonyi a ház mögé húzódott a kisbaltával.

Abban a pillanatban ért oda a hét császári lovas. Vezetőjük az udvar felé fordította lova fejét, de ugyanakkor karikára nyílt a szeme ... Mert az udvar felől ugyanakkor megeresztett kötőfékkal ugratott nekik a két keserű legény:

—Üssed, Jakab!

—Vágjad, Andris!

A ház mögül pedig üvölteni kezdett a részes Rozgonyi:

— Gyüvök már én is a szekercével!

S megforgatta maga fölött a baltát...

A hét lovas nem várta be a három megveszett alakot, hanem a lova nyakára hasalt le s vágatva menekült Új hely irányába. Néhány szünetig csattogott még a patkó, aztán elhalt ez is, nagy csönd lett utána, csak a kavargó por mutatta még, merre iszkoltak el...

A két gebe ott állt megint a kocsmá előtt. Kehes két jószág volt: száz lépés után kifult és köhögni kezdett mind a kettő. Rozgonyi, aki gyalog volt, megtörülte izzadt fejét s egyet fűjt Új hely felé:

— Koszos egy népség!

Úgy tervezték meg, hogy darabkát együtt fognak menni. Már indultak volna, de Nyalka-tetű utánuk szaladt, mély alázattal lekapta a sapkáját s a néhány liter borocska iránt merész-kedett volna bátorzkodni. Buga odaszólt Rozgonyinak:

— Akassz le neki egyet!

Rozgonyi erre mellbecsapta a kocsmárost.

Most aztán megindultak. Ketten lóháton, Rozgonyi a saját talpán. Közben elmagyarázta, hogy először Pazdicsnak kell menni, onnét mindig a Göncölszekér irányának s akkor kilenc nap múlva el lehet érni a bzsezsani várba.

Ezalatt szürkülni kezdett. Mivel pedig az imént megzavarták őket, elhatározták, hogy be fognak nézni a legközelebbi csárdába. Pórteleki úgy emlékezett rá, hogy az első kocsmá itt lesz mindjárt, Ladmócon alul.

A GÁLYÁN.

Virradatkor a hajóra mentek föl valamennyien.

Mire elhelyezkedtek volna, úgy ahogy, az ázsiai part alól feldugta fejét a nap, hét órakor aztán a fejedelem is beszállt, tisztelet okáért egy nagyot lőttek az ágyúval, ami nagy méltóságára esett neki. Ugyanakkor felhúzták a vas-macskákat, kétszáz rab egyszerre megrántotta a lapátot s minden rántásra szomorú zörgés támadt. A gálya pedig lassan megindult a kikötőből.

Ekkor már embermagasan járt a nap s mikor az áprilisi szél végiglengett a tengeren, az árbocon úszni kezdett a hatalmas császár lobogója, növecsze Isten hosszúra a szakállát! S a császár lobogója mellett hervadtán csüngött egy másik is, a piroskék színű, melyet a fejedelem tiszteletére vontak fel a mai napra, miután őt magát még messzibb száműzetésbe küldte a győzhetetlen császár.

Jól tudta ezt a fejedelem, de keresztény szokás szerint megnyugodott az Úr végzésében. Most is nyugodtan állt a felső fedélzeten s sze-

líd arcán béke és engesztelődés látszott, ahogy egymásután fogadta eléje járuló híveit:

— Nos, hogy aludt, gróf?

A mindig-dühös Bercsényi összehúzta a homlokát s mialatt a botjára dülve sántikált az ura elé, kitört belőle az indulat:

— Sose jobban, nagyságos uram! Köszvény ráz minden oldalomban s lábaim dagadoznak a víztől... Bárcsak elkaparnának holnapután, a kutyának is jobb sora van nálam!

A fejedelem részvétellel hallgatta végig, bár valószínűnek tetszett, hogy még ez a jóságos ember se hisz többet a generális örökös jaj gátásának. A generális mögött feltűnt a felesége is, született Csáky Krisztina grófnő s a fejedelem felmosolygott:

— Jó reggelt, szép asszony!

A grófné fülig pirult a bókra, rebegett valamit s egyelőre nem találta helyét, annyira megtisztelve látta magát. Pedig megmondta róla jóidőben Mikes, hogy a grófné olyan úri-asszony, aki fiatal lehetett Ábrahám idejében, ma azonban nem szükséges kendővel befödni az orcáját azért, hogy „valamely” gondolatot ne okozzon a férfiemberben. Később előbújt a borzas Kajdacsiné is, aki vénebb volt a saját nagyanyjánál s minden nedvesség a szemén jött ki, ha meglátta a hontalan Rákóczit:

— Istenem, micsoda szent ember!

Ilyenkor küzködni kezdett magával s a szeméből újra előtört a zápor.

Ezalatt pedig az alsó fedélzeten minden ütemre megrándult az ötvenkét lapát s a gálya méltósággal rengett a tenger hátán. A fejedelem a főárbócnak dült, háttal a nap felé s úgy nézte a császári várost, ahogy egyre szélesedett közöttük a Márvány-tenger. Már a habok mögé merültek az apró parti csónakok, amikor Forgách rémulten futott a fejedelemhez:

— Nagyságos uram, a szultán becsapott bennünket s Nikodémiába visznek, ahol Thököli megholt!

A fejedelem hátrafordult:

— De tábornok!

— Nikodémiába visznek. — hebegett Forgách, — s Ázsiából nem leszen soha visszatérés! A porta megcsalt, nagyságos uram! Mert imé, azt ígérték volt, hogy Rodostóba visznek, hol tágas lakásaink lesznek a tenger partján, de én észrevettem, hogy az imént megfordult a gálya s nem a déli égtáj felé vonnak többet, hanem kezdik felhúzni a vitorlákat...

Ekkor már a főbujdosók uruk körül vertek csoportot, ijedezve és tanácstalanul, Rákóczi azonban megőrizte hidegvérét:

— Talán csak a szél miatt...

De Forgáchcsal nem lehetett bírni:

— A szultán rabságba küld bennünket, fejedelem! A szultán nem a méltóság kedvéért rakatta meg száz fegyveres léventivel a hajót s adott hozzájuk egy kapicsi basát, hanem a mi fogvatartásunk végett...

A többiek ráhagyták, hogy igenis, a szultán nem tartja meg a szavát ezúttal, Bercsényi felnyögött ültében, hogy a kutyának is jobb sora van nálánál, Vay Ádámnak sem tetszett már a dolog, csak a fejedelem maradt továbbra is csendesen s szelíd szóval kezdte csitítgatni az embereit:

— Talán csak a szelet akarják megnyerni s ezért vonják fel a vitorlákat. A szultán ígéretet adott nekem, én pedig nem szolgáltattam okot, hogy másképpen cselekedne ...

Jó szerencse volt, hogy a kapicsi basa értesült a nyugtalankodás okáról s a fejedelemhez sietvén, jelentette neki, hogy mindössze némi kerülőt fognak tenni a Kiziladalár, azaz a Hercegszigetek felé, hol délben megpihennek s onnét csak másnap indulnak el Rodostóba, ahogy azt a magas szultán megparancsolta neki.

S tisztelegvén, vitézei közé sietett vissza.

Azalatt pedig ment a gálya ... Három vitorlának hátat feszített már a szél, de az alsó fedélzeten még mindig rángatták a lapátot s minden rángatás után megzördült a lapátok láncs és ez a zörgés olyan furcsa volt és olyan szomorú volt, hogy megfájdult tőle a szíve, aki odafigyelt.

A bujdosók azonban nem figyeltek oda: volt elég bajuk anélkül is. Ahelyett most már, hogy a nyílt tengeren jártak s Konstantinápoly

elmerült a tenger széle alá, csoportokban diskuráltak s a vitorlák árnyékában pihentek vagy sétálták magukat a tavaszi napsütésben.

Bercsényiné is, megunván az ura jajgatását, engedelmet kért a fejedelemtől, hogy udvarlására lehessen. Rákóczi helyet mutatott neki s bánatos mosollyal kérdezte:

—A kis árva mint viseli magát?

—Megkövetem, nagyságos uram, — bókkolt boldogan a grófné, — napról-napra gazdagabb lesz a testi és lelki jókban s hűséges szolgálatunkra van a kis Zsuzsi.

A kis Kőszeghy Zsuzsi, aki szóbakerült, Kajdacsiné mellett kuporgott egy zsámolyszéken s állát megtámasztván apró kezével, édesen nézett el maga elé, a fedélzet orrára, hol egy fiatalember dült a korlátjának s hosszú idő óta a gályát vonó rabokat figyelte. A kis Zsuzsi ezalatt megfélelkezett magáról s nem vette észre, hogy őt magát is nézik, — piros fejkenődje a kontyára csúszott, kenderhajára odatesett a napfény, lenvirágszemét összefogta, pisze orra szinte leveszett a pufók arcában s merengve gyönyörködött a fiatal legényben, kinek természetére franciás köntös borult.

—Hány éves a kislány?

—Tizenhat múlt a tavaszon, nagyságos uram, — mondta szolgálatkészen a generálisné.

—Nagyon vigyáz valakire, — jegyezte meg a fejedelem.

Bercsényiné óvatosan Zsuzsira pillantott, aztán a korlát felé kapta a szemét s megörült a leleplezésnek:

— Ismét Mikesre leselkedik ...

— *Úgy!* — fordult oda Rákóczi s bánkódó szeme mosolyra rezdült fel egy pillanatra.

— Sibrik beszélte már a múltkor ...

S tréfásan szólt oda a kislánynak:

— Zsuzsika, forgasd meg kissé azt a haszontalan embert!

Zsuzsi összerezzen, hogy rajtakapták, piros lett, mondani akart valamit, mintha mentegőzni szeretett volna, a fejedelem biztatására s a grófné szemintésére mégis felállt s nesz nélkül, engedelmesen Mikes felé indult el...

— Igen ragaszkodó hozzám ez a fiatal ember, — mondta a fejedelem s másról kezdtek csevegni.

... Mikes a korlátnak hajolva szomorkodott ezalatt, ahogy reggel óta a lapátot rángató rabokat kísérte szemmel. Úgy állt, hogy a bal karjára nehézkedett s másik kezét a csipőjére tette, ami szokása az embernek, ha annyira elfelejti magát. Födetlen haja a nyakába esett, arca mélázó volt e pillanatban, de az okos szemében részvét és borongás ült... Csak a bajúszkája legénykedett, vakmerőn, mint az aprószeg...

Zsuzsika lábujjhegyen a hátába leselkedett s kislányos gonddal körülfigyelt, nem nézi-e valaki...

— Mi is a neve ama talpas-külsejű szolgálóemberünknek? — mutatott rá a fejedelem egy lógóbajszos alakra, ki a fedélzet hátulján hegyélt a ködmönén, napra vetett hassal. Néha szíjt egyet a pipán, de annál többször pislogott s minden pislantásnál egy mélyet bólított magának a koraderes fejével.

Bercsényiné elgondolkozott:

— Azt hiszem, Rozgonyi Andrásnak hívják. Mindenesszolgája Csáky generális úrnak. Hírlik róla, hogy kedvelője az itálnak ...

E pillanatban csengő kacagás verte föl a fedélzet elejét. A fejedelem és Bercsényiné hirtelen arra fordult s mind a ketten felmosolyogtak:

— Zsuzsi táncra vitte az úrfi...

A többiek is odafigyeltek s mert a fejedelem felvidult, mindenkire átragadt a pillanatnyi kedv s egyszerre azon kapták magukat, hogy halk nevetés fut végig a hajón. Még Rozgonyi is felvetette borzas fejét s derűre nyúlt el a bajusz alá bújt szája:

— Micsoda egy némbor!

Az ifjú némbor Zsuzsika volt, aki, miután Mikes mögé settenkedett, fölágaskodott, két apró kezével hirtelen befogta a Kelemen úrfi szemét és akkor, úgy hátulról, karikába kezdte forgatni a tehetetlen főkamorás urat, miközben csengett a kacagása:

— Kelemen! Kelemen!

Mikes ügyetlenül tipegett s azon volt, hogy elkapja a leány kezét:

— Zsuzska, mit szól a fejedelem? Zsuzska,, legyen eszed ... No, várj csak, Zsuzska! ...

Zsuzska még egy utolsót penderített rajta s akkor egy lebbenéssel elszökött tőle és a Bercsényiné háta mögé szaladt. Onnan incselkedett vissza:

— Máskor ne tesszen szundikálni az úrfinak!

A többiek most már könnyezve kacagtak a tudós deák ily súlyos megcsúfoltatásán, a fejedelem jóakarattal ráfenyegetett Zsuzsira, hogy mára elég volt, Bercsényinek ellenben annyira tetszett, hogy megfedekezvén kutyánál-kutyább sorsáról, harsogott és botjával verdeste hozzá a csizmaszárát:

— Basszorkányos! Basszorkányos!

... Mire később előbotorkált Mikes, a bujdosók is visszaestek nagyrészt a régi szótlan-ságba. Mikes, arramenet, megállt a fejedelem előtt, kinek szeme a tenger messzi határán kalandozott s a maga mentségére ennyit hebegett:

— A rabokat nézem, megfedekeztem s így történt meglepettetésem.

A fejedelem rábólintott, szeretettel:

— S meglepetés mindnyájunkat érhet. Imé, mint láttuk, olykor a főkamaras urakat is ...

Mikes visszamosolygott, hálával a szeretetért, alig észrevehetőn meghajolt a fejedelem felé s miközben andalogva az alsófedélzetnek

tartott, szemjátékkal intett a grófné mögött kuncogó Zsuzsinak, hogy ez nem maradhat annyiban. Zsuzsi azonban félreértette az intést s Mikes után szaladt. Utóíerte s mintha mit sem csinált volna csak az imént a komoly főkamarás úrral, belekarolt s kedvesen fölfogván a szoknyáját, vele együtt letáncolt a lépcsőn ...

Ahogy Rozgonyi mellett haladtak el, a szunyókáló talpas bólíntott a saját gondolatának:

— Iszonyatos eszű férfiú ...

Ekkor már perzselt a nap. Minden vitorla duzzadt a szélben, a rabok abbahagyták a lapát - rángatást, mire megszűnt az igen szomorú zörögés ... A gálya repülve haladt a szélben s a Hercegszigetek szokatlan gyorsasággal kezdtek növekedni a tengerben.

A rabok földézetén Mikes kézenfogta Zsuzsit s megállt vele a középén elvezető utcán:

—Látod, kislány ...

—Szegény emberek, — mondta lehellelnyi hangon a leány s fehér lett a színe a csöpp arcának.

A szegény emberek az evezőlapátoknál ültek s a székeik úgy voltak egymás mellett, kétfelől, mint a templomban szoktak lenni, középütt utca volt s ezen az utcán *máskor* szünetlenül föl és alá járkált néhány tiszt, korbács volt a kezükben s igen vigyáztak, hogy a szegény emberek ne szólhassanak egymáshoz. S ha valami parancs jött, olyankor süvölteni kezdtek s a sze-

gény emberek tovább-rángatták a lapátot... Ötvenkét ilyen lapát volt a hajón, minden lapátnál három-négy ember a padhoz láncolva, a lapátok hossza öt öles is talán s azokat egyszersmind tették le a vízbe... A gályavonás pedig nehéz munka volt, azt hitte volna az ember, hogy mikor egyet zördül a lapát, kiszakad a rabok karja, úgy megrántja őket... Többnyire félig-meztelenül izzadtak a rekkenő melegben, inget sem adtak rájuk, hátukat égette a nap s minden kevésért korbáccsal verték őket, hogy még a pogánynak is megesett volna a szíve rajtuk...

A Mikes szíve is megesett a nyomorultakon.

Most, hogy a szél űzte a vitorlát, a rabok visszaereszkedhettek a padra, mert vonás-közben állni kellett mind a kétszáz rabnak. Csak ültek egymás mellett, tehetetlenül és zokszó nélkül. Mint a félig-agyonvert állatok.

Zsuzsika félni kezdett, mikor Mikes odahajolt az első rabhoz:

— Mi volt maga azelőtt?

Németül kérdezte. A rab oroszul válaszolt:

— Uram, minekünk nem szabad beszélni...

— Most szabad, — nyugtatta meg tört lenygel nyelven. — Mi volt azelőtt, ember?

— Orosz voltam, míg a Pruth vízénél szíjra nem fűztek. Most semmi vagyok.

— Akkor kilenc év óta van a hajón.

— Kilenc év óta, uram.

— S nem akarna szabadulni egyszer?

— Minden gondolatom az, uram. De, — s mélyet sóhajtott, — innen senki még haza nem tért. Holtig kell itt ülni, pedig keresztények vagyunk mindnyájan.

— S mindnyájan hazavágynak?

A nagy muszka embernek könny esett ki a szemén:

— Minden gondolatunk az, uram. Vagyunk itt lengyelek, oroszok, franciák és németek. Mind keresztény rabok.

— S tudják-e, kit visznek most?

A rab fölnézett a földélzetre:

— Valami igen nagy urat, mert a szultán zászlóját látom. S keresztény úr lehet, mert egy másik zászló is látszik, de azon hold nem látszik ... Keresztény úr: Isten áldása kísérje ... Ha jó dolga lesz valaha, uram, gondoljon vissza a tengeri rabokra s ne feledkezzen meg rólunk ...

Mikes pénzt nyújtott át az orosznak s kezét adván a szepegő Zsuzsinak, lehajtott fejjel vitte magával a hajó orráig. Ott megálltak egymás mellett, ruhájuk röpködni kezdett a puha szélben s Mikes tüzes homlokára tette a tenyerét:

— Zsuzsika, mikor megmozdul a lánc, mindig azt hiszem, hogy meghalok ...

Ahogy ezt mondta, véletlenül oldalt pillantott, hol a hajó legelején két rab gubbasztott, egymáshoz vasalva.

... S itt egyszerre összerándult...

A magyar szóra ugyanis fölemelte fejét mind a két fogoly. Az egyiknek állon-alul ért a bajusza, de tarkója föl volt repedezve esőtől és naptól, a másik félszemű, dühös emberke volt, olyan csorvaszképű, amilyenre csak tiszai kubi-kosok között lehet ráakadni.

A két rab fölfigyelt a magyar szóra, úgy nézett szemet a megdöbbsent Mikessel... Most már Zsuzsi is figyelmes lett rájuk s ösztönösen valami igen furcsát gondolt... De ugyanakkor így fordult hozzá Mikes:

— Zsuzsika, siess csak vissza!

Sejtette a leány, miért kell visszamennie s csak ráhagyta, engedelmesen:

— Megyek.

S eltűnt.

Mikes pedig egyedül maradt... Egyedül maradt s nagyon izgatottnak látszott... Mert a két rab még egyre úgy meredt rá, mintha fölvilágosítást vártak volna tőle, hogy a világnak ugyan melyik széle vetette ide?

Mikes most így szólt a félszeműhöz, magyarul és igen bágyadtan:

— *Belgrádnál?*

— Nem, uram, — felelt az. — Még Buda alatt vakultam meg, hol Thököli-hajdú voltam.

— Hát magyarok mind a ketten? — s árnyék borult a szeme fölé.

A nagybaj uszú szolt:

— Azok uram. Húsz esztendeje vagyok

idekötve a láncsal, egyfolytában azóta, hogy megfogtak a Duna mellett.

Ezt mondta, a félszemű rábókolt, hogy igenis, szórul-szóra ez a valóság, de azontúl hallgattak s közömbösen néztek maguk elé. A nagybaj úszó hátán feslett volt az ing s Mikeset szánalom fogta el:

— Ilyen rongyokat viselnek?

A rab úgy tett, mintha elcsudálkoznék:

— Eztet csak mostan kaptuk, hogy urak ülnek a hajón, holnapután majd elveszik rólunk. Rendes időben derékig meztelen mindenki ...

— Meztelen, — mondta utána Mikes, csak éppen, hogy mondjon valamit. — S tudják-e, kit visznek most a hajón?

A két magyar megfordult s föltekintett a zászlóra. A kisebbik árbocon élesen csattogtak a Rákóczi színei...

— A libertás-zászló, — jegyezte meg visszafordulva a nagybajúszos. — Talán kurucok vágynak odafönt, uram?

— Kurucok, — bólintott Mikes. — Menekülő urunk, Rákóczi ő szent felsége indul továbbbi raboskodásba...

— Igenis, — hagyta rá egyszerre mind a kettő és rábámultak a véghetetlen vízre.

— S elhallgattak mind a hárman.

És ahogy beállt ez a hallgatás, Mikeset mondhatatlan keserűség kezdte fojtogatni. Ért-

hetetlen maradt neki, hogy a Rákóczi nevére el nem ordítja magát a két leláncolt magyar és hogy sírva nem borul a kővé kérgesült tenyerére. Hihetetlen volt... A két magyar ahelyett a vizet nézte.

Mikes nem bírta magával:

— Emberek! Szóljak talán a fejedelem önagyságának, hogy szabadokká tegyen titeket?

A nagybajúszos vállatvont:

— Minek?

— Magyarok! — kiáltott föl Mikes. — Egy szavába kerül a mi urunknak s holnapután Magyarországba ereszt a szultán!

A félszemű vállatvont:

— Minek?

Mikes megrémült.

— Testvérek! Húsz esztendeje vagytok itt nyomorúságban, mint a kutyák s aki francia, aki német, aki muszka, aki lengyel vagy on a gályán, mind-mind az édes hazájába sóhajtozik vissza...

A féligvak csöndesen annyit mondott rá:

— Minekünk nincsen hazánk ...

— Tinektek nincsen hazátok?

... Iszonyatos volt, amit most hallott...

A nagybajúszos később átvette társától a szót:

— Minek mennénk mi Magyarországba? Feleségeink azóta éhségben haltak meg, gyermekeinket a pogány vitte el rabszíjon vagy a német

irtotta ki mindenestül... Rokonaink, hogy vagynak-e még, ki tudja... Hát van minékünk hazánk?

A másik folytatta:

— S ha volna hazánk, mit keresnénk mi már ottan? Miből élnénk mi Magyarországon? Itt enni adnak s megszoktuk ezt a nyomorúságot ... Minek mennénk mi Magyarországba, uram ...?

Társa rábólintott s azontúl is csak nézték a határtalan tengert...

... Mikes a szeméhez kapott: nem bírta tovább. S aztán eltakart szemmel rohant föl a fedelelemhez.

A fejedelem éppen azt magyarázta Forgáchnak, hogy egyelőre nem gondolhatnak az idők fordulására, mert békeesség jövén létre a hadakozó felek között, most alighanem hosszú stációjuk lészen Rodostó ...

— Ostorod, — szólt rá nyögve Bercsényi s dühös arcán látszott, hogy meg van elégedve az anagrammával.

Mikes ekkor ért a födélzetre. Az volt a gondolata, hogy most mindjárt kegyelemért borul a fejedelem lábához. A fejedelem azonban nem vette észre a kedvelt főkamarást s különben is fölállt, mert a szigetek közé értek már. Mivel pedig gyöngült a szél, alul parancsszó süvöltött fel s a rabok kimért ütemre vízbe mártották a lapátot.

A gálya óvatosan a kikötőnek fordult.

MENEKÜLŐ KURUC.

Egy késő novemberi éjszakán, persze nem most, de az ezerhétszáz és negyvenkilencedik esztendőben, egy istentelen, borban és egyéb italokban összerekedt hang kezdett átkozódni a sötét jaroszlói piactéren:

— Hogy az Isten süllyesztené el ezt a bánatba borult hazátokat, hát nincs emberséges ember, aki idevilágítana a szegény magyarnak! Lámpást ide, polyákok, mert pereputtyostul hányatlak ki az odútokból, ha megharagszok! Hé, cudarok, a szél vessen föl, alusztok-é vagy csak a fejedelem kicsúfolt katonáját akarjátok szállástalanul hagyni a hidegben? Hogy a bécsi császár legyen a pártfogótok!

Még megeresztett néhány cudarságot, de csak a vásártér túlsó oldala kiabált vissza a bosszúságára, hol lezárt házak hallgatóztak a zúgó sötétségben s három jegenye hajlongott a vihar terhe alatt. Különben szitálni kezdett az első hó s a dühös magyar, miután hallgatózott néhány szünetig, megint csak megnyitotta csúnya száját:

— Hé, ti hitetlen népség, akik nem áttaljátok szemünkbe mondani, hogy barátja vagytok a hazátlan magyarnak, még a mécses is kioltjátok, mikor közetek vánszorog egy rodostói bujdosó?! Mert Rodostóból jöttem, halljátok-é! A lovamon jöttem volna, ha ki nem eszik alólam a moldovai farkasok, de így csak a két talpamon kutyaoltam idáig ... Hé, ti hitevesztett kalmárok, hát van lelketek tinéktek, hogy a hóra haj intjátok ki a lenézett kurucot?

Itt megállt kicsit, elneszelt utána, de választ nem kapott, sőt ezúttal már a visszhang is elmaradt, mert újult erővel zúgott fel a szél. A havas felhők ott szálltak, alig hat araszra a jegenyék felett s a piaci házak lezárt ablak-szemükkal olyanok voltak, mint egy-egy kriptá ... Seholy egy fénypont, egy közeledő neszt, csak az orkán füttyölt és a sötétség dagadt egyre.

A kuruc, ahogy még mindig a vásártér közepén ácsorgott, most már körülbelül sejtette, hogy vagy neki kell esnie a legelső kapunak, vagy meghúzódik valami félszer alá ... A káromkodással is felhagyott már, mindössze egyet köpött maga elé:

— Fulladjatok meg!

S kotorászni próbált a ködmőne belsejében, butykost húzott ki onnét, a szájához emelte s nagy kortyok csúsztak le a nyeldeköljén. Később visszahelyezte a butykost, letörölte kétfelől a bajuszát s annyit dörmögött magához:

— Egészségedre, Andris bátyám ...

Ám ugyanakkor felfülett a bujdosó, mert úgy tetszett neki, hogy az egyik sikátor felől léptek közelednek. Erre kinyújtotta a nyakát, leselkedve, mint a hiúz s nyomban észrevette, hogy gyöngé világ kezd szétterülni a piac bal-felőli sarkán, igaz, hogy alig-alig áttetszőbb, mint három szentjános-bogárka fénye ... Később aztán felbukkant egy szegényes lámpás is, pontosan a sarkon... Egyszer elaludt, egyszer visszaerőlködött...

A rodostói vitéz ráordított magyarul:

— Állj, vagy megsántulsz!

A lámpás gazdája vagy megijedhetett, vagy érthette a magyart, mert hirtelen megállt. A rodostói staféta most másodszor is rászólt, de már szelídebben:

— Várj sorodra, amíg kifaggatlak!

S azzal az ismeretlen lámpavivő felé indult az ismeretlen vitéz. És ahogy közeledett, botorkálva a köveken, a foszladozó homályból rendre kiütköztek a vonalai. Először egy félreacsapott báránykucsma ütődött fel, de a kucsmanak felül kifordult a bélése, aztán az irdatlan csizmája bukkant ki, de mivel a balcsizma meg-megkésett egy féltaktussal, nyilvánvaló volt, hogy ütközben lefordult valahol a sarka s a báránykucsma és a két csizma között legutoljára felmerült egy óriás ... A dara akkor már csomókban feküdt a borzas szemöldökén, alatta fehérben világolt a szeme két ablaka, az orrával versenyen kívül

vitte volna bárminő orrmányviadal tisztelet-díját, a bajusza lekonyult, hogy az állat verdeste, ócska ködmön borult a vállára, de könyökben ez is feslett volt már, a térdén három veres folt rikított egymáson s rozsdás buzogányt rejtetett a ködmene jobb ujjában.

Ahogy a sarokig dülöngött a rodostói utas, először óvatosan a lámpás mögé pislogott, honnan szűkmándlis, mokány legényke nézett vele szemet, aztán fölívta a fejét:

—Ki vagy, hé?

—Ki vagyok? Hát Pórteleki Gergely vagyok! — vágta vissza hetykén a legényke.

—Hej, a másik oldalra csapta erre kucsmáját az öreg:

—Hát magyar vagy?

—Az hát!

—Csak nem a Pórteleki András fia?

—De az voltam, amíg meg nem holt. Mert tavaly őszön holt meg, ugyanitt.

Hej, visszalökte erre kucsmáját az öreg az iménti fülére:

—Pórteleki volt az apád? Hát akkor fogj meg öcsém, de erősen, hogy el ne ájuljak itt mindjárt! Pórteleki András? Meghalt volna? És nem is üzent nekem, a kenyerespajtásának? Hejnye, hejnye! Mert tudod-e, öcsém, ki áll itt most előtted?

—Már honnét tudnám?

—Hát Rozgonyi András! Az a kutya, nagy-hírű Rozgonyi, ki a vadkerti csatában egy neme-

tet, meg egy dánt fojtottam meg a félkezemmel. Nem mondta az apád?

— Sohase mondta.

— Ejnye no, nem baj, azért biztosan büszke volt rám, mert együtt bujkáltam vele, meg Kapitány Andrással Ungvártól Lembergig. Mink hárman Andrások. Amúgy se hallottad a nevemet?

— Nem én!

— Baj, baj, öcsém, de azért örülnöd kell, hogy összejöttél velem. Mert én vagyok az a Rozgonyi András, aki hosszú bújdosásban el-sirattam két uramat, úgymint főgenerális úr Bercsényit, meg a fejedelmet, harmincnyolc esztendeje, hogy nem láttam a haza hegyeit, csak a köpenyegüket, oszt harminckilenc év óta alig voltam kétszer józan állapotban, különben meghalnék a búbánattól... Most pedig mindse-mbere vagyok Zay uramnak a rodostói portán. Hát mit szölsz hozzám, öcsém?

— Örvendek a esmeretségnek.

— Azt okosan teszed, mert mondhatom neked, hogy olyan fontos ember alig akad még kettő, mint az én személyem. De várj csak!...

S itt másodszor is ködmönébe nyúlt Rozgonyi András. A kis Pörteleki kíváncsian nézette a rodostói hírnököt, a szél seperi kezdte körülöttük az utcát s hócsomót vagdosott a házak falához... ügyyel-bajjal csak kikotorta azért a butykost és a legényre köszöntötte:

— Az úristen ne feledkezzen meg a szegény bujdosókról!

Pórteleki szótlánul rábólintott. Rozgonyi nyelt azalatt, nem kettőt, de tizenhatot s akkor a legénynek nyújtotta az emigránsok harci-eszközét. A legényke visszaköszöntötte:

— Az Úristen adjon jóreménységet a rosdostói magyaroknak!

— Köszönöm, öcsém, majd átadom nekik, — s egy könnyet törölt el a markában.

E pillanatban tizet kongott valahol egy hang, ítéletidő volt már. Rozgonyi visszadugta a butykost:

—S mondd már, öcsém, nem tudnád véletlenül, hol itten a háza Kőszeghy Zsuzsanna tekintetes asszonynak?

—A főgenerális úr Bercsényi özvegy asszonynejének?

—Már csakis. Levélbeli üzenet van neki Mikes Kelemen úrtól.

—Hiszen éppen tőle gyöväk. Mert hogy a héten kalmárzsidók fognak áthaladni az ungi Krajnyán, hát Zsuzsanna nénénk valami üzenetet akar átküldeni velük a rokonmaradékoknak, a Hegyaljára. Máskor is el szoktam dolgoztatni a tekintetes asszonynénémnél.

Rozgonyi módfelett megörült:

—Helyes a beszéd. Nem mutatnád meg véletlenül a házat?

—De meg én!

S a késő estében megindultak, visszafelé a keskeny utcán. Rozgonyi András a fejét csóválta:

—Oszť anyád van-e még?

—Az anyámat én már nem ösmertem.

—Oszť miből éldegélsz?

— Hát csak, mint a többi néhány bujdosók. Innen-onnan.

Rozgonyi András erre még jobban elkeseredett. A bánattól is, a bütyköstől is. Egy alacsony kőház előtt most megállt a legényke:

— Itt vagyunk.

Rozgonyi fölnézett. Rács fogta be az ablakokat, belülről sáppadt világ tetszett át a függönyön s a közepen súlyos kapu feketedett.

—Megvárnál itt, öcsém?

—Meg én, Rozgonyi bátyám.

Rozgonyi intett, hogy nagyon helyes, aztán előkapta a buzogányt s olyat csapott vele a kapura, hogy belezúgott a ház ... Pillanatnyi hallgatás lett utána, bent most csoszogás támadt, aztán ijedt hang a kapu mögöl:

—Ki az?

— Ki? Hát az a cudar Rozgonyi Rodostóbul!

A zár kettőt fordult s öreg szolga dugta ki a fejét:

— Akkor nézzen be Rozgonyi úr s legyen üdvözölve a lengyelországi bujdosóknál!

A kis Pórteleki kívülrekedt s ahogy Rozgonyi után becsapták a kaput, háttal nekidőlt a

sarokmélyedésnek, fülére húzta a ködmönke gallérját s míg a szűk utcában szél és hó repkedett, tűnődni kezdett ezen a veszendőbe indult különös fajtán, melynek ekkor már csak maradéka tengett a török tenger szélén s néhány lengyel bujdosótelepen ... ő maga idegen talajban nőtt már s a haza fogalma csak olyannak szürkült föl előtte, mint más ember előtt egy régi-régi álmokép, hiszen a hazát ő soha nem látta. Sok dolgot nem is tudott igazán megérteni, de mindig meghatotta és keserű lett utána a szája, mikor egy-egy ilyen széltől-hajtott, kutyától-üldözött szegénylegénnyel sodorta össze a véletlen ... A fejedelem akkor tizennégy éve feküdt már halottan a tenger partján, rendre elhullt hol itt, hol ott egy-egy nagy bujdosó s a magára hagyott többi földönfutó még dühösebben csapkodta ilyenkor az asztal sarkát s ha néhanap összeverődtek a vén Pórteleki tanújában, reggelig forgatták a kupát, sötét homlokkal meredtek maguk elé, piszkolódva gyalázták a németet és siratták a hazát, amely fölött éjszaka ült Majtény óta ... A kis Pórteleki legalább is így hallotta fiúcskakorában. S ilyenkor fojtogatni kezdte valami, de aztán álmos lett, elaludt s amire másnap kinyitotta a szemét, a bujdosók ismeretlen utakon veszködtek már viharral, széllel, Varsó felé vagy a bukovinai hegyeknek törekedvén ... Mert ez időtájban, nem volt olyan zuga Európának, hol ez az elárvult kuruc meg ne hordozta volna a maga borús hom-

lokát. A vándor utas messziről rájukismert már,, mert vagy panaszkodtak keservesen, vagy az árokmenti kocsmában verekedtek, de soha senki nem tudta, merről jönnek, van-e még számítása lerongyolt életüknek s hol fognak egyszer végképp megállapodni? Egy hazátlan falka volt ez a menekülő karaván, mint a farkasok s Moldova úttalan-útain nemegyszer több volt a kuruc-farkas az erdei-farkasnál s ha komiszra fordult a tél, versenyt üvöltöztek egymással a havon... Persze, negyven esztendő óta egyre-egyre fogytak s ma már csak itt-ott kísértett egy-egy Rákóczi-talpas ténfergő alakja, küzköd-vén a korral és a reménytelenséggel... Rodostóból hat tavasz óta nem jött már üzenet s eleven csoda volt, hogy a nagyszájú Rozgonyi így betoppant most a jaroslói tanyára ...

S amíg így tünődözött Pórteleki Gergely,, azalatt hosszút lépett előre az éjszaka. Csak akkor rezzent össze, mikor belülről másodszor is felcsikorgott a kapu s kifordult rajta a rozsdás vitéz:

—No öcsém, már csak igaz fia vagy mégis Pórteleki pajtásomnak, hogy idekint dideregtél, míg a szegény bujdosóra új keserűség várt odabent... Hejnye! — és kedvetlenül forgatta hozzá rút gondoktól meggyötört fejét.

—Talán a szállásomra mennénk, Rozgonyi bátyám, — invitálta a kis Pórteleki. — Jutna ott meleg hely kegyelmednek is.

Rozgonyi ránézett zavarodva, tétován, mintha oda sem figyelt volna s csak a magát hajtogatta:

— Hejnye, hejnye ... Mindennap egy új szomorúság a mi árva fejünknek. Már ezt így végezte nekünk az úr s legyen meg az ő akaratja mirajtunk. De nem tudnál itt valami jó kocsrát öcsém?

A legénykét meglepte a szokatlan kérdés, aztán csöndesen ennyit mondott:

—Arra át, a Szán vízének vagy a nagy fogadó, de most színültig lehet mindenféle népekkel, kik napok óta gyülekeznek a holnaputáni vásárra...

—Akkor gyerünk! — s egyet lökött a vállán.

Az idő éjféltre járt s ők botorkálva haladtak egymás mellett a sikoltó éjszakában. Pórteleki lehajtott fejjel bandukolt, mintha nagyon elgondolkozott volna valamin s azonkívül a mécsre is vigyázni kellett. Rozgonyi alatt üresen kongtak az utcakövek, közben pedig olyanokat sóhajtott, hogy majd elfújta a lámpást:

—Hejnye ... Hejnye ...

—Valami bánata vagy Rozgonyi bátyámnak? — faggatta a legényke.

—Hogy van-e? — s fölvetette bozontos képét. — Hát van! öcsém, ismerted-e Jávorka Ádám urat?

—Az újvári vitézt?

— Áztat, öcsém. Ugyan tudod-é, mi történt e jeles katonával?

Pórteleki lecsüggesztette a fejét:

— Ó, hogyan tudnám! Tavalyelőtt elhalt, éppen az országúton, mikor a város felé volt útban.

Rodostó bujdosója maga elé dörmögött:

— Hát így van ez. A Zsuzsanna tekintetes asszony említette föl s ezért nehéz az én szívem. Maholnap egy szilvafa alatt is elférünk már mink, nagy bujdosók ... Pedig levél is jött Jávorka úrnak Rodostó városából.

Pórteleki hallgatott.

—Mikes úr írta a levelet. Hallottad-é hírét Mikes úrnak, kedves öcsém?

—Nem hallottam.

—Nem-e? Pedig micsoda jeles eszű egyén! úgy reggelenkint, ha kifaragom neki a lúd-tollat ...

Közbe a fogadóhoz értek s így egyelőre megszakadt a szó a Mikes úr fényes nagy eszéről.

Odabent hihetetlenül vegyes volt a társaság. Varsói borkereskedők aludtak a földre hirtett szalmán, a kemence körül fáradt utasnép hajtotta le fejét a padkára, egy sarokban alkuszok magyaráztak egymásnak élénk taglejtéssel, hátul, a szín felé eső részben, egy medve nyalta a talpát s rettentő pánt fénylett a pofáján. Odébb havasi tilinkó siránkozott s egy török síp rikoltozott hozzá, közbe két pakular

tapsolta ki a taktust a sajátyszerű, meg-meg-zökkenő, cikázó gyors és vad hajdúnótához, hol magyar, hol oláh szöveggel, melynek rikító ütemeire anno Zsibó szilaj leventék pengettek sarkantyút a Nyárad vize mellett:

*Majre-csajre — Molduváre,
Fut Havasalföldre ...*

Rozgonyi a túlsó oldalon telepedett le, üres lócasarokra, egy füstös lámpa alá s maga mellé rakta ki az ócska buzogányt. A sípszóra felfigyelőt és bólongatni kezdett hozzá:

— Negyven éve nem hallottam, öcsém.

Aztán tallért hajított az asztalra:

— Bort ide, zsidó!

Szétvetette magán a ködmönt, mert fojtó gőz volt odabent, elterült a félkönyökén s jót húzván a butykosból, szemszögletre vette azt a három katonát, ki a lóca másik végén bóbiskolt. Kettő ugyan hortyogott már, szétterített karral, de a harmadik, egy piszeorrú morva, laposan pislogott a kuruc felé ...

—Császári emberek. — szólt halkán a kis Pórteleki. — Lancknehtek.

—Tetves banda, — morgott rá Rozgonyi és egyet köpött oldalt.

Az idő mászva haladt, a butykos hatszor lett már üres, hetedszerre is megtöltötte a zsidó, Rozgonyi András eldőlt az asztalon s nagy közköben a bajuszába dörmögött:

— Hát fölmegek Zsuzsanna asszonysághoz ... Bizony, olyan már a haja a lelkemnek, mint a decemberi hó. A szeme is elvénült s csak alig ismert rám. Odaadom a levelet, nézegeti, betűzgeti, gondolkodik, megint gondolkodik s azt mondja egyszer, hányan vannak még Rodostóba, Rozgonyi uram? Mondom rá, bizony már csak hárman a régi bujdosók közül: Zay úr, a básbug, Mikes úr, a litterátus, meg én, a nagygaratú Rozgonyi. Az asszonyság pedig csak néz maga elé, kezét odateszi az arcához, csak néz, sajnáltam is már magamba, aztán annyit mondott még, hogy ha indulóba leszek Rodostóba, izenni fog valamit...

Pórteleki odafigyelt:

—Talán Mikes úrnak?

—Igenis! — és tekintete elmerült a füstbe. — Mert nagy sora vagyon annak, öcsém! Zsuzsanna asszony Zsuzsika volt még, mikor halálos nyavalyába esett a Bercsényi úr második asszonyfelesége. És elhalálozván, Bercsényi úr még azon öszön hitestársává tévé a kis Zsuzsit s lőn emiatt Mikes úrnak nagy szomorkodása...

—Aha!

—Mert vonzalma volt a leányzóhoz, a reménység pedig nem kényeztette túlságosan.

—S nem is tett próbát Mikes úr?

— Nem, öcsém! Mert apró legényke volt még akkor és non habuit pecuniam. Hát így

volt. De azért Mikes úr mindmáig nem ejté ki a szívéből Zsuzsika kisasszonyt... Bort, zsidó!

A másik könyökre tette át feje súlyát a kuruc:

— Lassan széthullunk, mint a levél. Nekem már emlékem sincs, öcsém, csak e libertások, — s két pénzt vett ki a ködmönéből. — E két libertás lesz a szívemen, ha egyszer elkapnak. A *másik* libertásnak úgyis vége, örökre vége ... Igyunk, öcsém!

De itt már zavaros volt a szeme Rozgonyi Andrásnak. Kihívóan forgatta a fejét, aztán hirtelen duhaj kedve támadt s odaintette a két sípost:

— Hé, furulyások! Azt a siralmasat!

Levágta a kucsmáját s két tenyerébe fogta összegubancolt üstökét:

*Most az sovány unghi Krajnyán,
Az beregi Verhovinán ...*

Halkan, szinte remegőn kezdte, de aztán felharsogott szilajul s a klarinét is belesikoltott az útonálló és menekülő talpasok keserűségébe:

*Zabkenyéren, tót hajdinán
Nyögünk az nagy ínség mián.*

A kocsmatetőig tornyosodott az elfelejtett nóta. A két furulyás annyi lélekkel dolgozott, hogy cipóvá dagadt a pofája. Rozgonyi úr

a füle körül illegette tenyerét s könny futott le a bajusza hegyén... Az ivóban szerteszórva aludt már mindenki, de felriadt a három császári katona...

Felriadt, szembenézett a vén kuruccal s összeröhögött:

— Ein schabiger Kurutz.

Jaj, meghallotta ezt a rühes kuruc! Hirtelen kettészakadt a nóta s a rühes kuruc odaordított.

— Kuss!

Másodszor is ráröhögtek.

Jaj, erre már vérbefúlt a szeme a fejedelem öreg vitézének! Súlyos öklével az asztalra vágott, felzörrent a lócáról, megmarkolta a rozsdás buzogányt s a három zsoldos közé röpítette ...

Iszonyú reccsenés ...

Aztán pillanatnyi riadt csönd, aztán szilánkokban porzott föl az asztal túlsó vége... A morva szétvert koponyával tádogott a földön, két társa üvöltözve rohant az ajtó felé:

— Mordtat! Mordtat!

A fogadó olyan lett, mint a fölvert hangyaboly. Lárma és futkosás támadt, valaki az alabárdosok után kiabált... A kis Pórteleki felkapta a véres buzogányt s rémülten toszogatta kifelé a böszült öreget:

— Meneküljön, Rozgonyi bátyám!

A vén kuruc megállt az ajtóban, vissza-

nézett s hatalmas öklével megfenyegette a jajgató vásári tömeget:

— Így jár, aki gyalázni meri a fejedelem katonáját!

Aztán eltűnt...

... öt perccel később a bujdosók háza előtt kocogott már el a rodostói vitéz, de egymagában. Megzörgette a kaput, csönd lett utána, azonban senkisémm jött ki... Különben virradni kezdett már, a szél tombolt s Rozgonyi András most egy másikat csapott a kapun ...

Erre halkan kinyílt egy ablak s Kőszeghy Zsuzsanna asszony tekintett ki a vasrács mögül. Fehér kötő volt a fején, olyan fehér, mint a télbefordult haja. Meglátta Rozgonyit és elcsodálkozott:

—Hová, Rozgonyi uram?

—Rodostóba! — kiáltott fel Rozgonyi. — Szorítanak a kutyák, mert megcsaptam egy németet!

A tekintetes asszony nagyothalló volt már s csak a *Rodostó* szóra lett figyelmes. Bólintott rá és felmosolygott hervadtán, öreg-nénikésen:

— Vigye meg hát Mikes úrnak, hogy gondolok rá...

S óvatosan visszatette az ablakot.

Messze, a kocsmá felől, egyre dagadt ezalatt a láрма és a rikoltozás s ez a rikoltozás egyre közeledett a kuruc felé. A kuruc tudta, hogy a nyomában vannak. Egyszer visszanézett még,

dacosan, konokul, aztán megfordult s gyors iramban átcsapott a lemergi országútra.

Menekült.

Az alakja törpült, kisebbedett, túl járt már a határon, olyan volt már csak, mint egy mozgó pont a méteres hóban. Aztán eltűnt végképp. A szél pedig zúgott s köröskörül farkas vonított az erdőkben.

MIKES EGYEDÜL MARAD.

I.

Kint zúgott a tenger.

Az idén hosszú lett az ősz s a rodostóiombokra hetek óta ezüstzuhatagban szakadt le a búcsúzkodó napfény. Köröskörül pedig, a szemhatár szunnyadó vonaláig, aranyszínűben égtek a szőlőskertek.

Mikes Kelemen hatvannyolc éves múlt ebben az időtájban.

Daliás alakja a réginek maradt még, csak kicsit meghajolt vállban, a szakálla kender lett s legutóbb, ha valami után magánosan keresgért a szobában, különösen úgy szürkület felé, már az ujjaival is tapogatóznia kellett. Mert azóta, hogy 22-ik Octobris Zay urat is kivette Isten a hosszas bújdosásból, a szeme rohamosan nehezült a zágoni deáknak ...

A kétszázhatodik levelét másolgatta Mikes úr. A toll akadozva járt a kezében, le is tette nemsokára, aztán az ablak mellé botorkált s kinézett a tengerre ...

A tenger hánykolódott s a tenger messzi távolában, a habok mögött, egyszer eltűnt a Márvány-sziget, másszor visszabukkant fehérben villogó partszegélye. Az ég kupolája ibolyakékben mosolyogott le az emeletes parti házakra és a nyugtalan vízre. Mikes egy darabig eltűnődött a habok játékán s megint eszébe jutott az emberi sorsok forgandósága. Ó, hányadszor már a haszontalan bujdosás negyven s egy-néhány esztendeje óta!

A nap szikrázva ereszkedett a déli éghatáron s fejével már-már elérte a tenger messzi szegélyét. Mikes most megrezzent, kihajolt az ablakon s halkan leszólt a kiskertbe:

— Rozgonyi uram ...

Rozgonyi úr morogni kezdett alulról, mint egy kiszolgált, álmos szelindek:

— Nono, megyek már, Kelemen úrfi, csak megtisztítom a másik félcsizmát is. Kis türelmet, Kelemen úrfi, addig Írogasson még kevés-két ... Úgyse tart sokáig, penészes lesz ma-holnap a kalamáris. Mertha egyszer Rozgonyi András is a másik oldalára fordul és itt hagyja a siralmak völgyét, azaz ha utána megy a többi bujdosóknak, ki fogja majd azontúl megfaragni a lúdtollat, Kelemen úrfi? He? No, de indulok már, békességgel...

Mikes akkor már visszahajolt az ablakból. Rozgonyi úr azonban nem indult, hanem egyelőre térdére kapta a Mikes úr másik csizmáját is, serényen vakargatni kezdte róla a konstanti-

nápolyi sarat s közben szokása szerint saját-magával vitatkozott:

— Reggeltől fogvást délig, déltől fogvást napestig irkálgat. A nyáron is egy hónalj papirost hoztam át a zsidótól: ma már alig tart ebben is. Hányszor intettem pedig: hagyjuk már a haszontalan írásokat, Kelemen úrfi, elvénuült a szemünk s úgyse fogja olvasni áztat senki a hazából. No és mit mondott akkor? Azt mondta, mindjárt Rozgonyi uram, csak még három levelemet Írogatom le s akkor pontot csinállok, ámen. S csinál pontot? Nem!

Óvatosan, öreg kézzel bajlódott a csizma szárával. Később maga mögé nyúlt, butykost kapart elő a szöllőtőke mögül, egyet húzott belőle s visszarejtván a butykost, tovább diskurált magához:

— Bizony, mennyi nagy urakat temettünk már el, kit egy, kit más esztendőbe. Bercsényi generálist, a vén Rákóczit, aztán a fiatalt, aztán volt gazdám, Csáky urat, idei esztendőbe Zay úrfit s ma már ketten maradtunk magunkra ... Indulok már, Kelemen úrfi, csak egy jóízűt köpök még a csizma orrára, mert ott szertelenül maszatos ... Ketten vagyunk immár, hallgatjuk a vizek feneketlen zúgását és nem fogunk innét soha Erdélybe megtérni, mert a király-asszony nem engedi a nyomorult bujdosókat. Hej-hej!

Nagyot sóhajtott s dúdolni kezdett hozzá reszkető hangon, sajtászerű dallamban:

*Német sas vert fészket már Sümegh várában,
Berdót kiáltanak Végh-Simontornyában ...*

Szomorkodva ingatta hozzá a fejét, az utolsó napsugár végigrezdült a kert pusztá lugasán s megcsillant a Rozgonyi András gubancos, fehér üstökén, ahogy csizmát tisztogatván, száz mérföldre a honi havasok hátától, félszázad esztendő után ébresztgette a világgá-züllött sereg emlékeit, a fejedelem utolsó daliáit, kiknek testéből régen hamu lett már s csontjaik temetetlenül fehérlettek a trencsényi mezőn, Patak dombjai alatt és a Verhovina út-tévesztő rengetegében. Dalolgatott Rozgonyi András, közben kétszer is megszopta a borocskát, a nap eltűnt már, Rodostó utcáin még ijesztebben hallgatott a csend s az ablakból másodszor is lehajolt a vén Mikes:

—Rozgonyi uram ...

—Nono, szakasztott indulok már, — s fölkapván az egypár csizmát, az emeletre dohogott föl a lépcsőn.

Ahogy belépett, a küszöbnél letette a csizmát:

— Itt van, Kelemen úrfi, elvégeztem.

Mikes az ablakban állt, háttal Rozgonyinak s hosszan nézett ki a tenger felé, hol árnyékok üldözték egymást. Szél nem járt, de a víz szünet nélkül zúgott s hányta magát a hab. Rozgonyi visszafojtott lélekzettel figyelt, de sötét lett, mire megmozdult Mikes:

—Rozgonyi uram:

—Hallom Kelemen úrfi, — s köhécselni kezdett.

Mikes hozzálépett s kezét rátette a vén vitéz vállára:

—Rozgonyi uram, úgy-e, hűséges emberem maga énnékem?

—Csakis ...

Szinte megijedt a kérdéstől, mert sejtelve nem volt, mit akar tőle a borzasztó nagyeszű úrfi.

Az úrfi a szemébe nézett s e pillanatban szokatlanul leesett a hangja:

— Arról lenne szó, hogy hírt vinne tőlem Zágomba...

Hej, pattant erre Rozgonyi András, mintha tüzes üszköt vágtak volna a hátához! Úgy ordított:

— Hová? A hazába? Hogy én, Rozgonyi András? A megveszett és hazátlan Rozgonyi? Jaj, Kelemen úrfi, Isten ne vegye bűnömnek, talán zavart lett az eszméietje! Hogy kínzópadon törjenek kerékbe! Hát azt hiszi, úrfi, hogy Bécsben elfelejtették már nekem, mennyi kárt idéztem elő valamikor a császári csapatokban, én, Rozgonyi András első személyemben? Hogy a romhányi verekezésben a balöklömmel szakasztottam be a fejét egy vallon hadnagynak? Be vagyon írva az én nevem alaposan abba a nagy könyvbe, a császár városába', hogy száz esztendő múlva is kutatni fognak utánam! Jaj,

Kelemen úrfi, hiszen ha áttenném lábomat a székely hegyeken, a császári portyázok nyomban megrohannának s fojtogatni kezdenének a ködmönöm gallérján: na, csakhogy megkerültél, éppen negyvenhat esztendeje lesünk rád, te kutya! Jaj, Kelemen úrfi, ott helybe felmadzagolnának az első galyra, de fejfelé, aztán tüzet raknának nyomorult testem alá s úgy pirítanának szalonnát alattam. Dehogyan is megyek innét!

Mikes bánatos szemében mosoly rezdült fel egy szünetre s csitítani próbálta a háborgó öreget:

— Figyeljen rám, Rozgonyi uram. Nem fogják megpirítani. Hallgasson végig s türtőztesse magát. Az elébb üzenet jött a portától...

Rozgonyi András fölívta a borzas szemöldökét:

— Mit üzentek?

— Azt üzenték, — s itt megint elfakult a szava, — hogy szabad már írni az erdélyországi rokonmaradékoknak. Levélbeni üzenet lenne tehát Zágónba. Hány esztendő most Rozgonyi uram? — s a szeme közé nézett.

Rozgonyi számolni kezdett az ujján s aközben sajátmagának helyeselt:

— Úgy gondolom, hetven múltam harmadéve öszön, tekintetes úrfi.

— S nekivágna a hosszadalmas útnak?

Rozgonyi gondolkozott:

— Hátha igaz a hír és ha úgy szeretné, tekintetes úrfi, akkor én mégegyszer megnyergelném ezt a két öreg lábomat. Hányszor voltam hírnök a jaroszlói portán! — s itt már öröm csillant meg a szeme fehér üvegén. — Micsoda újság lesz, mennybéli Isten, ha a vén Rozgonyi betoppan a zágoni faluvégén! összeütöm a rozsdáit sarkantyút, úrfi s megforgatom jókedvembe a vászonnépet. Itt van az iszákos Rozgonyi, feljött a sírjából, hogy egy jót igyon utoljára! Indulok már, úrfi!

Mikes leintette, jóakarattal:

— Rozgonyi uram, csillapuljon... Ki emlékszik már miránk Majtény óta? Sírba szálltak sokan, akik ösinertek minket: ma alig van belőlük kettő-három, aki vissza fog emlékezni, hogy ifjúkorunkban elhagytuk egyszer Zágont s hogy többet sohasem mentünk vissza. Nyugodjon meg, Rozgonyi úr. Engem kesergő édesanyám, árva Torma Éva régen por lett, mert porrá kell lennünk valamennyiünknek. Féltestvérem, Boér József úr s atyámfia, Mikes István talán élnek még... Mit tudom? Iszonyú esztendeink múltak el a rettenetes bujdosásban...

Itt fölemelte fejét s kis szünet után közömbös lett megint:

— Gyújtson mécset, Rozgonyi úr. A levelet én megírom s ha rászánja magát az útra...

— Rá én, Kelemen úrfi! — ujjongott most már az öreg. — Karácsony ünnepére meg is teszem a fordulót. Holnap fölszállok a pérai hajóra, két nap az út Konstantinápolyig, onnét meg nekivágok a télnek, Havas-aifölde felé... Ne keseredjen el, Kelemen úrfi! Igaz hitemre mondom, megtérek ebben az esztendőben!

A mécses fölcillant, a tenger felől bera-gyogott a csillag. Rozgonyi kiment, dudo-rászva, tenyerét illegetni próbálta a füle kö-rül, Mikes úr pedig leült a lámpás mellé, ki-terítette a papírost, kezébe fogta kiszáradt tollát s ráhajolt a félkönyökére.

II.

Majdnem két hónap múlt el.

Ekkor már tél volt, kint fergeteg zúgott, az ablakot félig hóval temette el, a másik fe-lén meg jégvirág fakadt. Azalatt pedig szünet nélkül csapkodott a tenger.

A fejedelem néhai török testőreiből csak egy szolga maradt meg a háznál. Azt is ke-gyelemből hagyta meg a nagyvezér az utolsóul maradt, csendes szavú magyarnak.

A szolga hasábfát hozott be, tüzet éles-zett és kiment. A mai délutánra nem is volt aztán egyéb tennivalója.

Mikes a két könyökére borulva hajolt az asztal fölé, a két kezét összekulcsolta a homlo-

kán, előtte nyitott könyv feküdt s délidő óta halkan mormogott a szakállába, mely a mellét verte.

Imádkozott...

Hálát rebegett annak a nagy cselédes gazdának, aki kihozván őtet a bűjdosásba, nem feledkezett meg a rakás kenyérről, melyet meg kell enni, míg csak benne tart s adott neki hajlékot is, mert az egész föld az övé. Ne is kívánjunk egyebet az ő akaratjánál! S hogy mit rendel felőlünk? Az ő kezében vagyunk mindannyian. Mert porból hozott létre bennünket és porrá kell lennünk. Áldassék érte dicsőséges neve!

S keresztet vetvén magára, bezárta a könyvet. Aztán fölvette az alacsony lócaszékot, a tűzhely mellé vitte, hol sírdogálva pizmogott a tűz, ráült a lócára, a lábát átfogta térdben s maga elé szomorkodott.

Azóta, hogy a vén Rozgonyi elhagyta a bujdosok hosszú stációját s ócska buzogányával Zágon havasainak vévé útját, Mikes hirtelenül megrokkant. A szeme elrévült, fehér pillája szüntelenül rebegett, bajusza a szakállába folyt, homlokán három új ránc született s a lépése bizonytalanra vált. Visszakerül-e valaha az öreg talpas? Hiszen éignyulók a háromszéki hegyek, farkas ordít bennük s Rozgonyi András egymagában vágott neki az istenkísértő havasoknak!

S ahogy ott gubbasztott most Mikes úr a tűzhelynél, fáradt tekintete az ablakra tévedt, hol karikába táncolt a hó. Aztán fület hegyezett, mert úgy rémlett neki, hogy odakint zörgés támad, valami egészen szokatlan, mintha láncot csörgetnének. Valami olyas, aminőt csak a jenikői gályán hallott, amely idevonta őket virágzó ifjúságában és a gályán kétszáz rab rángatta a lapátot... Jaj, az a láncsörgés!

Egy szünetig leselkedve figyelt, de aztán rájött, hogy csak a szél jár s csak a víz habog az ablak alatt.

Az emlékein révedezett Mikes úr.

... A jenikői gálya! A gályán ötvenkét lapátot húztak meg egyszerre a rabok s olyankor nagyon szomorú zörgést hallott az ember ... Két magyar is volt közöttük, a padra láncolva s meztelen hátukat égette a nap ... Aztán jött Rodostó, harmincnyolc évvel ezelőtt ... Azidőben hitte még, hogy visszaviszi Zágónba az Isten, csak akkor lőn jajgatás, mikor a pohos Bercsényi meghalt, miután előbb két kupa vizet csapoltak ki lábából a borbélyok ... Aztán kenderhajú, pösze-arc bukkant föl a Mikes úr szürkülő emlékei közül, de olyan haloványan, hogy gondolatban alig-alig bírta már összehozni azt a kedves arcot... A kis Kőszeghy Zsuzsi!... Elment innét Lengyelországba, de milyen régen, teremő Isten! Nyolc éve lett, hogy ő is elpihent Jaroslóban... Hát édesanyja, árva Torma Éva, milyen siratva

kérte Kolozsvárról idejuttatott üzenetében!... „Az ő felsége hűségére igyekezzél bejönni, kedves fiam, ifjúságodnak virágát mihaszna ott töltened — egy emberbe reménységed vetned, — ha meghal, mit csinálsz?” ... Harminchat esztendő óta már ez a drága levél, írója por lett azóta valamelyik temetőben, de por lett az a másik ember is, aki miatt lemondott az édesanyjáról ... A jóságos fejedelem nem hallgatja többé a tenger zúgását, mert huszonhárom tavasz óta nagyságos anyja oldalán fekszik a galatai kriptában... Ez a ritka nagy ember, mikor egyszer megbántotta őt, átölelte az íródeákot s azt mondta neki akkor:

— Fiam, sokszor eszedbe jutok én neked, ha meghalok. Sokszor megemlegetsz még engemet, de akkor késő lesz már ...

Bizony, azóta ezerszer gondolt sírva a fejedelem szavára ... Huszonhárom esztendeje már ennek! Azóta sorba mentek áldozatra a bujdosók, azóta csak a tenger csapkodását hallani s ha most nem fordulna vissza többé Rozgonyi András, Mikes úr magára maradna akkor Törökországban s egyedül enné meg azt a kevés kenyeret, ami megmaradt még számára a nagy rakásból...

S ahogy révedezésében ideáigért Mikes úr, kívülről újabb zörej ütötte meg, de most már határozottabban.

Kint erősen szürkült s a tenger felől táolszlábakon gomolygott előre a sötétség...

Az íródeák fölállt a tűzhely mellől s az ajtó felé indult, mert nyugtalan lett az idegen zajra, de ugyanakkor apró gubacsember gurult befelé az ajtón. Háttal jött, láncosbot volt a jobb kezében, ritkás bajuszáról jégcsapokban lógott a lehellet s kurta ködmönére erdélyi virágok voltak kivarrva. A hirtelen betoppant jövevényemberke végigmérte a meglepett Mikest:

— Jó helyt járok-e, dicsértessék a Krisztus? Mert levelet hozék Boér József úrtól mostohabátyjának, egy Mikes Kelemen nevezetű úrnak, aki kimene egykor Erdélyországból, mert ő vala az esze Rákóczi ő szent felségének, nyugtassa meg az Isten! Hát életben van-e még az az okos ember?

A hazai hangra megrezdült a Mikes feje s hirtelenében alig lelte hangját. Aztán előre lépett és kezet nyújtott a messziről érkezett vándornak:

— Életben van, hogyne. Én vagyok az.

A gubacsemberke módfelett megörült:

— Jaj, de jó, szentséges Atyám! Már azt hívem, itt pusztulok el ebben a pogány idegenben. Én meg Szürnyeghy Mózes vagyok s mert dolgaimban járék a pérai vásáron, Boér úrék meg Mikes István úrék általam üzenének minden jót kegyelmednek, tekintetes úr.

Mikes arcán pillanatra átsuhant az öröm színe, zavarában ügyetlenül topogott, szíve mélyéig meg volt indulva e szokatlan órában,

mely hirtelen eléjevarázsolta százszor vissza-
álmodott tündérhazája képét, később a tűzhely
mellé tessékelte a ritka vendéget, maga is visz-
szatelepedett a lócára, de ugyanakkor saját-
szerű sejtelen remegtette össze:

—Ó, én nagy hálával vagyok adósa kend-
nek, Szürnyeghy uram...

—Nono, — hökkentett bele Szürnyeghy,
— szót se érdemel az s örömet is tekintek be
ide, hol nagy fejedelmünk utolsó szolgája la-
kozik egymagában... De imé ni, majd elfe-
lejttem, — s itt levelet húzott ki a ködmönke
ujjából, — Boér uram felelete a hazai földről.

Mikes átvette az összeenyvezett borítékot,
ránézett, nagyon sokáig, aztán letette maga
mellé s homlokán másodszor is átfelhőzött a
sejtelmes borongás:

— Ó, én nagy hálával vagyok adósa, Szür-
nyeghy uram. De mi lett Rozgonyi Andrással?

Az apró székely megvakarta a nyakát:

—Már mint Rozgonyi András urammal?

—Igenis — sürgette Mikes.

—Hát azzal, úgy véljük, baj esek... —
vakarózott tovább Szürnyeghy.

Mikes itt már megijedt...

— Igenis, — sürgette Mikes.

jük, meghalálozék...

—Rozgonyi! A szegény Rozgonyi András!

Szürnyeghy ráhagyta:

— Igenis hogy, minekutána megevé egy-
néhány farkas.

Mikes visszahőkölt, a szája meredten maradt s elszürkülve nézte az apró erdélyi hírnököt, így maradt pár szünetig s aztán, ahogy föleszmélt, keresztet hányt magára, Istennek ajánlotta elpusztult bujdosótársa lelkét s Jecsüggedt fejfel mormogott maga elé:

— Rozgonyi... András ...

Szürnyeghy azalatt fél-lélekzetre leközölte a részleteket:

— A letúnt hónap végén háromszéki favágók ménének föl a havasokba, a Laposbérc alá. Aztán ott, a Laposbérc táján nem leiének egyebet a havon, csupán egy rend csizmát, egy báránsüveget, egy vasbuzogányt, a buzogány mellett két agyonvágott farkast, mert véres vala a buzogány. Ott vala még egy ködmön is, a ködmönbe a levél, akit tekintetes uram írt, áztat elolvasák ott helyben s így megtudták legott, hogy Rozgonyi András vala neve a levélvivőnek, akit megeve a többi farkas. Hát így vala. Ne bocsásson olyan sóhajtásokat, tekintetes uram, ő most már nem bujdosik többet, hanem sajnáljuk inkább azokat, akiket itt hagyta maga után.

Mikes kezébe bocsátotta a fejét:

— Most hát egyedül maradtam, Szürnyeghy uram...

A tengeren tombolt az orkán s a szél zörgetni kezdte az egyetlen ablakot... Szürnyeghy Mózes szótlanul hunyorgatott...

— Most hát egyedül maradtam... — suttogta maga elé Mikes.

Szürnyeghy elhallgatott egy darabkát. Később mégis annyit kérdett:

— S nincs reménység rá, hogy hazatérhetne tekintetes uram?

Mikes keserűen rázta a fejét:

— Semmi reménység. A királyasszony megüzente, hogy Törökországból nincsen visszatérés. Már ezt így végezte felőlem a mindenható Isten, örömet bemennék Zágonba, de az Úr befődte előttem az odavivő utakat, mert az egész föld az övé. Én pedig hálaadással tartozom Isten ő felségének, aki olyan hosszú gondviseléssel volt hozzám és el nem fordította szent szemeit az ő szegény szolgájáról...

Már későre járt s bent sötétség tanyázott. Szürnyeghy elszontyoltan töprengett maga elé, néhányszor fejet vakart még s így tett hozzá: — hejnye! Egyszer aztán megmozdult Mikes, lehajolt, hasábfát keresett, a tűzre vetette s ahogy ismét lángra kapott a hasáb, Szürnyeghy sajnálkozva látta, hogy a tekintetes úrnak könny csillan meg szeme megőszült pilláján. Ahogy aztán megszólalt mégegyszer a tekintetes úr, a hangja meg-megakadt a fölindulásban:

— Az úr példaul teremtet bennünket egész nemzetünknek és boldogok, akik tanulni fognak mirajtunk és fűsthöz hasonló okból el nem hagyják az országukat. Adja Isten, hogy

soha senki bennünket ne kövessen, hanem ir-
tózattal beszéljenek mindenkor a mi nyomorult
bujdosásunkról...

III.

Karácsony estéjén, későn, Mikes Kelemen
mécsvilág nélkül üldögélt az asztalnál. Az asz-
talon kalamáris hevert, a kalamárisba lúdtoll
volt bedugva s a kalamáris mellett foliás pa-
píros volt kiterítve.

Kint sejtelmekkel-teli éjszaka hallgatózott,
olyan különös, mint csak esztendőben ilyenkor-
egyszer szokása. A tenger halkan zsongott s
fönt-fönt, a menny lilaszínű kupoláján, elfa-
nyalodott képpel himbálózott a fogyó hold
csontos karimája.

Mikes baltenyerébe hajtotta öreg fejét:
most már csakugyan utolsónak maradt a Rá-
kóczi nagy társai közül. Rozgonyi András hi-
tére fogadta ugyan, hogy a szent ünnepre
megteszi a fordulót, de Mikes tudta már, hogy
Rozgonyi András soha többet nem fog bezör-
getni a rodostói tanyán.

Alkonyat előtt a kétszázhetedik levelét
kezdte másolgatni Mikes úr, de fáradt kezéből
hamar kiesett a toll... Most aztán, hogy asz-
tala lapjára odavágott a hold ezüst színe,
holdfénynél akarta befejezni ezt a legutolsó le-
velet ... Régi álmok, vágyak tolultak föl benne
s ezen az estén olyan elhagyottnak érezte ma-

gát, mint egyszer se a negyvenhét esztendő
hazátlanságában ... Egyszer fölpi-logott még:
messze, a látóhatár fölött észrevett egy hu-
nyorgató csillagot, a csillag alatt mozdulatlan,
lomha felhőt s ezen elandalgott, nehéz szívvel,
de keserűség nélkül... A felhő ugyanis olyan-
nak tetszett, mint a zágoni havasok köpenyege,
a csillag meg mintha távoli hazája felé jelezte
volna az utat...

Ahogy merengésében idáig ért Mikes,
egyszerre magára rezzent s egy nagyot sóhaj-
tott:

— Itt halok meg és soha ember nem fog
rámtalálni azután ...

Hirtelen mozdulattal fölvette a pennát s
a holdfénynél hozzálátott, hogy még egyszer
tudósítván kedves nénjét, befejezze, ahol abba-
hagyta alkonyattájban:

*Egyedül maradtam a bujdosók közül és
nem mondhatom, mint eddig, hogy hadd vi-
gyék ki ezt vagy amazt előre, mert egyedül
maradván, nekem kell kimenni az áldo-
zatra ...*

Közelhajolt a papír fölé: a tolla akadozva
sercegett. Kint szilajodni kezdett a tenger s
felhők repültek el a hold sarlója alatt. Véghe-
tetlen sorban s nagyon sebesen.

HÓFÚVÁS A STURECZEN,

Egy hét óta elveszett a világ.

Szél, hó sikoltozott odakint s hegyek, országutak kavarogtak a viharban. Vak fehérség dühöngött a házak felett, a kémények visítotak s éjjelenként nem lehetett tudni, haldokló honvédek avagy éhes farkasok jajgatnak-e az erdők alól?

Éjszaka lett megint s a városka nem aludt. A keskeny-zsalugáteres ablakok mögül bátor-talan fények derengtek ki a hóbafújtt utcára. De, az is csak rémlett talán. Lehet, hogy árva holdvilág tetszett át valahol a sikongó felhőkön s beteg fénye ott rezgett a tenyérnyi ablakok tábláin.

Távoli ágyúszó vert át a hófúváson.

Egy héttel előbb kalmárzsidók hozták a hírt, hogy a kormány-elnök elbujdosott Pest-ről s az Isten tudná, hol hajtja le földönfutó fejét? A magyar vezér meg nekivágott a hóbafújtt hegyeknek. Alulról a német szorította, Kubin felől a német nyomult az útjába, Kassa felől szintén a német sietett eléje lóhalálban.

Két nap óta tompa ágyúszó hallatszott már délfelől s az ágyúzás mindig közeledett a városka felé. Ezért nem aludt senkisé.

A városka szélső házában egyetlen ablak fénye sávosodott ki az itéletidőben Hárman virrasztottak odabent.

Nagyon öreg ember ült a kályha mellett, támlás-székből. Kopasz fejét lebecsátotta a mellére s úgy látszott, mintha aludnék vagy mintha meghalt volna. De felriadt váratlanul s mankójával megkopogtatta a padlót:

— No, mi lesz már?

Fiatal leány valami kézimunkán dolgozott az asztalnál, amelyre széles fénykört hintett el a lámpa. Olyankor szelíden nézett fel:

— Csatáznak a hegyek közt, nagyapa. Az öreg felsóhajtott:

— Haj-haj ... Ilyen idő akkor sem volt. mikor Napóleon a Berezinának hajtott bennünket ... Mert ott voltam ... — s megingatta kopasz fejét.

A kályha másik oldalán egy asszony ült, szintén támlás-székből. Két kezét az ölébe ejtette s a szék támlájára hajtván vissza magát, aludt.

A szél végighúzott az utcán, hó seperte a falakat s feljajgattak a kémények. Itt-ott újabb ágyúszó rengett át a viharon. De már közelebből.

Szótlanul dolgoztatott a leány. Keskeny ujjai szaporán játszottak a lámpa fényében s

csöppkontyos feje félig beleolvadt az ernyő árnyékába. Uralkodni akart magán, de minden ágyúszóra összeremegett.

Az öreg megmozdult:

—Kik csatáznak odakint?

—A mieink, meg a németek, nagyapa.

— S ki vezeti a magyarokat?

— Nem tudjuk, nagyapa, — mondta hal-
kan a leány s elcsuklott.

Mert az ágyúszó már megcsattant a városka túlsó házain is. De aztán — éppoly hirtelenül — elhalt minden. Csak a szél táncolt kurjongatva s amint összecsapta bokáit, toronymagasra porzott fel a hó s láng csapott ki a kályhából.

— A vőlegényed is velük van?
A leány lehajtotta arcát:

—Nem tudom, nagyapa... A Duna mellől írt utoljára ...

—Haj-haj ... — sóhajtott az öreg s mankóját a padlóhoz kocogtatta.

Távoli nesz közeledett az utca felől. A leány az ablakhoz lépett s óvatosan kémlelődött a csikorgó félhomályba. S az éjszakában egyszerre katonák merültek fel a hófűvásból. Nyomorult emberek vonszolták magukat odalent, füleik zsebkendővel, rongydarabokkal átkötözve. Húzták magukat elcsigázva, karujjba dugott kezekkel. Soknak sapkája sem volt a szél lobogott a hajukban. Szuronyaik

tompán csillogtak. Hótól befűjva mentek, előrebukott fejfel.

A leány elálló lélekzettel nézte őket, de egyszerre felsikoltott. Mert váratlanul kék fény lobbant végig az utca hosszában s ugyanakkor villám dörgött el a város felett. Megremegtek a házfalak, csörömpöltek az ablakok. Jobbról-balról, a városka minden oldalán, megmozdultak a hegyek.

Felsikoltott a leány, az asztalig hátrált, befogta a szemét s térdrebukott, mialatt könyyek patakzottak az arcán:

— Istenem, segítsd meg őket!

A földindulásra az asszony is ijedten ugrott fel a támlás-székből:

— Mi az? Mi történt?

— A várost lövik, édesanyám, — szepegett a leány.

Az öreg megkocogtatta a padlót:

— A hegyeket ágyúzzák csak ... No, semmi az ... Tudom, mert ottvoltam Napóleonnal ...

Az asszony az ablakhoz lépett s a függöny mögé bújva leselkedett a viharban mozgó utcára. A leány térdepelve sírdogált az asztal előtt.

Odalent új csapatok masíroztak: fehér-vállszijas ezredek. Döngve léptek az orkánban, mely éles havat vagdosott a szemükbe. Aztán ágyúk kongtak el a keményrefagyott útközépen: izzószemű, lihegő tüzerek tolták a

kerekeket, ha a vékony lovacskák megakadtak a hófúvásban. Tüzérek, lovacskák reszkettek... Az asszony sóhajtozva nézte őket.

És akkor újabb ágyúzás kezdődött a hókucsmás hegyekben. Zengő torkaik megrázták a házakat és a völgyeket. Valahol fönt, magasabban a szélnél is, golyók sivítoztak s távoli és kékes fények villództak. Aztán puskák roppantak meg a városka másik vége körül. Éles vezényszavak, nagy kiáltozások reccsentek át a viharon.

Aztán csönd lett. Csak a szél orgonált s apró darával csapta végig a házak fedelét.

Már huszárok kocogtak az utcán. Lovaik meghajszolva lépkedtek, a lovasok csákóforgói himbálóztak a szélben. Lovakra, huszárokra fehér bundát húzott a fergeteg... Megint puskák csattogtak az erdők alól s ágyúszó rengett a tájon. Az udvar felől lábak nehéz to-pogása hallatszott.

Mire fölneszeltek a szobában, két beteg-ápoló-katona véres tisztet vonszolt befelé, kezénél-lábánál. A leány ugrott föl elsőnek s a katonák elé sietett. Egy-hó voüt a két katona. Egyikük megszólalt:

—Lövés érte a hadnagy urat, kisasszony. Az Isten nevére, fogadják be, míg utánajön a doktor úr ...

—Ó, hogyne, hogyne, — válaszolt félénken a leány. — Hozzák csak be ... Ide ni, a he-verőre ...

A két katona belihegett a hadnaggyal, akinek csákótlan feje élet nélkül csüngött hátra. Hótól volt fehér a hadnagy, a mellén vékony csíkban húzott át a vére. Vérhab ütődött ki a száján.

Lefektették.

Ott feküdt a hadnagy dohányszínű attilában, szétvert hajjal. Kardja nagy csörömpöléssel csúszott le a heverőről.

A két katona lábujjhegyen sietett vissza, a leány meg az anyja tanácstalanul állt a seibeiben hörgő tiszt előtt. Kint zengett a vihar s hegyek dörömböltek a szilaj ágyúzásban.

A szomszéd szobából olykor át-átlengett a falióra ingája: tik ... tak ... De akkor felujjongott a fergeteg... Megint ágyúk csörömpöltek az ablak alatt... A leány térdreereszkedett a haldokló előtt s imádkozott.

Csönd volt, nagy csönd. Nagyapa koccogott a mankóján:

— Ilyen időt Napóleon sem ért meg...

Mi lehet most odakint?

A hadnagynak megvonaglott a szája, de a szemét már nem bírta fölvetni. Eszméletlenül motyogott:

—Görgei jár ... a hegyek ... közt...

—Mi az? Mi az? — sürgette az öreg.

—Azt mondja, — suttogott a leány, — hogy valami Görgei jár a hegyek közt...

—Értem, értem — bólogatott nagyapa.

— A' lesz a vezér biztosan.

Sarkantyú pendült meg az előszobában. A leány megfordult, de nem állt fel a haldokló mellől. Az orvos akkor már az ajtóban állt. Idősebb körszakállas tiszt. így kezdte:

— Hölgyeim! Bocsánatot kérek az éjjeli háborgatásért, de úgy hallom, ide hozták be Kaross hadnagyot...

Meghajtotta magát, bemutatkozott. Az asszony és a leány egyszerre kérdezte:

—Megmarad?

—Nem tudom, — válaszolt az orvos. — Az erdő alól hozták idáig. Jó barátom, szegény*

Lehajolt a beteg fölé. A hadnagy sárgán feküdt a heverőn, a hó olvadni kezdett rajta, de a vérzése mintha elállt volna. Lélekzetüket visszafojtva figyeltek mind a ketten. Az orvos fölhajolt:

— Menthetetlen. Belülről vérzik.

Tisztelegve állt meg:

— Asszonyom, temessék el, ha meghal... Gondoljanak harcoló hazánkra ...

Megcsuklott.

— Istenem, hogyan tennők meg! — sóhajtott az asszony. A leány ugyanakkor sírni kezdett a kiskendőjébe. Az orvos ránézett:

— Valami baja van a kisasszonynak?

Az anyja felelt:

—Oda-van a vőlegénye... Négy hét óta semmi hír róla ...

—Milyen csapattestben szolgál?

— A feldimai hadseregnél. Komáromból írt utoljára.

Az orvos eltűnődött:

— Éppen ez a sereg vonul át a városon...

Megkérdezte a vőlegény nevét, de kiderült, hogy nem ismeri. Nem is hallotta soha.

A kályha mellett megmozdult most az öreg s mankójával megkopogtatta a padlót:

— Honnét és merre e rút időben, öcsém-
uram?

— A Duna mellől jövünk, bátyám, — felelte az orvos. — Három hete jövünk, mindig csaták közt, mert szorongatnak, mint a kutyát.

Csönd lett. A hadnagy egy sóhaj nélkül feküdt a heverőn. Az utcán tót ének hangzott fel, de mintha visszameneteltek volna a katonák. Az orvos maga elé dűnnyögött:

— Nyitrai zászlóaljak... Most mennek a német elé...

Az öreg bólongatott:

— Úgy, úgy... S mi újság a nagyvilágban?...

— Az Isten tudja, — sóhajtott az orvos. — Három hét óta, hogy belevesztünk a hófúvásba, nincs tudomásunk semmiről. Újesztendőkor, amikor Pest körül csatáztunk, a kormány elmenekült a Tiszának. Semmit sem tudunk azóta s rólunk sem tudnak semmit. Csak verekszünk előre-hátra, mert minden ellenség ránkvetette magát...

— És most merre igyekszenek öcsém-
uramék?

Az orvos nekitámaszkodott az ajtófélfá-
nak s lebecsátott fejjel beszélt az ernyő árnyé-
kában:

—Ma éjjel a Stureczen vonulunk át, mely
itt van a város felett...

—A Stureczen? — riadtak fel mind a
hárman.

—Igenis, a Stureczen, — bólintott az or-
vos. — Tudjuk, hogy felhőkig ér a teteje, de
arra visz az egyetlen út. Hátulról most is
ágyúval zavarnak, a Sturecz tetején talán a
Kubin felé betört a német vár, de muszáj!...
Muszáj!... Tavaszra talán átverjük magunkat
Kassáig, ahol Schlick generális leselkedik
reánk... Nem tudom ... De Görgei megmond-
ta: vagy át a havasokon, vagy megdögleni!

A leány és anyja kerekrenyílt szemmel
nézte az orvost, akinek szakállán engedni kez-
dett a zúzmara. Társzekerek csörömpöltek az
utcán. Az ágyúszó erősödött s a zengő vihart
túlszárnyalva hömpölyögtek a hegyek. Olykor
kékes fények villogtak a messzi ágyúk tor-
kaiból.

Az öreg a fejét csóválta:

—Ki az a Görgei?

—A vezérünk, — mondta tompán az or-
vos és mialatt körszakállára árnyékot vont a
lámpa ernyője, a feje lecsuklott. — A vezé-
rünk ő ... Harmincesztendő csak, de acél-

szeme előtt megremegnek a legvénebb tábornokok ... Kurta gubában jár s gyalogosan verekszik ... Hat nappal ezelőtt a csákóját lőtték át, mikor a hodricsi hegyoldalban egyedül védte az ágyúit...

Elhallgatott. A másik szobából élesen áthallatszott a tik-tak ... Aztán újabb rohamba tornyosult a szél, hogy megrázta a ház tetejét. Az utcán súlyos ágyúk döngtek el. Az orvos föleszmélt:

— Igen ... a vezérünk ő ...

Megnézte az óráját s összecsatlantotta a sarkantyút:

— Bocsánatot kérek, időm lejárt...
A haldoklóra pillantott:

— Ne feledkezzenek meg a hazáért meghalt katonáról... Mégegyszer pardon, hogy ilyen időben voltam alkalmatlan ...

Meghajtotta magát s csöndben távozott. Szótlanul és sokáig néztek utána. Az asszony felsóhajtott:

— Istenem, mi lesz velük?

A leány akkor már az ablak mellett állt, a függöny mögé takarózva. Egyszerre hátrafordult:

— Édesanyám!... Édesanyám ... Itt jön a vezér!...

Édesanyja az ablakhoz sietett s előrefeszülve leskelődtek kifelé.

Az ágyúszó gyengült már s mintha a Stu-

recz irányának távolodott volna. A vihar fel-
ujjongott

Az utca közepén tiszticsoport bukkant fel
ekkor a fehérségtől vak éjszakában. Néhai dí-
szeikből csak rongyok maradtak már a köpö-
nyeiken. Gyalog jöttek s fülökre húzott gallér-
ral mentek neki a hófúvásnak.

A középben egy szikár alak lépdelt, kurta
gubában. Keményen, elszántan tört előre. Tér-
denfelül érő csizmái s magas csákója körül
csattogott a hó. Keskeny, sovány arca, apró
szakálla zúzmarával volt tele. Pápaszeme há-
lyogszínben villant meg az éjszaka fehérlében.

A ház előtt hirtelen megfordult, hátra-
mutatott a kezével, majd a Sturecz felé tar-
totta ki a karját.

Aztán továbbment, összevont gubájában
előrehajolva, de keményen. A második ház-
nál félig már elmerült a hóviharban. Hegyor-
mok, kémények visítotak.

A leány térdreboosátkozott, összekulcsolt
kézzel:

— Istenem, segítsd meg őket!

De fölneszelt, mert a heverő felől mély
sóhajtás jött. Odanéztek mind a hárman. A
hadnagy egyet nyújtózott és nem mozdult töb-
bet. A lámpa világa ráterült viasz-arcára.
A leány és az anyja imádkozni kezdett. Nagy-
apa megrázkódott a sarokban:

— Hej-haj ... Kutyavilág ...

Csönd volt, halottak csöndje. Az ágyúszó már a Sturecz felől jött, de mindig bágyadtabban. Már virradni kellett volna, de erre az éjszakába késett a virradat. A leány egyszer még odalépett az ablakhoz s abba az irányba tekintett el, hol a Sturecznek kellett föloromlania a hideg sötétből. S a kuszált fehérségen át látta ekkor, hogy csillagmagasságból kékes lángok lobbannak fel itt is, ott is s messzerengő ágyúszó jön a magasságból. Gondolta, hogy ágyúcsata van a Sturecz átkelőin. Három irányba villogtak az ágyúk torkai. Ott kellett kapaszkodnia valahol a szikár vezérnek is, mialatt háromfelé viaskodott az ellenséggel.

Az ágyúszó is halkult. Csak a szél dörömbölt s a hó csattogott tovább.

Nagyapa megmozdult a sarokban s mankóját a padlóhoz koccantotta:

— Amikor Moszkva alól jöttünk vissza, farkascsorták vonítottak utánunk... De ilyen idő akkor sem volt...

Eltűnődött maga elé:

—Hogy is hívják ezt a vezért?

—Görgei, — mondta halkan a leány.

KÉT ÁGYÚSZÓ.

*Mi piroslik ott a síkon távolba?
Csonka honvéd piros vére a hóba...*

Csak nem akart virradni erre a lucskos februárvégi éjszakára.

Mert több nap óta lucsok volt minden. Napközben még kibújt a nap a ködből, de este felé újból földig ereszkedett a köd s hullt-hullt virradatontúl. S eltakart barátot, ellenséget egyaránt.

Nem lehetett tudni, ki merre tanyázik s támadni készül-e megint avagy menekülni akar-e tovább is?

Alig néhány napja ágyúk dörgése ben hömpölyögtek a tarcali és keresztúri dombok. Klapka-honvédek verekedtek ottan Schlick katonáival a Tiszától a Bodroigig. Talán tizenhét-szer mentek szuronyra a dombok ellen, mint a felhők rohanó árnyékai. Aztán jött a köd: a német visszahúzódott, a honvédek is visszahúzódtak.

Több napja múlt már ennek.

Azóta német is, magyar is eltűnt a ködben. Olyan hírek voltak, hogy Schlick a tornai hegyek közé szállt, Klapka pedig a kassá—miscolci országúton strázsál. Bizonyosat senki sem tudott, Görgeiről még kevesebbet, aki öt héttel előbb Vácnál nekivágott a hófúvásban zengő felsőmagyarországi utaknak s azóta farkasok ették meg talán valamennyi emberét . . .

Bizonytalan volt akkor a világ.

E februáreleji hajnal előtt emberek hajbókoltak a keresztúri dombon. Egyszer föl-föltűnt hajlongó alakjuk, máskor ismét belevesztek a derengésbe és a ködbe. Kísérteties és bánatosan. Kassai országútról visszatért katonák kutattak elesett bajtársaik után, hogy eltemessék őket. De senkit, senkit nem találtak többé a völgy hajlatokban. Jóságos lelkek takarítottak el talán minden halott szabadságharcost, miután szívük megesett oszladozó holttesteik felett... Egészen közel a tarcali országúthoz néhány tiszt bukdácsolt a sűrűségben. Felméri hadnagyot keresték, aki napok óta elmaradt a soraikból. Minden föltevés mellett vallott, hogy ott kellett arcraborulnia a Kossuth-zászlók alatt, amikor imbolyogva repkedtek a kartácsútűzben.

Kerestek-hajlongtak szótalánul a tisztek. Csönd volt a világ, csönd. Csak a keresztúri kertek felől kiáltottak hajnalt a kakasok.

S egyszerre úgy rémlett föl, hogy kezd előtörni a virradat.

Csalódás volt. Mert messze-messze járhatott még a nap. Ahelyett a levéknyult hold dugta ki csonka arcélét a felhők és ködök egy hasadékán s szomorú fényt árasztott a tájon. Összecsukódtak aztán a felhők s ismét nem látszott semmi.

Az egyik tiszt megállt, lihegve a kimerültségben s mialatt hátratolta magas csákóját, rekedten szólt:

—Mi újság Debrecenből?

—Semmi, — felelt vissza valamelyik társa. — Kapkodás és reménytelenség mindenütt.

Hosszú hallgatás következett, mialatt pillanatra mind az öten megálltak a lejtő oldalán. Később egy másik tiszt kezdte közömbösen, mint akinek minden mindegy már:

—Azt mondják, Görgei a némethez ment át. Hatodik hete, hogy elveszett a hegyek között.

—Lehet, — sóhajtott fel valamelyikük. — De akkor elveszett a haza.

Továbbhajlongtak aztán, keresván Felméri hadnagy halott testét.

Távolabbról, talán a Szerencs felé futó országútról, nyikorgás jött errefelé egy idő óta. Az öt tiszt megállt s felfülett. Valami szerkesz haladhatott a virradatravárázó éjszakában. Aközben másodszor is mintha derengeni próbált volna. De nem a hajnal jött még, csupán

a csonkahold fénylett föl fémszínben egy villanásra s el is veszett ismét. Nem bírt áttörni a ködön.

A tisztek lefelé tartottak a domboldalon s egyszerre megálltak. Mert a hajlat alján egy ágyú nézett velük szembe. Torka ásított még, némán és kihűlve, faránál ott vártak még a golyók, érintetlen kupacban. Ittfelejtett ágyú volt.

Az egyik tüzértiszt megvizsgálta. Majd a társaira nézett:

— Ha könyörületes lelkek el nem hantolták még Felméri hadnagyot, ezzel az ágyúval búcsúzunk el tőle.

Ottmaradt az ágyú mellett, a többiek továbbhaladtak lefelé. Maguk elé bocsátott fejfel, a táj fölött hallgatózó riadt csöndben.

Már elérték a Völgy alját, néhány lépésnyire bukdácsolva egymástól. Akkor felkiáltott valamelyikük:

— Halott fekszik a bokrok között!

Ott, hol a bokrok kezdődtek, valóban hevert valaki. Elnyúlva hanyatt, szótvágva a két karját, ahogy éppen eldőlt az utolsó pillanatban, mialatt Klapka zászlóaljai Kossuth nevét kiáltozva zúgtak le a dombokról. Mint az árvíz!

A tüzértiszt valamivel odébb állt, az elfelejtett ágyúnál, a többi négy pedig körülvette a halott vitézt. A hold kibújt megint s kíséreti fénye mellett ahogy lehajoltak négyen,

egy dohányszín-attilás tisztet láttak maguk előtt. Több nap óta hevert már így, elhagyatva és temetetlenül, mert hó lepte be itt-ott. Hócsomó volt fölragasztva a jobb szemöldökére, balarcáról pedig csordogált-csordogált a hólé. Kis bajuszának konya vége a duzzadt szájába fordult.

Lesimították róla a havat, kézzel s a bánkódó holdvilágnál egyszerre összeremegtek négyen. Felméri hadnagy feküdt a lábuk előtt széttárt karral, mintha egyszer még magához akart volna ölelni valakit.

Ott álltak négyen, összekulcsolták a kezüket, lehorgasztott fejjel s imádkozni kezdtek magukban.

Aztán szólt valamelyikük:

— El fogjuk temetni szegényt...

Először a zsebeit forgatták ki s magukhoz vettek egy apró jegyzőkönyvet meg valami hajadon-kisleány arcképét. Aztán anélkül, hogy egy szót váltottak volna, ásni kezdtek a reszketeg holdfénynél, amely rövid időre megint áttörte a februári ködöt.

Ástak-ástak. Szó nélkül, szomorúan.

Azalatt úgy tetszett többször is, hogy a Bodroghöz széle felől föl-fölféherül valami. De nem a virradat volt még az. Mert váratlanul elsötétült a szemhatár, csak a fogyó hold derengett fönt-fönt, de alig érezhetőn. Egyszer a szerencsi országút felől hallatszott valami szerkesikorgás, máskor a keresztúri országút

felől hallatszott olyan cuppogás, mint amikor súlyos csizmában evickél valaki a hideg sárban. Aztán még riasztóbb csönd állt be.

Furcsa éjszaka volt az akkor, virradat előtt!

Ők pedig pedig ástak-ástak négyen, alig két lépést a halott lábától, ötödik társuk, a tüzértiszt, valamivel odébb hajlongott a gazdátlan ágyú megett. Golyót cipelt az ágyú farába.

Aztán, de nagyon sokára, zengés húzott át az éjszakában, de alig-alig vonszolva magát. Talán csak képzeltek négyen. Mintha egy üteg dörrent volna meg. De messze-messze. Talán a kassai hegyeken is túl.

Pillanatra megálltak a sírásásban, föl-emelkedtek mind a négyen s szorongó szívvel kezdtek figyelni északnyugati irányba. Onnan, északnyugat felől, mintha megdobbant volna a föld. Többször egymás után.

Az egyik tiszt maga elé beszélt:

—Csata kezdődik valahol. Talán Klapka rohanja meg Schlicket...

—Nem hinném, — sóhajtott rá valame-lyik társa. — Klapka nyugatra áll innét, ez az ágyúzás pedig felülről érkezik.

Megállt, mintha az ujjongástól megbénult volna a nyelve. Alig tudta kimondani.

— Talán Görgei tör ki a hegyekből...

Figyeltek-figyeltek a különösfényű éjszakában, de most már nem hallottak semmit. Le-

hajoltak s ásták tovább a sírt . . . Egyszer még annyit mondott valamelyikük:

—Lehetetlen az ... Görgei embereit vagy farkas vagy német ette meg a hegyekbe szorítva ...

—Vagy elárult bennünket s megadta magát, — szólt rá valaki. De óvatosan, alig merve kockáztatni a szót.

A kakasok sűrűn kiabáltak Keresztúrból, a nyikorgás pedig szüntelenül tartott a szerencsi országút irányából. Mintha valami megbabonázott furmányos-szekér próbált volna előrehatolni ottan, de a kerekei mintha egyhelyt nyiszorogtak volna a hideg lucsokban.

Ők négyen kihányták a sírt, a tűzértiszt vigyázva állt az ágyú mögött. Álltak ott a télvégi didergésben s akaratlanul felfigyeltek. És akkor összeremegtek mind az öten.

Mert ismét hallatszott az ágyúdongás. Úgy rémlett pedig, hogy nem a kassai országút irányából, hanem messzebből-messzebből. A szepesi hegyek szorulataiban ágyúzhattak valahol.

Égnek emelték arcaikat s hallották a szíveik zakatolását. Mert sejtették már, hogy az északmagyarországi hótól belepve honvédek haldokolnak tömegesen.

Aztán mintha gyengülni kezdett volna az ágyúszó.

A tűzértiszt fojtott hangon szólt oda négy társának:

—Készen vagytok?

— Készen, — mondták egyszerre.

És sátorlapba csavarván Felméri hadnagy testét, lebocsátották óvatosan a sírba. És akkor kaparni kezdték rá a rögöt.

Abban a pillanatban éles villanás lobbant s ugyanakkor dörgés rázta meg a hajlatot. A dörgés behömpölygött a ködbe s többszörös visszhangban csattant vissza a tarcali dombról meg a szemközti hegyvonulatról, amely oda-veszett a ködön túl.

Odanéztek négyen s látták, hogy lassú ingassál bólogat az ágyú.

Abbahagyták a földelést, megálltak a sír szélén s lecsüggesztve fejüket, imát mondtak Felméri hadnagy túlvilági nyugalmáért.

Abban a pillanatban másodszor is felvágta fejét az ágyú, tűz lobbant a torkából s völgyek és dombok megrázkódtak a dörgésben. Percek múlva széles visszhang jött, valahonnét a tokaji hegykúp ormáról.

ők négyen eltemették ezalatt elesett bajtársukat.

Riadt csöndbe süllyedt a táj, a kakasok is elhallgattak Keresztúron. Mind-mind. A csikorgás is elhalt abból az irányból, merre a szerencsi országútnak kellett lennie.

Aztán készen lettek az elhantolással is.

Aközben pedig mintha virradatra állt volna a februári hajnal.

Itt is, ott is, mintha derengeni kezdtek volna a bokrok s a falu szélén észrevétlenül

mintha ütközni kezdtek volna az akácfák. A hold elbujt és nem látszott többet.

A tűzértiszt odament négy társához s leemelvén csákóját, összekulcsolta kezét a sír lábánál. így álltak öten, a télutói virradatban. Szótlanul, bánatosan.

Egyszer megindultak egymás oldalán, a keresztúri tetőnek. És ahogy felértek volna, megálltak öten egymás mellett. Az égnek emelték arcaikat, mintha onnan vártak volna szabaddulást.

Nehéz napok voltak azok akkor.

Most már virradt. És ahogy lépésről-lépésre tágulni kezdett a köd, egyszerre rémülten látták, hogy a szomszédos domb tetővonalán valami rém kezd kibontakozni a ködből. S ahogy menekült a köd, úgy tetszett másodszor is, mintha az az alaktalan rém közeledett volna feléjük. Némán és ijesztőn.

Ők álltak megdermedve öten. De váratlanul föllélegzettek.

Mert ágyú hevert a szomszéd tetőn, elhagyottan, amint ellenséges golyó verte szét az utolsó pillanatban. Derékban tört el s csonka törzsével fölfelé ágaskodott. Mintha szörnyű erőfeszítéssel rá akart volna ugrani valakire.

Ott tátogott az ágyú, ülve a farán, elhagyottan.

Ők öten álltak a másik tetőn s másodszor is megborzongtak.

Mert messziről-messziről, valahonnét a Szepesség irányából, ismét ágyúdobogás jött. Most már zavaros összevisszaságban, mintha ezer vérbeborult-szemű honvédtüzér lihegett volna ottan. Egymást verte az ágyúszó és a zengés minha közeledett volna a magyar síkság felé...

Az egyik tisztnek mozogni kezdett a szája. Alig tudta kinyögni:

— Talán a Branyiskót rohanják meg ...

Csönd lett utána. Az ágyúdobogás erősödött.

Aztán, sokára, egy másik tiszt mozdult meg összekulcsolt kézzel:

— Most tör ki a hegyekből Görgei...

És akkor sóhajtottak mind az öten. Olyan egyet, hogy majd a szívük szakadt meg. Mert tudták, hogy — halálos messzeségben — a fővezér veri át magát a hóban s az ellenséges ágyúkon...

LÁZADÁS FÜREDEN.

Földpárás, ködös márciusi nap volt.

A Lipcsey-ház istállóí előtt trágyadombok gőzöltek. Az istállóajtóban báránysüveges szolgálóember ácsorgott, álla alá szorított vasvillanyelen. Odébb egy huszár várt, nyergelt lovat tartva kantárszáron. Szaporán hullt a köd s katonák meneteltek a vásártér irányába. A Tisza felől lövések estek.

A huszár egyszerre tisztelgő-állásba vágta magát, mert a szemközti kis házból egy tiszt közeledett errefelé.

Térden-felül érő csizmában jött s hosszúkat lépett a ragadó sárban. Vidrabőr-zeke gyűrődött karcsú felsőtestén, széles vállairól tábori látszó csüngött szíjon. Magas, bevont csákója s szürke pápaszeme hályogszínre vált a hullongó ködben.

Egyenest az istállónak tartott s mialatt gyöngyök csillogtak ritkás, apró szakállában, vékony pálcát suhogtatott a jobbkezében. Sar-

kantyútól-csákóig tele volt fröcskölve, mintha egész éjszakán a határban csatangolt volna.

A huszár mereven állt a ló fejénél.

A tiszt, akin őrnagyi jelzés látszott, akkor már odaért. Megveregette a ló nyakát s közömbösen kérdezte a huszártól:

—Mi az újság?

—Tábornok úrnak alázatosan jelentem, semmi újság!

Nyeregbe szállt s lépést indult a kitárt kapunak. A báránysüveges szolga utánabámult, majd a huszár felé intett:

—Ki vót-e?

—A tábornokunk.

—Oszt mér olyan koszos?

—Mér? Azér, mer sose alszik, mer nem ér rá. Oszt e fog itt diktálni mindenkinek, ha eccer méregbe gyön ...

—Ki mondta?

A huszár félvállról felelt:

— Ki mondta? Hát a tiszt urak beszéltek tegnap este, hogy most már rendet kell csinálni az országba, hát a tábornok maj szétvág itten. De kend elilie úgyse ért, mer ehhe ész kell!

A tábornok az országútnak léptetett, a vásártér mentén. Katonák táboroztak a téren, gúlábarakott fegyvereik mögött. Lapos üstökben ebédett főztek s a vásártér több pontján alacsony füst szállt. Odébb ágyúk hallgattak, ponyvákkal letakarva. Ezer-ezer katona járt,

forgott, készülődött, de a tábornokot senkisé ismerte meg. Nem az ő katonái voltak.

Ahogy elérte a tiszai országutat, túl a Józsa Gyuri ablaktalan kastélyán, átugratott az árkon s magas lovával megállt egy halmon, keresztbe az útnak.

A Tisza felől jöttek már a csapatok.

Valahonnét tompán szólt a dob. Súlyoscsákójú, dohányszín-attilás honvédek közeledtek az úton. Vékony lábaik sárral behányva. Fáradtan húzták magukat a hulldogáló ködben.

De ahogy meglátták a tábornokot, amint magas lován várta őket az árkon túl, egyszerre kiegyenesedtek. A fejek felvágódtak, a bakan-csok csapták a sarat. Egy tiszti parancsszót kiáltott, valahol hátul játszani kezdett a zenekar s a lázadó indulóra hetyke nótába kezdtek a csapatok. És ahogy odaértek a csapatok elé, sokszáz torok kiáltotta:

— Éljen Görgei!

A tábornok mozdulatlanul ült magas lován. A hetedik hadtest 'katonái remegő arccal vágta előtte a lépést, mialatt a hátrább menetelők harsányan énekeltek s végig-végig, a Tisza partjáig, felzendült a verhetetlen hadtest:

— Éljen Görgei!

Elvonult az első ezred s Füred házairól és utcáiról visszacsattant a vezér neve. Az ezred után tüzérek csörömpöltek. Messzebb jár-

tak még s zengő karban valami fáradt harci-
dalt fűjtak.

A tábornok ott állt a halmon s a tűzéiret
várta.

Váratlanul patkócsattogásra lett figyel-
mes. Fürednek fordult s látta ekkor, hogy a
falu felől lobogó köpenyben egy tiszt vágat
feléje. Megismerte. A generalisszimusz volt.

A mókusfejű lengyel röpülve csattogott.
Hirtelen visszakapta lova fejét s a tábornokkal
szemközt megállt az országúton. Remegve
kiabált:

—Tábornok úr, mi történik itten?

—A hetedik hadtest most kél át a vizén,
— mondta nyugodtan a tábornok.

Az öreg prüszkölve fűjt:

— Szóval ön az egész hátvédet a nya-
kamra hozta! Tábornok úr, ön megszegte pa-
rancsomat! ön fellázadt ellenem! Tábornok úr,
én önt a mai napon főbe fogom lövetni!

A tábornok szembenézett a keskenyfej ű
fővezérrel. Annyit szólt:

— Lehet.

Az öreg- elhallgatott hirtelenül. A Tisza
felé nézett, honnét sűrű tömegekben vonultak
hátra a csapatok. Bágyadt dobpergés jött
messziről s itt-ott gazdátlan lövés esett a ködös
füzességben. A generalisszimusz visszapillan-
tott a tábornokra, aki három fejjel ült maga-
sabbban. Már csöndes volt:

— Tábornok úr, ön ezennel követni fog engemet...

A tábornok átugratott az árkon s a selyem-hajú öreghez kanyarodott fel. így mentek vissz-szafelé. Először lépést, később ügetve. Ahogy a vásártér szélén csattogtak el, a csapatok fel-ugráltak s ezer-ezer katona a csákóját lengette.

— Éljen Dembinszki! Éljen Dembinszki!

Az öreg visszakapta lovát, a tábornok szintén. Aztán keresztbeálltak, a csapatok felé. Egyszerre megváltozott a generalisszi-musz: nem neheztelt már senkire. Jóságos szemmel nézett a tábornokra:

—Úgy vélem, illendő lenne, hogy e derék bajtársaimnak köszönetet mondjak a hűség-ért, mellyel irányomban viseltetnek. Sajnos azonban, nincs szerencsém bírhatni az ön nagyraihivatott nemzetének nyelvét...

—Majd én tolmácsolom, excellenc, — ajánlkozott előzékenyen a tábornok.

A generalisszimusz elkomolyodott. Mintha meghökkent volna annyi szívességtől. De az-tán fölemelkedett nyergében s így kezdte éles hangon és franciául:

— Bajtársaim! A ragaszkodásnak ezen tüntető megnyilvánulása mélyen megrendít, mert nem csalódtam önökben. Azon szellem és hév, melyet a kápolnai csatater két napján tün-tetett föl a sereg, az én szememben komoly záloga a legközelebbi napok előreláthatóan Ör-vendetes fordulatainak...

A tábornok tolmácsolt. Keményen:

— Katonák! Az öregúr el van ragadtatva töletek... Én pedig azt mondom, hogy ordítózásra semmi szükség, mert legutóbb is keservesen csalódtam bennetek! Az a pipogyaság, melyet Kápolnánál tapasztaltam, ahol két napig szaladtatok egyfojtában, kétségbeejt! Én hittem, hogy a magyar meg is tud halni, ha kell! úgy látszik, a magyar csak szájalni és bendőt tömni tud már! Szégyeljétek magatokat!

A katonák csüngő fejje.! hallgattak. A generalisszimusz élénk hévvel folytatta:

— Ha összefogunk, nincs a világnak hatalma ...

A tábornok tolmácsolt:

— Az öregúr ismételten megdicsért titeket ... Én pedig azt mondom, elég volt a vénasszony-tempóból: mától kezdve verekedni fogunk!

A generalisszimusz betegen ért a szállására. Behívatta hadsegédét s egy nagyot lélegzett:

— Százados úr, meg vagyok győződve, hogy ezen ádáz íródon egoista tábornok nem nyílt karakterű egyéniség. Az imént is, hogy gyújtó beszédet intéztem Guyon csapataihoz, a szemtelen nagy alázattal a tolmács szerepét kére magának. Ám feltűnt, hogy szokatlan hévvel s módfelett hoszan beszél az ön hazája nyelven és hogy a lelkesítő szavaim nyomán a kato-

nák mély elbúsulással hajtják le a fejüket. Százados úr, meg vagyok győződve, hogy ezen cinikus egoista személyem ellen tör...

*

A tábornok szállásán gyülekeztek a lázadók: Aulich, Répássy és Klapka.

Könyökredülve, szélesen ültek az asztal körül. Az asztalra az ország térképe volt kiterítve.

A tábornok az asztal fejnél állt, maga elé hajolva s ujját a Tisza vonalán vezette.

Lehetett már dél körül. Odakint köd permetezett s új csapatok cuppogtak az ablak alatt. Csönd ült a szobában.

Aztán belépett Bayer és Messena ezredes. Tisztelegve álltak meg az ajtóban.

A tábornok fölnézett s rekedten szólt Bayerhez:

— Menjetek át a polyákhhoz s szedjétek el tőle a parancs-^könyvet!

Klapka megmozdult:

— Szemere kormánybiztos teljhatalommal felruházva jött meg Debrecenből...

A tábornok úgy tett, mintha nem hallaná.

— Szemere úr, — folytatta a generalisszimusz, mialatt élénk taglejtésekkel járt föl és alá, — a kormányzó úrnak s az alkotmányos nemzetgyűlésnek fogalma sincs a csapatkötelékeken belül uralgó fatális állapotokról...

Szemere megsimogatta puha körszakállát s ingerülten szólt közbe:

—Egy kis győzelmet már, excellenc! Egy kis győzelmet!

—Mit akar ezzel Szemere úr? — hőkölt vissza a generalisszimusz.

—Istenem! Istenem! — s a falitérképhez sietett. — önnek excellenc, egy lovasosztályt kellene fölvetni Tokaj alá s egyidőben átlépven a Tiszát, döntőleg támadni hátba Windisch-graetzet, megfutamítani őt s szétverni minden oldalról, ugyanakkor sűrűn rekognoszcirozni Damjanich és Vécsey felé, Szolnok irányába, hogy fenyegetett helyzetbe ne jusson az egy oki depó az ellenség esetleges cseltámadása következtében ...

—Egyek! Egyek! Csak ezt ne hallanám már! Bakancsot sürgetek Debrecenből: önök visszaüzenik, hogy az egyeki depóban van... Ágyútalpat kérek: Debrecenből lovasfutár hozza a választ, hogy forduljak Egyekre... Vágómarha kell, mert éhezik a sereg: Debrecenből jön a biztatás, hogy induljak már Egyekre, egész gulyák várnak ott a mészárosokra ... Elfogy a gyutacs: Debrecenből szemrehányást kapok, mért nem megyek már Egyekre?... Tegnap aztán egész szállítókolonnét indítottam útnak Egyekre. S mit gondol, Szemere úr, mit találtak Egyeken? Megmondom! Száztizenkét parasztházat, meg nagy sarat az utcán, ám depót nem! Kérem, Sze-

mere úr, — s összefont karral állt meg a kormánybiztos előtt, — ha még gyutacs sincs, katonáim nem tüzelhetnek kapanyéllel...

A kormánybiztos megzavarodott:

— Ez lehetséges, excellenc, hisz a kormányzat sem mindenható. Ám egy hadsereg győzhet pusztá elánnal, föltéve, hogy megfelelő vezényletben van!

A generalisszimusz sértődve hátrált...

— Ne értsen félre, excellenc, — mentegőtőzött a kormánybiztos, — ámde a kormány és a nemzetgyűlés vak homályban marad az ön hadvezéri intencióit illetően...

Az öreg mosolygott:

— Szemere úr, önnek ez egyszer valóban igaza van. Intencióimat illetően egy oly hadseregben, melynek tábornokai ellenem irányuló lázadási szenemmel telítvém, én minden bizonytalansággal senkinek elárulni nem fogom, minekfolytán a parancs-jegyzőkönyvet sem adandóm ki kezemből soha!

S fejről lekapván biggyedt kis sapkáját, magasra emelte:

— Szemerei úr, én egyszer valék már hasonló körülmények között Litvániában. Akkor is azt mondtam: ha ez a tábori főveg elárulná gondolataimat, félredobnám, megtapodnám őt s hajadonfővel mennék tovább a lovam feje után...

Hirtelen abbahagyta, mert belépett Bayer

és Messena. Tisztelegve álltak meg. Bayer kezdte:

—Excellenc! A forradalmi magyar hadsereg tábornoki kara úgy döntött, hogy excellenciád nyomban átszolgáltatja nekünk a parancs-jegyzőkönyvet ...

—Ah, ezt valóban vártam ama cinikus egoistától! — pattant föl a generalisszimusz s átkiáltott a szomszéd szobába: — Százados úr!

A hadsegéd már hozta is a jegyzőkönyvet. S mialatt Szemére tágranyílt szemmel ült a karosszékbén, a generalisszimusz jobbkezevel magasra kapta lecsatolt kardját, másikkal elkapta a jegyzőkönyvet s fellábát előretoppantván, felkiáltott:

—Míg az egyik kéz a kardot tartandja, a másik nem bocsátandja ki a magyar hadsereg-parancsönyvét!

A két ezredes tisztelgett:

— Majd meglátjuk!

S kifelé indultak.

A kormánybiztos, aki csak most tért magához, utánuk-f utott:

— Urak! Ezredes urak! De hisz ez nyilvánvaló komplot a csapattestek kötelékein belül! Urak, a hon üdve kötelezőleg írnia elő az önök jobb lelkiismeretének ...

... Mikor a két ezredes visszatért, a tábornok utolsó utasításait adta három társának. Meghallgatta a jelentést, majd odafordult

Aulich meg- Répássy tábornokokhoz s Klapka ezredeshez:

—MenjeteK át ti a vén számárhoz ...

—S ha tovább is akadékoskodik? — kérdezte Klapka.

—Rúgjátok föl!

*

Estefelé járt.

Hullt a köd, gyöngyök csillogtak a szilvafák ághegyein s a szemhatár alján véres korong forgott.

A Lipcsey-ház sarokszobájában hárman ültek az asztal körül: Aulich, Répássy meg Klapka. Karjaikat az asztal lapján könyököltették s szélesen eldülve ültek ottan. A szoba sarkaiból árnyékok settengtek elé.

Aulich megmozdult:

—Szétmentek az új diszpozíciók?

—Igenis, — mondta Klapka. — Az én hadtestem Tiszaszöllősnek indul...

Hallgattak. A mély csöndön át hallani lehetett, amint a csapatok cuppogtak az utca sárában. Később lovasok csákóforgói húzódtak el az ablakon túl. Libasorbán.

— Kossuth jön Debrecenből, — mondta aztán Klapka. — Azt hiszi... Ejh! — s a másik könyökére tehenkedett.

Odakint csörgés hallatszott, majd nehéz szekerek döngése, hogy megkoccantak a kredenc poharai, ökrösfogatok súlyos ágyúkat

vontaik a sárban. Mintha egy láthatatlan kéz intett volna: az egész sereg" mozgott. Kifelé, kifelé.

Répássy kezdte:

— Tudjátok-e, hogy ültettem fel minap a vén polyákot? Este, amikor már lefeküdt, be-mentem hozzá Szekuliccsal. Az volt a tervünk, hogy kiszedjük belőle, mit akar voltaképen? Az öreg aludt. Fölvertük. Én hirtelen megfogtam a fejemet — így ni! — s jajgatni kezdtem, hoigy csapjon el azonnal, nem való vagyok én dandárnoknak. Hiszen még arról sincs fogalmam, mi lenne másnapra a teendő? Mos látom csak, — jajgattam tovább, — milyen kár, hogy nem olvastam össze annyi könyvet, mint excellenciád... Az öreg jámbornak úgy meg-esett a szíve, hogy minden tervét elfecsegte. Még sajnált is, szegény. Én aztán egy félóra múlva mindent elmondtam Görgeinek...

Aulich maga elé mosolygott szomorkásán, Klapka rángva nevetett. Aztán kétkönyökre dültek vissza mind a hárman. Kint folyvást mentek a csapatok. Az éjszaka felé.

Hirtelen kitárult az ajtó s belépett a kormánybiztos. Kuszált volt, össze-vissza kiabált:

— Urak, tábornok urak, önök semmibe veszik az én propozícióimat! önök ma dél óta fogva tartják a sereg vezénylő altábornagyát: önök, tábornokaim, szem elől vették a hon üd-vét ...

Azok hárman ránéztek, úgy sarokból s nem szóltak semmit.

A kormánybiztos leült s egy nagyot fűjt. Kezét végighúzta csüggedt homlokán:

— Uraim, tábornokok! Kossuth kormányzó még ma éjjel itt lesz! Mondhatom, a legziláltabb kedély állapotban tekintek eléje a bekövetkezendő eseményeknek! Görgei tábornok, aki információim szerint a revolte homlokterében áll, még nem is láttam... Hol lehet ő, uraim?

Répássy az ablakra mutatott:

— Ott jön.

A Lipcsey-ház tárt kapujában csakugyan ott állt a tábornok. Éppen levelet vett át valami lovasfutártól. Aztán befelé indult.

Odabent hallották, amint csikorogva halad végig az oszlopos tornácon. Az utcán Sándor-huszárok siettek ügetve. Lovaik gőzöltek.

S akkor belépett a lázadó vezér.

Sarkantyútól-csákóhegyig egy sár. Az arca is sáros volt, térden-felül érő csizmaszára be-rekesztve egyhelyütt. Pápaszemét hályog csapta meg, ahogy belépett. Sáppadt volt, a szája remegett:

—Lecsuktátok a polyákat?

—Le!

Végignézett három társán, biccentett a kormánybiztos felé s az ablakig ment. Átfutott a föltépett levélen, később az asztalhoz lépett s Klapka elé tette. Ismét az ablakig ment visz-

szá s keresztberakott karral nézett kifelé, az ólmos szürkületbe.

A kormánybiztos feszengett, Klapka pedig- szeme elé tartotta a levelet. Kínos percek múltak el. Aztán annyit mondott:

— A kormányzó azzal indult el Debrecenből, hogy főbelöveti Görgeit...

Nem szólt senki. Aulich, Rápásky, Klapka könyökredülve mosolygott.

Hullt-hullt a köd. Sokára megmozdult Szemere is:

— Damjanich holnap megrohanja Szolnokot...

Nem felet rá senki. A csapatok mentek, folyvást mentek. A három lázadó tudta, amit a kormánybiztos nem is sejtett, hogy az új vezér kiadta már parancsait a gyöngyös—pesti országút ellen.

Csönd volt és félsötét a szobában. A gyűrött, harmincéves vezér ott állt az ablakmélyedésben s összefont karral, tűnődve nézett kifelé. Egyszer megszólalt, a hangja ingerült volt:

— Szét kell verni a nemzetgyűlést...

A három lázadó nem mosolygott többet. Ré-mülettől néztek az új vezérre, aki ott állt az ablakban konokul, megátalkodva. A dagadó homályon át úgy látták, hogy a válla nyúlni kezd fölfelé, szélesedik és nő, feje már elérte az ablak tetővonalát... Messziről, messziről bágyadt rengés dongott idáig. Talán ágyúszó...

Ők négyen rémülettel néztek az új vezérre, akinek arca még sáppadtabbra torzult az alkonyat beteg színében. És mialatt rámeredtek négyen, érezték, hogy nagy messzeségekbe néz...

Féltek.

A TEHÉNKE.

I.

Kilencéves lehettem akkor. A felvégen laktunk.

Néhány nap óta furcsán viselkedett az apám. Meg-megállt a ház mögött, vagy nekitámaszkodott a kert kőfalának s olyankor sokáig gondolkozott maga elé. úgy estefelé meg átnézegetett Humenyik mesterhez, a kovácshoz. Humenyik ilyen időtájt nem patkolt már többet s ahogy magukra maradtak ketten, titokzatos tanácskozás indult meg közöttük. Az apám inkább kézj el ékkel beszélt, néha odahajolt Humenyikhez, mire a mester hátrahőkölt s szemöldökét a hajáig rántotta föl, mintha valamin hihetetlenül megütődött, vagy elcsudálkozot volna:

— Akárcsak Görgei!

Mert a nagy tábornok volt a szavajárása, akit Humenyik halálosan gyűlölt.

Ettőlfogva figyelni kezdtem a két kivételes embert. Mert a faluban szokatlan eszűnek tartották mind a kettőt.

Ma már persze megállapíthatom az apám-ról, hogy nem annyira munkája után, mint in-

kább a fantáziájából éldegélt. Mert ebből aztán adott neki az Isten annyit, hogy három ember számára is maradt volna belőle fölösleg s emlékszem például, hogy egyízben, mikor alig lehettem még ötesztendő, az öreg a sógorával, Vajda Györggyel együtt hat éjszakán keresztül ásott a titokzatos kincsek után. A jó kincsre a sógor tette figyelmezzé az apámat s a kincsnek a kertünkben kellett volna lenni, a kőfal aljában, egy bizonyos helyen. Történt tudniillik, hogy Vajda György atyánkfia a kocsmából hazamenet háromszor fellobbanó tüzet látott a kertünkben s tudta persze mindjárt, hogy ott kell lenni az arany- meg ezüstpénzeknek egy iszonyú-nagy üstben.

Az apám meg a sógor másnap éjjel ortókapával, csákánnyal dolgozott már a kertben s attólfogva izzadtak minden éjjel, mint két rabszolga. Harmadik estén az apám nem látszott ki többet a gödörből, a hatodik éjszakán annyira haladtak volna, hogy Vajda a csákányt bele is akasztotta már a kondér fülébe, de miközben erőlködött, hogy kiemelje a kondért, elkáromkodta magát s erre a teméntelen kincs hajmeresztő robajjal lezuhant a föld középpontjáig. Az apám nemegyszer emlegette azután, hogy azzal a káromkodással döglött meg az egyetlen szerencséje.

Humenyik mester másvágású egyéniségnek született: őt a világi fegyverletétel foglalkoztatta szünetlenül. Dugó-ember volt, borzashajú s

úgy külsőre Petőfihez konyított valamit. Munka közben, ha a fuvaros tótok lovait patkolta, gyakran megtörtént, hogy minden átmenet nélkül levágta a kalapácsot, fején hátralökte a pincskalapot s megvakarta a veritékes nyakát:

—Ott passzoltuk el a dolgot, Gulyvász koma! De megverte érte alaposan az Isten!

—Kit vert meg, Humenyik bácsi? — kérlöttük szívszakadva. Mert legalább százszor hallottuk már, de Humenyik bácsit százegyzszer végighallgatni el nem mondható gyönyörűség volt akkor minekünk.

—Hogy kit? — és itt már leült a tőkére, amire aztán Gulyvász koma is leengedte a ló lábát, mert ilyenkor történelmi szünet következett. — Hogy kit? Hát Görgei Artúrt. Ott voltam, az Isten úgy segítsen meg! Mikor eladott bennünket, a muszkák láncot raktak a kezére. Láttam is, alig három lépésről. Pádimentomos szobába ült, egy nagy székbe, vasraverve. De még akkor is olyan gubaszivar volt a szájába, mint egy kukoricacsutka.

Itt sóhajtott egy keserveset s tovább patkolt. Mert rendes ember volt egyéb körülmények közt a majszter, csak olyankor háborodott meg, ha a tábornok jutott az eszébe. Mondanom se kell talán, hogy Humenyik *akkoriban* a világon se volt még s ez a bogara úgy akadt a fejébe, mint kutyába a cigánytetű. S ha valaki nagy zshiványt említett föl előtte, a hörcsög kis kovács rábókolt, de igen komolyan:

— Akárcsak Görgei...

Néhány nap óta tehát összekerült Humenyik, meg- az apám. Estefelé óráig elálldogáltak a kovácsszín alatt s egymásra nézegettek. Az apám elvétele lehajtotta a fejét, mintha valami gondja, vagy bánata lett volna, a majszter pedig markába fogta kormos kis állát. Ő is törte magát valamin. így ment ez csaknem egész hete. Izgatott a titokzatos sugdolózás, ezért olykor a közelükbe furakodtam, de az apám mindig elkergetett:

— Ne lábatlankodj, mert nyakonváglak!

Eloldalogtam, de tovább leskelődtem a két nagy ember után. Sejtettem ugyanis, hogy szokatlan dolgok vannak készülöben, úgy a hét vége körül elkaptam aztán a majszternek egy rejtelmes kézmozdulatát. Humenyik tudniillik, szemközt állván az apámmal, hirtelen csak hátrálökte a fejét, tölcsért csinált a tenyeréből s kezetölcsérét most a szájához emelte.

Ez a mozdulat rendesen ivást jelent.

Az apám ráhelyeselt a fejével.

Ekkor a majszter a műhelybe ment, üveget hozott ki onnét, aztán az üveggel együtt megindultak Nyúllábhöz, a kocsmá felé. De mindjárt vissza is jöttek a kocsmából. Most már nem volt náluk az üveg. Akkor viszont a majszter istállója felé indultak meg: ott állt a mi tehenünk is, a Zsuzsi.

Igazán neon kaphatott volna jobb nevet a szegény. Igénytelen riskatehenke volt, a jobb-

szarva hiányzott, a másik meg előrekanalizált a homloka fölé. Született Zsuzsi volt. Hetek óta nagy szomorkodásban ültünk odahaza, mert kehes lett a Zsuzsi, ő volt minden kis vagyonunk s ebben az időben úgy zihált már az oldala, mint a fűjtató a Humenyik műhelyében. Tudtuk mindnyájan, hogy a nyárra fordul a Zsuzsi.

Az apám, meg a majszter szemügyre vette a tehénkét. Köhögött, csúnyán köhögött megint. Humenyik fejet csóvált:

— Máfélliter is megteszi.

S megint összesúgtak.

Aznap este így szólt odahaza az apám:

— Holnapután behajtuk a Zsuzsit.

— De hiszen nem adnak rá rédiát, mert heptikás, — riadt meg az édesanyám.

Az öreg nem szólt vissza. Csak ledült a félkönyökére, öt ujját a hajába fúrta, mialatt mereven bámult bele a lámpába. De látszott az arcán, hogy titáni tervek kavarnak a homloka megett.

II.

Harmadnapra az újhelyi vásártéren állodogáltunk már, a Hecskén. Az apám, én, meg a Zsuzsi. Hogy Humenyik hova tűnt el időközben, fogalmam se volt róla.

Pedig ekkor már gyanús lett a majszter magaviselete.

Hajnalban ugyanis, mielőtt indulni kellett volna, észrevettem, hogy az apámmal együtt belopózott a Zsuzsihoz. Kétliteres üveg volt a hóna alatt. Valamivel rá kijöttek mind a ketten az ólból, most már a tehenet is kihozták, de az üveget nem láttam többé egyiknél sem.

Az apám ekkor vezetni kezdte a riskát. Zsuzsi nem igen akart menni, többször is megállt az országúton, visszafordult, elbőgte magát s az anyám, aki a hidacskáról nézett el utánunk, szeméhez emelte a kötenyét. Ma is látom még, hogy a kishúgom is ott áll az anyám mellett s belekapaszkodik a kötenyébe. Az apám, talán hogy takarj elfogódottságot, rámkialtott:

— Pizskáld meg egy kicsit!

Éh aztán hátulról megütöttem a Zsuzsit, mire mégis csak baktatni kezdett a várois felé.

Hanem Humenyik eltűnt. S ha a föld nyeli el, akkor se vesztetett volna el rejtelmesebb körülmények között.

Pedi*g éreztem, hogy itt lesz valahol a há-tunkban, csak épp a szememmel nem tudtam elkapni a mester alakját. Hiszen hét óra körül láttam is egy pillantásra, sőt még intett és kialtott is felénk, úgy történt az, hogy csak-nem a város alatt poroszkáltunk már a reggeli porban. Előttünk-megettünk fuvaros és gyalogkaraván hömpölygött új helynek, a Zsuzsi orra előtt Pacsutáné szuszogott mezítláb, tú-rót vitt a zajdában, de a savó végigfolyt a szók-

nyáján s hajnal óta ez a lecsorgott savó jelezte a porban a Pacsutáné által megtett távolságot. Mindjárt az országútnál halad el a vasút, hét óra tájban végigzúgott rajta a személyvonat s az egyik elsőosztályú kocsí lépcsőjén ott guggolt ekkor Humenyik mester. Ahány ismerőst vett észre az úton, valamennyinek odaordított:

— Koma! Koma! Elsőosztályon utazgatok!

Ezt persze csak feltűnési viselkedésből csinálta Humenyik s mellesleg azért is, mert kiszorult a harmadik osztályból.

Kilenc óra előtt ott álldogáltunk már a téren, úgy szélről, a szögletben. Vártuk a jó-szerencsét.

A Zsuzsi csodálatosképp nem köhögött reggel óta. Csak állt-állt a tér sarkában, bánkódó szemmel, beesett vékonyával, soványan. Sejtettem, hogy valami nagy disznóság készül most itt szegénnyel.

A vásártér különben tele volt kupecekkel, akik Kassától Szigetig úgy végigszántják az egész Felföldet, mint vakondok az ugart. Jöttek-mentek a bodrogi magyarok kéknadrágban, sok pénzzel és nagy hassal. Ott láttam többek közt az Andrássy számadójuhását is. Kampós-bottal és mezítláb. S számtalan tót sürgött körülöttünk az Ondava-lapályról, kiknél az a szokás, hogy legényeik három-négyszer eresztik körül magukon a nadrágszíjat s forintnagy rézgombok csillognak végig a nadrágszíjon.

Mi pedig álltunk és vártunk.

Egyszer-egyszer akadt ugyan ismerős, oda-köszönt az apámnak s eltűnt a kavarodásban. Egyéb nem is történt.

De úgy tíz óra körül hirtelen csak elénk-bukkant a tavarnai bíró. Tót volt a bíró, gazdag embernek mondták, a hasa lefigyegett s azt beszélték róla, hogy kötéllel szokta felkötni a hast. Híre járt azonfelül, hogy nagy humorista. Egyszer például benyitott a bazárba s odaszólt a zsidónak:

—Mit lehet itt kapni, öreg?

—Mindent a világon, — hajlongott a zsidó.

—Hát akkor adjon tízért derelyét, — röhentette el magát a bíró, mire az egész bolt jobbra-balra vágódott a nevetéstől.

A bíró ismerőse lehetett az apámnak, mert kezét fogott vele:

—Jónapot, koma!

—Adjonisten.

Végignézett a Zsuzsin:

—Hogy ez a patkány?

— Huszonhárom forint, — mondta az apám.

(Hidegvért mutatott, de láttam rajta, hogy izgatott lesz).

A bíró szemügyre vette a Zsuzsit. Tenyerét végigvezette a hátán, megvizsgálta a fogát, később szembefordult vele, célba vette a félszemével, állát a markába fogta s tűnődözött...

De ugyanakkor csaknem felsikoltottam:

—Édesapám, itt van Humenyik bácsi!

Az apám rámsziszegett, hogy fogjam be a számat, vagy agyonvág!

Humenyik ugyancsak a Zsuzsit kezdte szemügyre venni, szószerint úgy, mint a tavarnai bíró. Megfoghatatlan volt, honnét pattant elő ilyen váratlanul! Ő is megállt a Zsuzsi mellett, csakhogy hátulról, célbavette a félszemével, állát a markába fogta s úgy tett, mintha erősen gondolkoznék ...

A bíró most fölnézett:

—Adok érte húszat.

Erre már előlépett Humenyik is. Olyan arccal, mintha most látott volna bennünket először:

—Adok érte huszonkettőt!

—Adok érte huszonötöt! — hörgött fel a bíró.

Humenyiknek a szeme se rebbent meg:

—Adok érte harmincat...

A bíró dühös lett, botjával a csizmaszárára csapkodott s szó nélkül sarkonfordult. Az apám pedig megvakarta a fejét s szemrehányás volt a tekintetében:

— Vigyázni kell, koma! Vigyázni az Istenért! Lassabban kell licitálni...

Humenyik belátta, hogy ezúttal elsiette a dolgot, tehát nem is mentegetőzött nagyon:

— Majd vigyázok, koma. Csak kitartás. Nem kell nagyon kínálgatni, de azért ki a mellet!

Egyet fordult s pillanat alatt eltűnt megint. De 'később észrevettem, hogy egy szekérrakas mögül leselekedik felénk. Mint légyre a pók.

Most megint várni kellett j ódarabig.

Így múlt el félóra, egész óra. Dél körül járt már, ritkulni kezdett a térség. Aki vásárt csapott, áldomást ivott rá: kurjongatás, rekedt énekszó jött felénk a városalji kocsmákból.

Mi pedig álltunk és várakoztunk ezalatt.

A nap a délpont felé kapaszkodott, az az apám minden ötpercben törölt egyet a nyakán s ilyenkor egyre többször kezdett sóhajtozni, Zsuzsii pedig csak lehajtotta a sovány nyakát és szomorkodott. Humenyik vagy ötven lépésre lapult eközben. Lapult és figyelt bennünket.

Dél is lehetett már, mikor elénkbotlott a mihályi gyűrűs-zsidó. Katz Mechel volt a neve, de Vakhangyának hívták. Vakhangyának hasig ért a szakáll s kánikula alatt is csizmában járt. Talut és csontot vett, de foglalkozott azonkívül marhával is. Ahogy elénkbotlott, rápislantott a Zsuzsira:

— Eladó?

Az apám bólintott rá, hogy eladó.

Az apró zsidó szembeállt a Zsuzsival, végignézte egyhelyből s turkálni kezdte a szakállát. Később megsimogatta a tehénke nyakát, tapintott valamit az oldalán s újra szembeállt vele:

—Adok érte húsz forintot.

—Huszonhárom az ára, — mondta röviden az apám.

Vakhangya nem szólt vissza, csak lenézett a város fölé, aztán szemével átsiklott a bodrogközi lapályra, mely ott kezdődött, mindjárt a vásártár lábánál. Kurta csönd állt be. Akkor egyszerre csak a Zsuzsi elé lépett Katz Mechel, fölpeckelte a száját, belenézett, de ugyanakkor olyat tántorodott hátrafelé, hogy csaknem elvágódott a földön. Megtántorodott és rámeredt az apámra:

—Ez a tehén pálinkát ivott...

—Talán maga ivott, öregem, — mosolygott rá kényszeredve az apám.

—Ez a tehén be van rúgva, — méltatlankodott Vakhangya. — Vakuljak meg, ha nincs berúgva. Biztos, hogy kehes, azért itatták le. De azért adok érte huszonegy forintot...

Most megszólalt valaki a háttérből:

—Adok érte huszonkettőt...

Humenyik volt.

— Adok érte huszonkettőt, — ismételte a majszter s kivette a bugyellárist.

Vakhangya összerázkódott:

Adok érte huszonkettőötvenet...

Humenyik rákontrázott:

Adok érte huszonkettőnyolcvanat...

Itt rövid, de halálos csend következett. A kis zsidó s a kis kovács úgy állt szembe egy-

mással, mint ikét középkori bajvívó. Utoljára is Vakhangya oda nyögött:

— Adok érte huszonhármat...

Humenyik úgy tett, mintha elsáppadt volna, sőt csaknem káromkodni kezdett.

... Öt perc múlva már a kocsmában ült a két ember. A huszonhárom forintból húszat a mellényzsebébe dugott el az apám, hogy hazaviszi, a hármat áldomásnak szánta. Mikor elsőt koccintottak volna, Humenyik hátralökte fején a pincset s odabökött a homlokára:

— Van itt a fejbe, ha nem látszik: is! Igaz-e, koma?

Mire tizenharmadszor koccintottak volna, az apám a fináncra panaszkodott, hogy legutóbb is a boglya alól kaparta ki két kiló dohányát, hogy tehát nem lenne kár felakasztani minden fináncot...

— De Görgeivel együtt, — tette hozzá Humenyik.

III.

Innen számítva a harmadik napon, jókor délelőtt, az öcsém hirtelen csak beszaladt a pitvarba:

—Édesanyám, itt van a Zsuzsi!

—Hol te? — fordult meg riadtan az anyánk.

A Zsuzsi ekkor már az országúton bánkódott, a szomszéd ház előtt. Egy hosszú, fülig-

piros, mezítlábas rusnyák kötélén cibálgatta maga után. A Zsuzsi is fülíg fehérlett a portól.

Nagyon megijedtünk mind a hárman. Anyánk egy szempillantás alatt bereteszelte a pitvarajtót, aztán befutottunk a szobába s ott összekuporodtunk a sarokban.

Néhány perc szünetre olyan csönd szakadt le, hogy csengett tőle a fülünk s ezen a csöndön át rémülten hallottuk, hogy a rusnyák utánunk kérdezősködik. Mire az anyám ki mert pillantani a firhang mögül, a rusnyák ott vakargatta izzadt haját a kapunkban s több szomszédasszony meg egy csomó gyerek vert körötte csoportot. A gyerekek kíváncsian, az asszonyok kárörömmel.

Mi pedig lapultunk a sarokban.

Kívülről dörömbölni kezdtek az ajtón. Semmi nesz. Később egyik-másik szomszéd megverte az ablakot is. Senki se felelt rá. Csak a rusnyák jajgatott ezalatt odakint, félig magyarul, félig oroszul, hogy így még sohase verte meg őt az Isten, mint ezzel a mellbajos téhénnel.

Egész csődület volt már az úton. Közbe-közbe ki-kileskelődtünk s úgy négy szemközt igazat kellett adni az új tehensgazdának: a Zsuzsi annyi bánattal szomoroíkodott maga elé, mintha ott helyben és azonnal össze akart volna esni. Hozzá köhögött, de olyan csúnyán, hogy megijedt tőle, aki hallotta s az oldala sebesében zihált már, mint a Humenyik műhelyében a fűjtató.

A rusnyák vagy tizedszer káromkodott

már, amikor csak előkerült valahonnét az apám. Látszott rajta, hogy nem csekély erejébe kerül ama bizonyos taktus megőrzése, de azért mégis be volt gyúlva. Ezt már nem lehetett letagadni ezegyszer.

Mire elő mertünk bújni mi hárman, az apám meg a rusnyák keserű szóharcban állott egymással. A rusnyák fenyegetőzött, hogy ő elmegy a csendőrkig, ha kell, mert ez a tehén be volt rúgva, azért nem köhögött, mikor vette.

—De kitől vette? — ordított vörösen az apám. — Tőlem vette?

—Nem magától, — mentegetődzött a rusnyák, — de a marhalevél ideszól!

Megint elveszekedtek egy darabig. Utoljára is Humenyikért szalasztott az apám, hogy lendítsen rajta valamit ebben a piszkos dologban. Humenyikné azonban azt mondta, hogy a mester a répaföldre nézett ki, bár minden pillanatban hazaérkezhetik.

Most már a rusnyák akart volna felülkerekedni s a fejével odavágott az apám felé:

—Hát hívassuk el a bírót!

—Hát hívassuk el a bírót! — hagyta rá foghegyről az apám.

Könnyű volt neki foghegyről, mikor a bíróval egy cúgba szolgált Boszniában.

Jött tehát a bíró. Szemügyre vette a tehenest, mintha most látta volna először, végignézett a rusnyákon, kihallgatta terjedelmesen és akkor azt kérdezte tőle:

— Miféle egyén volt az az ember, kitől a teihenet vásárolta?

— Zsidó volt, — nyöszörgött fel a rusnyák.

A bíró most rámutatott az apámra:

—Hát zsidó ez az ember?

A rusnyák megértette, hogy döntő baj van. Megértette, a Zsuzsi kötelét tehát elengedte s tépni kezdte a zsíros haját:

— Végem van! Végem van! Kódus vagyok! Jaj mi lesz a családommal?

A tömeg szemlátomást a szegény ember pártjára kezdett hajladozni, csak az apám, meg a bíró maradt hajthatatlan, amikor egy gubacsfigura fúrta át magát az embergyűrűn ...

Humenyik volt.

Könyökig felgyűrt, kormos ingben, bőrkötényben, széttúrt bajusszal. A tehénig fúrta magát s ott egy szemvillantás alatt átértvén a helyzetet, rápislogott a rusnyákra:

—S hogy vette a tehenet?

—Huszonhét forinton, panye, — rimánkodott a szerencsétlen s hála és reménykedés ült ki a szemébe.

De Humenyik egyetlen gesztussal pozdorjává törte minden számítását:

— Csak azt kérdeztem, mert mi huszonhárom forinton adtuk el. Hát most induljon el ahhoz, de mindjárt, akinek huszonhetet adott érte. Mars-mars!

A rusnyák erre végérvényesen levágódott a porba s üvöltözni kezdett, olyan állati hangon, hogy megállt tőle az ember szíve:

— Bozse moj, bozse moj . . . Megdöglik a feleség, megdöglik a nyolc gyerek!

Az apám egy vállrántással jelezte a bíró előtt, hogy sajnos, nincs abban a helyzetben . . . Szóval, hogy nem teheti . . .

De ugyanabban a pillanatban bricskazör-gés hallatszott az országútról. Humenyik arrafelé szimatolt, hirtelen csak az apámra kacsintott s felrántotta a szemöldökét:

— Itt a zsidó, koma!

A bricskában tudniillik Katz Miska zörgött a város felé. Persze lefülelték. Miska ugyan eleinte önérzetes szeretett volna lenni, de a bíró kijelentette, hogyha sokat okoskodik, hát ott helyben le fogja csukatni. Katz erre esze nélkül leszúrta a huszonhét forintot s mialatt a rusnyák könnyezve csókolt kezét a bírónak, a bricskához kötözte Zsuzsit s mintha mi se történt volna, lépésben indult tovább a városnak.

Lehetett pedig ekkor tíz óra délelőtt.

IV.

Mert amire négy óra lett volna délután, Katz visszafelé zörgött el a városból. Apám a kiskertben álldogált és ahogy elzörgött előt-

tünk a bricska, az arca fokrul-fokra sötétedni kezdett:

— Betyár zsidó, megint eladta a tehenet!

S leírhatatlan dühvel nézett el Katz után, de a koci ekkor már túl volt a falun. Aztán visszafelé fordult s végignézett az utcán. Az utca halott volt ebben az időtájban, csak a műhelyben patkolgatott serényen Humenyik. Azaz, hogy ebben a pillanatban éppen földhöz vágta a kalapácsot, aztán fején hátralökte a pincset s még innen is látszott, hogy szemöldöke felszaladt a hajáig . . .

Valószínűen Világosról esett szó ismét s így közelfekvő a föltevés, hogy Katz Miskát nem vette észre a majszter, tehát sejtelve sem volt, milyen disznóság történt megint a háta mögött.

TIZENNÉGYES EMLÉK.

Akkor már ősz volt.

A vadlibák hat héttel előbb elhagyták a lublini mocsarakat s kétségbeesve menekültek Magyarországra felé. A hátunkban hollók felhője jött, napok óta már, fejünk fölött keserűen, harsogtak a lengyel erdők s előttünk, de hihetetlen messzeségben, iszonyatos harcok között nyomult előre a hadosztály. Ezen az alkonyaton a lanszuti dombok felől villogtak felénk az ismeretlen ütegek toroktüzei, de olyan elhaló távolban, hogy a hangját egynek se hallottuk.

Abban az időben közel jártunk a lengyel határszélhez. Temetetlenül elhagyott katonák heivertek a bokrok alatt és a mezei utak mentében, szószerint úgy, ahogy az utolsó pillanatban elterültek az őszi szántáson vagy a hervadt októberi fűvön, miközben halódó fejüket lehajtották a puskájuk agya mellé. Nem értünk rá, hogy elkaparjuk őket, mert azalatt meneteltünk, hét nap óta mindig meneteltünk.

A hetedik nap szürkületjén azonban megállott az ezred, éppen egy rengeteg szélén. Két

apró ház paticsfala kandikált ki ránk a szélső fák mögül, bánkódva és elhagyottan, különben pedig halott volt az erdő. Csak a szél harsogott s csak az éjszaka jött-jött, ijesztő lepleiben, valahonnét a Szán füzesei felől.

A glogovi erdő alatt tehát rövid pihenőt adtak az ezrednek. A fáradt katonák lerakták a szerelvényt, gúlába helyezték a puskát s egyetlen sóhaj nélkül ledültek a földre. A század félszakaszát azonban őrségre küldték ki az erdő túlsó oldalára s ebbe a félszakaszba kerültem M én is. Kívülem őrállónak jelölték ki még Czompó Simon önkéntes-tizedest is, nekem kedves pajtásomat, úgyszintén Fecskét, a munkácsi kontrást.

Ez a Czompó olyan nyurga volt, hogy másfél fejjel kiütközött az ezredből s ha gyaloglás közben valami történt a menet élén, csak emelt valamit a nyakán, mint a strucc, átsandított a kettősrendek végtelen oszlopán s mindjárt tudott referálni nekem. Állandóan az oldalamon szuszogott s állandóan monoklit viselt a jobb-szemén. A menekülés óráiban éppoly hidegvérrel, mint például Ravaruszkánál, ahol négyszer zúdultunk neki a Koporsódombnak. Igaz, hogy négyszer sepert vissza az orosz tűzéréség, de mi azért nekivágtunk ötödször is, szabad mellel, pipázva s ötödszörre mégis csak a mienk lett a Koporsódomb!

Másik társam Fecske kontrás lett a poszton. Azóta, hogy a hadvezetőség kiragadta a

munkácsi bandából, szünet nélkül magával hordozta a hegedűjét, mely a kenyérzsák fölé akasztva verdeste baloldali combját. Állandó bajok voltak ezzel a művésszel. A tomasovi első roham előtt térdenállva könyörgött a főhadnagynak, hogy ne kívánja nyomorult halálát, inkább megesküszik itt nyomban, hogyha hazaérnek egyszer Munkácsra, a kávéházban hat hónapig borraivaló nélkül húz majd a fülébe kesergőt és csárdást vegyesen, de a főhadnagy persze belekergette az ütközetbe. Attólkezdve sírva harcolta át mind a tizenhat napot s persze, hogy a bőrét se karcolta meg az orosz. A nagy marsok idején meg kitartóan a hátam mögött rimánkodott, hogy adjam már oda a szivar végét, mert ha nem adom, leveti magát az út sáncába s azonnal meg fog halni.

Talán félóra, talán negyedóra múlva őrségen álltunk már, vagy ezer lépésre kitolva a regiment elé. Tőlem balra, éppen az erdő szélén, Fecske szorongatta ijedten a puskát, jobb-kéz felé meg Czompó önkéntes állt egy szelid lankáson s monoklija megcsillant a nyugati ég biborözönében. Magam a középén strázsáltam az alatt, az országot árkában. Az út másik oldalán urasági major feküdt, a legelején szürke lengyel kastéllyal, mely pontosan olyan volt, mint egy málladozó udvarház a búsongó magyar Felföldön. De üres volt a majorság is, az udvarház is, melynek kapuja széttárva bámult bele az egyre hanyatló sötétségbe. Az udvarán

gémeskút búslakodott, de hiányzott róla a veder s ahogy a szél egy-egy rohamára megcsikordult a gémje, a kútostor esze nélkül kezdett himbálózni, mint az akasztott ember kötele.

Ó, ott álltam a sáncban, a puskámra dűlve, szószerint úgy, ahogy a virrasztó őrszemet szokás megrajzolni s mialatt féljobbról, elől és igen-igen távol egyre szaporábban villogtak a lanszuti ágyúk tüzei, elborult szemmel Bochnia felé figyeltem, hol iszonyatos veresben lángolt ezalatt a mennybolt nyugati oldala. Soha még én olyan tűztengert nem láttam!

A nyugati égperem alól indult meg ez a fény, talán éppen Krakó irányából s mértföldes csóváját szétvetette az ég tetejéig. A lebu-kott nap hagyta itt maga után, talán szántszándékkal, iszonyatos földöntúli figyelmeztetésnek: ó, ne reméljetez többet, mert mind, mind meg fogtak halni! Olyan volt ez az északi-fény, mintha hóhérpálástot húzott volna magára az égbolt egész nyugati fele, vagy mintha valahol nagyon-nagyon messze, valahol Szilézia földjén vagy éppen Csensztóchó határában, túl-túl a szemhatár karimáján, száz falu gyúlt volna ki egyszerre, vagy mintha váratlanul kitört volna az utolsó ítélet pokla s ijesztő tüze most a menny közepéig csapott volna fel ... A szél vadul orgonált ezalatt s halálra korbácsolta maga előtt a felhőket, melyek eszüket-vesztve rohantak és görögtek délfelé, összegubancolt gomolyagban, a földig

henteregve vagy hirtelen szétsapódva s apró rongyokra tépdesve táncoltak és repültek magasan-magasan, talán kilométerekre a fejünk felett s kapkodva menekültek a szél karjai elől, mindig* csak délnek, mindig csak Magyarország* felé... És ahogy itt-ott megszakadtak egy-egy pillanatra, a szakadékokon át újra felvillant az ég ijesztő, másvilági fénye, mintha üzenet akart volna lenni veszendő, nyomorult lelkeinek:

— Meg fogtok halni! Jaj, mind meg fogtok halni!

Én ott strázsáltam az út sáncában, a pus-kám csövére hajolva s elborult szemmel meredtem rá a túlvilági jelre, melynél rémítőbb csak a Kabonyás Demeter látomása lehetett, mikor a kocsmából hazamentében kettényílt előtte az ég s Kabonyás Demeter térdre-bocsátkozott akkor az ijedtségtől ... Ez persze nem bizonyos, mert Kabonyás előzően a kocsmáiban üldögélt vagy három órát, én azonban bénult szível ® nyugtalankodva figyeltem a megnyílt égboltra . . . Ó, akkor már nem volt semmi számításom többé, hogy talán még hazakerülök egyszer! Akkor már két hónapja forogtam, mint a levél, haláltól fedett, idegen országok végtelenjében! Két hónap alatt csak remegtem s könnybefúlt szemmel féltettem esendő, fiatal életemet, két hónap alatt csak éheztem, mint a kivert komondor, csak verekedtem és bujdosam, mint a meghajszolt sze-

génylegény . . . Ázott lengyel ugarok kelevényében fetrengtem, a zubbonyom ujjá leszakadt, a sapkámon még rajtszáradt a leMBERGI sár, a bakancsom akkor már dühös volt s vicsgorgatni kezdte a fogát, mert fel repedt száján ki-befolyt az esővíz és a latyak . . . Akkor már olyan állapotban voltam, hogy nem volt többé hitem, hazám, becsületem s néha úgy éreztem, hogy Istenem sincsen már . . . Nem érdekelt már semmi, az anyám, a kishúgom, a mennyasszonyom se s Magyarországra is csak olyankor tévedt egyszer-egyszer elrévűt gondolatom, mikor körülöttünk megharsantak a lengyel erdők s az erdőzúgás szárnyán, könny-fakasztó nóták vergődtek hozzánk a hazai földről . . . ó, akkor már olyan voltam, mint a nádi-farkas! A szám cserepes lett, a körmöm beszakadt s annyit-annyit éheztem, hogy minden nap és minden éjjel könny csorgott az orcámon . . .

Ezen az alkonyaton ott örködtem az útsáncban s azalatt fölénk settenkedett az éjszaka . . . Szemközt egy lengyel falu sürve-dezett a sötétségbe, messze, Lanszut táján, szünetlenül villódzott a látóhatár s Krakó felé még ijesztőbb vörösben állott az ég . . . Czompó Simon úgy állt ezalatt, mint én, a puskája fölé hajolva, itt-ott még ki tudtam venni keserű alakját, a szél pedig tombolva zúgott . . .

S a szélzúgáson át hirtelen csak cigány-nóta ütött meg . . . Balról jött a nóta s ahogy felkaptam a fejemet, egyszerre kénytelen voltam megállapítani, hogy Fecskénél nincs nyomorultabb katonája a jószágos Istennek . . . Fecske ugyanis a manlichert időközben az első fa mellé támasztotta, aztán leoldotta a hegedűt, a vonót is meggyantázta s ahelyett, hogy az ellenségre virrasztott volna, leült, maga alá húzta a magyar királyi bakancsot, a szárazfát a vállperecére helyezte s miután előzően hangolt egy keveset, rácincogott a legfájdalmasabb nótára, mely akkor érkezett hozzánk Uzsok alól:

*Mikor kezdtem a ládámba pakolni,
Akkor kezdett édesanyám siratni . . .*

Azt hittem, a szívem fog megszakadni...
De mit tehettem? Előírászerűen átordítottam a morénak:

— Fecske, a szentedet! Mit csinálsz?

Fecske persze semmitse hallott, ahelyett a fejét lóbálgatta a dallam üteméhez s azon volt, hogy a prímhez kicsikarhassa a kontrát is . . .

— Fecske, te gazember! Megver a jó Isten!

Fecske most se felelt, különben is azon erőlködött, hogy kihalásszon egy üveghangot. Erre mindig büszke volt s az *íveg-et* tartotta a művészet legtetetejének . . .

— Fecske! Fecske! Ezért meg fogsz halni!

Fecske ekkor már felpattant s annyira elragadtatta magát, hogy amíg játszott, bokáznai kezdett a nótára. A bornyú a lábánál hevert ezalatt, puskája pedig a fa mellett szomorkodott. Gondoltam, hogy a felváltás után majd hátbavágom vagy négyszer s nem törődtem többet a nyavalyással.

De ekkor már sötét hajával teljesen befont az éjszaka. Kelet felé fekete volt minden, észak felé egyre szaporábban lobogott az ágyúfény, nyugat felé pedig lángoló vörösben állt az égbolt fele, fel, egészen a firmamentum tetejéig. S ezen a vörös alapon élesen kiütközött a majorság és az udvarház végtelen körvonala. Olyan kihalt és szomorú volt végtől-végig, mint egy elátkozott kastély.

És mialatt így bánkódtam a puskáin felett, hirtelen mintha ruhasuhogás ütött volna meg, pillanattal rá meg úgy tetszett, mintha az út másik felén, az udvarház kitárt kapujában egy leány alakja lebbent volna fel.

Riadtan néztem oda s összeremettem. A kapuban csakugyan ott állt egy kis lengyel leány, szemlátomást a kastély kisasszonya. Úgy állt, hogy jobbkezevel összefogta apró mellén a kendőt, a másikkal pedig átölelte a kapufát s szelid bánattal ráhajtotta a fejét is. A haja len volt, mint minden kisasszonyé Lengyelországban, a szeme lenvirág lehetett, bár a sötétben sötétnek láttam. Nézett-nézett a kisasz-

szony és mert szomorúnak láttam, mindjárt megértettem, hogy engemet sajnál . . .

Hát bizony sajnálnivalók is voltunk akkor egytől-egyig, de sajnálni lehetett különösen engem . . . Gyereklegényke voltam csak, de a virág akkor már régen elhervadt a sapkarózsánk mellett, mellyel Boldogasszony körül magyar lányok ékesítettek fel, mikor a zempléni lankákon át dalolva mentünk Lengyelország felé . . . ó, akkor már régen hervadozott a reménységünk is! . . . Boldogasszony óta a két bakancsom volt az ágyam, takaróm volt a köpenyeg, fejemalja a bornyú s leghűbb pajtásom, a reménytelenség . . . Mindennap úgy számítottam akkor, hogy novemberre meg fogok halni . . .

A szél dübörögve sikoltozott ezalatt, a kútostor — a kastély udvarán — kétségbeesve táncolt, a kisasszony pedig összébbhúzta keblén a nagykendőt s aztán megszólalt. Bágyadtan csengett a hangja s szép fejét egészen a balkarára fektette le:

— Hogy van, kis magyar önkéntes?

Csodálkozva néztem rá:

— Honnét tudja, kisasszony, hogy magyar vagyok?

— Onnét tudom, — és itt bánatos mosoly suhant el a szája körül, — mert ma délután fiat-hét katona, erre elmenőben, a gazdasági udvarunk mellől magával húzta a kerítést és kétszáz lépésre innen az árokban hagyta azt a

kerítést. Semmi okuk nem volt rá, hogy magukkal vonszolják, hisz nem is kellett nekik, de ők azért mégis elhúzták, csak azért, hogy ne maradjon a helyén. Pedig az a szegény hat katonára csak alig tolta már magát az úton. Úgy-e, önkéntes úr, magyarok voltak?

Ahogy ezt kérdezte, gúnyra húzta el a csepp száját. Én pedig azt feleltem neki:

— Iszen szó, ami szó . . . Már mi ilyenek vagyunk. Jószivű nép, de kicsit humoros.

A szél orkánná dagadt már, az ég rémítő vörösből lojbogott ekkor, Czompót nem láttam többet a csillagoltó sötétségben s Fecskéből is csak a hegedűt hallottam, de láttam a lengyel kisasszonyt, megcsodáltam a szemöldökét, a csepp arcát s hazátlan veszködésünk alatt soha nem tapasztalt melegség kezdett ébredni bennem.

A szép kisasszony még mindig úgy állt, karjára lehajtott fejjel s a szemét beárnyékolta a szerető részvét, melyet már a legelső pillanatban észrevettem nála:

— S miért o'lyan szomorú, kis magyar önkéntes? Mert most mi is szomorkodunk mindennap . . .

Erre már felszakadt belőlem a keserűség:

— Hogyne lennék szomorú, kedves kisasszony, mikor két hónap óta a mezőkön van az éjjeli szállásom s nem tudom, mi lesz velem holnap . . . Aztán hazulról se kaptam hírt Boldogasszony óta, odahaza pedig menyasz-

szonyt is hagytam . . . Éppen olyan, mint a kisasszony . . .

A kisasszony lassan bólongatott:

— Az én bátyám is elment egy lengyel csapatban s azóta semmi hír róla. Csak egyszer látták, túl a Visztulán, Olkusz tájékán. Jaj, önkéntes úr, én nagyon sajnálom magunkat, de sajnálom magát is, mert visszajön az orosz . . .

Ekkor már nem néztem rá, hanem szokásom szerint a puskám fölé hajoltam:

—Tudom, kisasszony. S jön a tél is, hó-buckák lesznek majd a mezőkön s én meg fogok fagyni valahol az erdők alatt . . .

—Ne mondjon ilyeneket, önkéntes úr. Haza fog menni, meglátja, hazamegy . . .

—Akkor már magam elé diskuráltam:

—Megfagyok az erdők alatt, vagy meghalok éhen . . .

—Éhen? — s összecsapta a kezét.

—Éhen, kisasszony . . . Most se ettem, öt nap óta . . .

Ahogy ezt mondtam, a leány hirtelen beszaladt a házba, én pedig felnéztem borúsán az égre. Krakó felé halni kezdett már a vörös fény, már barnába hanyatlott át az ég, de arra, Lanszut irányának, véres csík támadt a látóhatár harimáján s ez a csík egyre nyúlt fölfelé és mintha felém közeledett volna. A szél esztét-vesztve tombolt s a (szélzúgáson át olykor-olykor bús ágyúdongás hömpölygött

idáig a lanszuti csataterőről ... A hátam mögött pedig, ahol az ezred maradt el, mintha kiabálás hallatszott volna ...

Meg akartam fordulni, de az udvarház felől másodszor is ruhasusogást hallottam. Odanéztem: a szöszhajú kisasszony jött felém, sietve. Átszaladt az országúton s felfogva a szoknyáját, az oldalamon termett, a sáncban ... Megrezzentem:

—Mit akar, kisasszony?

—Csitt, — s intett az ujjával, — egy kis útravalót, hogy meg ne haljon, kis önkéntes, mert azt akarom, hogy hazakerüljön egyszer ..

Kicsatolta a kenyerestartisznymat s apró ujjával sokáig elbabrált az oldalamon, mire készen lett. Akkor aztán elém állt:

— Most már megyek, mert az anyám nem is tudja, hogy elszöktem a házból ...

A kezét nyújtotta felém. Megfogtam a kérés tenyeremmel:

— Kisasszony, engedje meg, hogy hálából megcsókoljam ... Ne ijedjen meg, kérem, jiam vagyok rossz ember, csak a kezét szeretném. Megengedi?

Szó nélkül intett a fejével ...

Félpe'c múlva már a sánc tetején állt és a szélben repkedve lobogott körötte a szoknyába. Onnan visszanézett még rám s úgy tett nekem akkor, hogy könnytől ragyog a kisasszony szeme . . . Visszanézett rám és búcsút intett nekem:

— Haza fog jutni, önkéntes úr . . .
És eltűnt.

Még úgy maradtam három pillanatig s elborult szemmel meredtem a kapura, ahol utolsót villant fehér szoknyája . . . Aztán Krakó felé fordultaim, hol ekkor már sűrű feketébe takarózott az ég, aztáti Lanszut felé fordultam, honnan most már táltoslábakon rohant felém (az ágyúdörgés és ahol kilenc falu égett már az orkánban . . . Két perc múlva kocogást hallottam jobbról: Czompó Simon jött a parancsal, hogy csatlakozzunk az ezredhez, amelyik az országúton nyomul előre.. Erre üzentem Fecske kontrásért is és, Ígéremhez hiven, kétszer hátbavágtam, bár azzal mentegetődzött a nyavalyás, hogy csak a lelkén akart könnyíteni kevéskét . . .

Öt perc múlva valamennyien masíroztunk már az országúton. Egyszer visszanéztem még, de se a majort, se az udvarházat nem tudtam kivenni többé a zúgó sötétségben. Erre taszítottam egyet a bornyún, sóhajtottam egy nagyot s tovább masíroztam észak felé, a lanszuti síknak, a halálnak és a reménytelenségnek.

HIDEG SZÉL FÚJ.

I.

Az első őszt volt akkor, hideg is volt már. Az ország valamelyik ismeretlen zugából hirtelen csak útnak kerekedett egy új nóta, különös dallamú, nem volt benne szó rézágyúróról, se nyergeslóról s mégis ez maradt meg legszebb és legszomorúbb háborús nótáknak, ősz volt már s az alföldi tanyák körül és a búskomoly Felvidéken szélteben dalolták:

*Hideg szél fúj, édesanyám
Adja ki a kendőm,
Még ma este fölkeresem
A régi szeretőm . . .*

Ekkor történt, hogy a kis Boné Marcsa az állomásra kísérte a vőlegényét. Nem egymagában ment ki, mert vele-volt az édesanyj a a bátyja s vele-voltak a vőlegénye szülei is. Éjjel volt, hideg szél fűjt és ők néhányan közömbös dolgokról beszélgettek. A perron lámpásai lobogva sisteregtek, vonat vonatot kergetett és

ahogy visszavonhatatlanul közeledett az utolsó perc, Marcsa egyre többször vonta félre a vőlegényét:

—Úgy-e, írni fogsz, Lacika ...

—Írni fogok, kedves.

—És nagyon vigyázz magadra, mert tudod . . . — és itt már oldalt nézett.

—Vigyázni fogok, hogyne, — tréfálkozott a főhadnagy s megcirógatta a Marcsa állát. — De aztán okos lánynak kell lenni ezután is.

—Hiszen okos vagyok én, csak . . .

Azt akarta mondani: „csak háború ne volna.“ De nem tudta folytatni, mert küzködni kezdett magával. A főhadnagy nevetett rajta:

—Szép menyasszony! Mindjárt pityeregni akar.

—Jó, jó . . . Csak aztán, ha valami bajod lesz, ne is gyere haza.

—Mert kikapok. Mi?

—Nagyon kikapsz, — felelte halkán a leány.

S míg a főhadnagy ilyen kényszeredve évődött Boné Mar csávéi, a vonat egyszerre megindult. A tiszt most a szüleihez ugrott, megcsókolt őköt, kezét csókolt a Marcsa anyjának is, de ugyanakkor rákiáltott a kalauz:

—Főhadnagy úr, lemarad!

A főhadnagy erre a vonat lépcsőjére szökött fel s így arra már nem maradt ideje, hogy megölelje Marcsát is. Marcsa kicsit hátrább állt, a lámpás alatt és mert emberi szokásunk, hogy

kedveseink közül a legkedvesebbtől veszünk búcsút utoljára, a főhadnagy, hogy le ne maradjon a krakói vonatról, kénytelen volt lemaradni a menyasszonyától. A kocsi lépcsőjéről visszanézett s ott látta Marcsát kis bársonysipkájában a lámpás alatt, a szélben, ahogy egyre távolodott tőle, ahogy a keszkenőjével intett utána s ahogy a szeméhez emelte a keszkenőt. A tiszt erre visszakiáltott:

— A születésnapodra itthon leszek. Okos légy, Marcsa!

Marcsa szeretett volna utána-szólni valamit, de nem tudott, mert fájdalom fogta el. Csak nézett a krakói vonat veresszemű lámpása után, a lámpás mindig kisebb lett, egyszerre csak elveszett a sötétben és Marcsa úgy érezte ekkor, hogy akármilyen okos lány is, de azért könnyes az arca.

II.

Vagy két héttel később Marcsa a szobájában rakssgatott egy délután. Majd, hogy erre is ráunt, az ablakhoz lépett s kinézett a kertjükbe. Bronzszínű felhők ültek a budai hegyeken, a leszáradt fűvön zörgő levél táncolt s a kerítésen túl, az utcán, gyűrött katona mendegélt. Öreg volt a vitéz, zubbonya ráncai között ott szürkült még a rohatini sár, de azért hegyesen állt a hervadt sapkája és ahogy mendegélt, halkan danolgatott maga elé:

*Hideg szél fúj, édesanyám
Adja ki a kendőm . . .*

Marcsa odafigyelt, eltűnődött hosszan s hirtelen azon kapta magát, hogy önfeledten dúdolgat a katona után, aki három pillanatra ottragadt az ablakuk előtt s éppen ismételni kezdett, hogy azt mondja: ki fog állni a régi szertője kapujába, csak ma este, csak egy kicsit s kibeszélgeti magát vele utoljára.

Nem is lesz már soha még egy ilyen nótánk! Olyan érzések kellenek hozzá, ahogy akkor még érezni tudtunk s olyan napok kellenek hozzá, amilyen volt az akkori ősz. A sötét lengyel vár titkon készülődni kezdett már a halálra, itthon gyász és szomorúság ült le a családi asztalok mellé, a hazáig vergődött szegény katonák soha vissza nem térő legendákkal jöttek meg a baligródi országút széléről és a vielicskai sáncok közül, a hadak pedig, kiknek roncsai föntmaradtak még, a kopár dombokon s az ősze burkolt erdők alatt verekedtek rongyosan, fázva és lihegve, — de verekedtek, mint a halálrakeresett farkasok. Azalatt pedig itthon is, a nyílt harctereken is jajgatott a szél s velejajgatott az új nóta, melyre még ma is elkomorodunk, mert sok okunk van rá.

A rongyos vitéz közben elbotorkált az ablak alól, de Marcsa sokáig utánafigyelt még, ahogy az öreg a babáját csalogatta a kiskapuba. Ott állt Marcsa az ablakban, maga elé nézett s le-

engedte a fejét, mert a krakói vonatra s a főhadnagyra gondolt, akiről azóta se hallott semmit, hogy utánaintett a kiskendőjével. És ahogy eltűnődött, hirtelen észrevette magát, mert könny ült ki a szemébe. Eltakarta arcát s a zsebkendője után nyúlt: nem volt szabad sírnia. A főhadnagy intésére gondolt:

— Okos légy Marcsa!

S ezalatt, valahonnét Gödöllő felől, észrevétlenül, mintha ereszkedni kezdett volna a szürkület. Marcsa most megmozdult, mert a szomszéd szobában mintha az édesanyja, meg a bátyja suttogott volna. Pillanattal később rányitott a bátyja s átsietett a szobán.

— Hova még, Tamás?

— A Laci édesapja hivat. Vacsorára itthon leszek. Szervusz!

Marcsa utánanézett, mert a bátyja mintha izgatott lett volna. Csend gubbasztott a házban, kicsit töprengett még, nem tudta, mit kezdjen vacsoráig s akkor egyszerre beszólt az anyjához:

— Mama, átmegyek a lakásunkba.

Édesanyja a karosszékből kötögetett s a szemüvege fölött átnézett Marcsára:

— Hát menj, kislányom.

— Csak körülnézek keveset. Olyankor mindig megkönnyebbülök.

— De ne maradj ki sokáig!

— Mindjárt itt leszek, anyám.

Megkereste a kulcsot, nagykendőt kapott magára s kilépett a kapun. Sietve ment át a villanegyed csöndes utcáján, majd balra fordult s valamivel tovább eltűnt az egyik kiskert kapujában. Földszintes, apró villa feküdt itt, kedves és meghitt fészek, arravaló, hogy egy fiatalpár félrehúzódjon itt a világ elől s ne lás-son a világból egyebet szerelmes-kettejük-nél.

A házmester észrevette Marcsát s előkerült a letakart virágágyak mellől:

— Jóestét kisasszony!

— Jóestét, Horváth bácsi! Hogy van?

— Köszönöm, kisasszony. Mi hír a fiatal-úrról?

— Semmi, Horváth bácsi. Semmi. Nem jár most a posta.

A kulcs kettőt fordult. Marcsa az előszoba-ba lépett s bezárta maga mögött az ajtót.

. . . Minden, minden úgy volt még a szoba-kban, mint azon a vakító júliusi délen, mikor a főhadnagynak indulnia kellett s mikor karon-fogva utoljára mentek végig a lakásukon. Készen várt itt reájuk minden már, csak két hete hiány-zott még és akkor ők — négy esztendő után — az egymáséi lettek volna. De a főhadnagynak in-dulnia kellett s el is indult még azon a napon. Először nyomaveszett két hónapra, akkor tábori lap jött, hogy megvan még s a lanszuti őszi me-zőkön táboroznak. Aztán ismét elmaradt a híre, de akkor egyszerre hazatoppant, másfél-napra csak, mert új századot kellett Krakónak vezet-

nie s Marcsa másfél-napra boldog lehetett még egyszer. Két hete már, hogy másodszor is elindult a főhadnagy. Istenem, miért kellett megint visszamenni!? Hiszen olyan üres lett utána minden s olyan szépséges lenne a világ, ha most itt lehetne. Jaj, hiszen ha itt lehetne, ha úgy váratlanul betoppanhatna, ha szárnya nőhetne, mint a szerelmes sóhajtásnak, ha még egyszer átölelhetné Marcsát:

— Hogy vagy, kis menyasszonyom?

Ahányszor átnézett Marcsa a lakásukba, mindig a nyárra gondolt vissza s ha ilyenkor hazatért, egy árnyalattal mindig komolyabb maradt. Most is, ahogy fölcsavarta a világot, körülnézett, sóhajtott hozzá, mert a maga letűnt, szegény kis boldogságára gondolt. Körülnézett másodszor is, végigment a szobákon és semmit figyelem nélkül nem hagyott. Minden, minden a régi helyén várta őket, egy simítás nem hiányzott többé és Marcsa, ahogy éppen a hálószoza közepén állt s harmadszor is körülnézett és olyan egyedül látta magát, mint a kisujjam, a karját vágyódva tárta szét s fájdalmas szomorúsággal ismételte maga elé:

— Lacika . . . Lacika . . .

Így maradt egy pillanatig, azután az állótükör felé fordult: ott látta magát teljes nagyságában. Lassan lecsúsztotta válláról a nagykendőt, visszamosolygott magára s most először vette észre, hogy fájdalmas két vonal árnyéka játszik a szája két szegletében. Olyan

volt ez a mosolygás, mint az augusztusvégi nap cirógatása, mikor riadtan vesszük észre, hogy hervadni kezd a nyár is. Marcsa kisasszony csak mosolygott, keskeny kezét végighúzta a drága, szép és okos fején s megint csak az jutott eszébe, hogy ma már háromhónapos asszony lehetne.

Azután a kettőszágyra esett a szeme s hirtelen furcsa ötlet ütötte meg, mert halkan fölnevetett. A villanyt eloltotta, odalépett a jobboldali ágyhoz, először fölcsavarta a kis ernyőslámpát, a vetett ágyon most felhajtotta a takarót s ráhajtotta fejét a párnára.

Magára húzta a paplant s így maradt sokáig...

Közbe kicsit mintha elaludt volna, mert mire magához tért, kint már teljes volt a sötét s igen messziről villamos csengetyűjét hallotta. De egész haloványan. Erre fölállt, visszanézett a besüppedt ágyra, átnézett a másikra, az érintetlenre is és egyszerre felzokogott. De ugyanakkor szájára tapasztotta a kezét, mert a főhadnagyra gondolt s szófogadó akart lenni utolsó intéséhez:

— Okos légy, Marcsa!

Könnyes szemmel kifelé indult, mert ma sokáig maradt el, otthon aggódhatnak érte s a bátyja is visszajöhetett már.

A bátyja csakugyan visszatért már s talán ugyanebben a másodpercben toppant be az

anyjához. Nagyon izgatott volt. Odabent éppen terítettek.

—Anyám, hol van Marcsa?

—Még nem jött vissza. De mi van veled?
— s riadtan nézett a fiúra.

—Most jövök a Laci szüleitől. Jaj, édesanyám!

—Csak nincs valami baja?

—De igen ... — s kapkodva folytatta: — Szerdán meghalt . . . elesett . . . Krakó fölött ...

—Szentisten!

—Vigyázzon, édesanyám! — s csitítani kezdte. — Most még nem szabad sírni. Marcsának most még semmit sem szabad megtudni. Pszt! . . . Menjen anyám, menjen! Éppen itt jön Marcsa ...

Csakugyan jött Marcsa. A szél megcsípte keveset, szép volt s meg is könnyebbült, mint ahogy az anyjának ígérte délután. Belépett, az anyja akkor már a konyhába menekült, de Marcsa észrevette, hogy valami történt idehaza. Furcsán nézett a bátyjára:

—Mi van veled, Tamás?

—Baj van, kishúgom. Most jövök Géza bácsiéktól ...

Marcsa összerezett:

—Istenem, mi történt?

—Semmi, Marcsa. Azaz, hogy igen, de téged ez nem érdekel.

—Beszélj már! — s összetette a kezét.

— Ugyan kérlek, hallottál már ilyet! Tudod, hogy Géza bácsi meg a dékán jóbarátok. Hát a dékán megsúgta előre, hogy visszaadták a doktori értekezésemet s ezért hivatott át Géza bácsi. Most kezdhetem újra! — s kiabálni kezdett, hogy elfojtsa feltörő küzködését.

Marcsa észrevette, hogy a bátyjának könnyes lesz a szeme. Szelíden vigasztalta:

— Ráérsz még, Tamás, majd megcsinálod jobban. Nem szabad így haragudni, hiszen majdnem sírsz. Ugyan Tamás, mirevaló ez? Nem szép tőled, hogy ennyire indulatos tudsz lenni.

A fiú nem mert visszanézni a húgára, csak elfordult s később mentegetődni próbált:

— Ne vedd rossz néven, Marcsa. Kicsit elragadtattam magamat, de nem teszem többet.

III.

Kevéssel karácsony előtt Marcsa egyszer a Dunaparton ment végig a bátyjával. Borús volt a látóhatár, csak a budai oldalon szakadt ketté egy felhő s ezen a résen át pontosan a vár fejére tűzött le a hanyatló nap. Különbön szállingózni kezdett a hó s nyugtalan szél cibálgatta a fák kopasz fejét.

Már a híd felé közeledtek, mikor Marcsa megfogta a bátyját:

— Tamás, nézzünk föl egy percre a Laci szüleihez. Olyan régen nem voltam náluk!

— De szívem, Géza bácsiék falura mentek.

A lány elcsodálkozott:

—— S mikor jönnek vissza?

—— Talán félév múlva.

— Talán? És nekem meg se üzenték. Furcsa ez. Nem?

— Nem, Marcsa. Én beszéltem Géza bácsival, a csókjukat küldték neked s azt mondták, tavasz felé vigyelek le téged is. De persze én megfeledeztem róla s nem szóltam neked.

Marcsa leengedte a fejét s töprengve ment a bátyja oldalán. Ismerősökkel találkoztak, köszöntek egymásnak, de Marcsának úgy tetszett, mintha másképpen néztek volna rá az emberek. Valahogy mintha figyelmesebben emeltek volna neki kalapot, valahogy mintha részvétet látott volna az arcukon, sőt egy-két barátnéja mintha még hátulról is utána-pillantott volna. A Fereniec-templománál meg határozottan észrevette, hogy a tér túlsó felén megáll egy gyászruhás asszony, sokáig követi a szemével, halkan bólongat magának, aztán megindul lassan, de egyszer-egyszer még visszafordul s megint utána-néz.

— Láttad azt a nőt, Tamás?

— A fiú visszatekintett:

— Hol?

— Arra ment, a Klotild-háznak. Tamás te, én nem tudom, mi van velem egy idő óta: az

emberek utánam-fordulnak, éppenúgy, mint az a gyászruhás nő az imént. Mond csak kisöreg, — s óvatosan pillantott a bátyja arcába, — mikor utaztak el Géza bácsiék?

—Négy napja.

—Négy napja? — és maga elé szomorkodott. — Azért kérdeztem csak, mert tegnapelőtt délután, mikor hazafelé siettem a templomból, a Dunaparton szintén egy gyászfátyolos öregasszonyt láttam. Hallod-e, éppen olyan volt, mintha Ilka néni lett volna . . .

—A Laci édesanyja?

—Igen. Már utána akartam szólni, de ahogy észrevett, befordult egy mellékutcába. Istenem, úgy megzavarodtam akkor, hogy egész éjjel nem bírtam aludni.

—Képzeldöl, kedves.

. . . Ahogy hazaértek, Marcsa az anyjának is elpanaszkodott. Az anyja persze vigasztalta, aztán azzal lepte meg, hogy tábori lap érkezett Lacitól.

Marcsa megremegett:

—Mutassa, édesmama! Hova tette, édesmama?

—Az Íróasztalodon van, kislányom.

Marcsa repesve futott a szobájába. Az asztalon csakugyan ott hevert a tábori lap az ismerős és feledhetetlen vonásokkal. Úgy futtában odavetett pár sor:

Édes,
itt vagyok már, de száz szerelmes gon-
dolatommal mindennap százszor meg-
öllek. Ne aggódj, vigyázok magamra.
Születésnapodra otthon leszek, de addig
is okos légy, Marcsa, hogy örömöm legyen
benned. Csókollak, csókollak . . .

Marcsa leborult az asztalra, úgy sírt. Tudta, hogy ez szabad, mert ezt nem tiltotta meg neki a főhadnagy úr. Később táncolva szaladt át anyjához, felolvasta neki is, Tamásnak is, akik rámosolyogtak, de nem szóltak semmit. Marcsának ekkor semmi gyanúja nem volt még, csak akkor borult felhőbe a homloka, hogy a keltezésre pillantott: *nov. 17.*

— Tegnap egy hónapja, édesanyám. De persze lassú most a posta . . .

Megnyugtatta magát s ujjongva látott neki a válasznak:

Édes,
megjött a lapod s milliószor csókollak
érte . . .

Még vagy tízmilliószor csókolta meg, mire pontot tett a levél negyedik oldalán, sőt még az utóiratban is százszor megölelte. Megígérte, hogy okos lány lesz, hogy búsulni nem fog, de aztán hazajöjjön ám a születésnapjára, már most beszéljen az ezredes úrral, mondjon neki

akármit, még ha füllenteni fog, azt is elnézi nekik a jó Isten. De biztosan jöjjön, mert nagyon fogja várni . . .

Aztán karácsony lett. A szent estét hármában ülték meg s Marcsa az emlékeit szedgette elő:

— Ma egy éve Laci is itt volt, úgy-e, édesmama? Istenem, csak elmúlna ez a nagy tél! Húsvétra hazajönnek a katonák, béke lesz, májusban megüljük az esküvőnket. Úgy-e, édesmama? De mért könnyes a szeme, édesmama?

— Mert elgondolkoztam, kislányom . . .

Marcsa tovább színezgette a jövőt s a vége ismét az lett, hogy majd hazajön Laci, majd eligazít mindent Laci.

Laci, mindig csak Laci! Ha Tamás szólt valamit, Marcsa megjegyezte, hogy ezt nem így szokta Laci. A haját kis kontyba rakta egy idő óta, mert így szerette Laci s a kék házicipőjét viselte, mert azt Lacitól kapta. Azalatt pedig észrevétlenül beléptek a kilencszáztizenötös esztendőbe, a Nida partján hihetetlen harcok dúltak, a magyar Kárpát pedig hétezer ágyú rengésétől zúgott, mint az égzengés. De Marcsa mitse tudott minderről, ő csak Lacit várta meghatott szerelemmel. Közben pedig részletek érkeztek nagy titokban Laci főhadnagy úr haláláról: hogy térdig hóban rohant az olkuszi orosz sáncok ellen, hogy sokszoros erő visszaseperte őket s hogy a főhadnagy úr véresen esett össze a hóban. Éjjelenként, ha Marcsa aludni tért,

Tamás összebújt az anyjával s tanácskozni kezdett vele. Mindenki tudott már a vőlegény hősi elmúlásáról, szülei a kétségbeesés elől menekültek vidékre, csak Marcsa nem sejtett még semmit. Marcsa egyelőre a születésnapjára készülődött s minden gondja az volt, milyen ruhát vegyen föl majd, tegyen-e virágot a hajába, melyik szobában fog aludni Laci, majd ő maga veti meg ágyát, hogy a párna meg ne törje azt a szép és fáradt fejét. Tamás és az anyjuk pedig keservesen tanakodott ezalatt. Megpróbálták, hogy színházba viszik, de Marcsa nem akart menni, mert Laci kint fagyoskodik a télen. Néha már úgy bántak vele, mint egy gyerekkel, de Marcsa nem akart észrevenni semmit, legfeljebb hálás maradt:

— Tamás, ti olyan jók vagytok hozzám.

Nem maradt hátra egyéb, mint bevárni a születésnap estét: akkor, de legkésőbb akkor talán megrezzen a kislány, talán gondolkozni kezd, talán . . . Boldog Isten, mit mondanak majd neki akkor!

Hát csak eljött az utolsó nap is. Marcsa erre a napra fölvette rég letűnt jókedvét, tele volt vele a ház, vacsora előtt magára-kapta az égszínű pongyoláját, ba valamit szólt a bátyja, a szobalány, vagy a szakácsné, nevetett rajtuk s eleven volt, mint Öt hónap óta egyszer se.

Hét óra után terítettek. Marcsa kijelölte, hogy Laci mellette ül majd jobbról.

Nyolc óra lett: Laci nem jött.

Kint hóvihar üvöltött, az északi szél dühösen tépte az ablakot s aztán eszenélkül kezdett táncolni a házak tetején.

Azalatt pedig félkilenc is elmúlt, majd kilencet ütött a falióra . . .

Marcsa csodálkozni kezdett:

— Talán csak nem akadt el a vonatja?

Senk isem felelt neki...

Szótlanul asztalhoz ültek, de Marcsa egyre csak a gazdátlan tányért nézte. S most először tűnt föl neki, hogy az anyja se szól hozzá, a bátyja se . . . Már tíz óra volt, Marcsa még nem nyúlt a villához, csak összehúzta magát, mint egy elárvult kis madár, szédülni kezdett s egyszerre csak riadtan emelte szemét az anyjára:

— Édesanyám . . .

Hirtelen megcsuklott s kiszaladt a szobából. A bátyja utánanézett:

— Szegény . . .

A kandallóban búgva repkedett a láng. Tamás az anyjára tekintett, zavart volt s negyedóra múlva felállt:

— Menjen aludni, édesanyám. Én most utánamegyek. Még nem tudom, hogy mondom el neki, még azt se tudom, egyáltalán mondok-e neki valamit. Majd meglátom.

S Marcsa után sietett. De ahogy a szobájába nyitott, az ajtóban visszahökkent . . .

Marcsa ingben volt már, kis papucsban és le volt bontva a haja. Éppen hálóköpenyt kapott

magára s szemlátomást a folyosó felé indult. A szeme ki volt sírva.

— Hát te hova készülsz?

Marcsa megzavarodott s nem felelt.

— Nem tudom . . . — és újra könnybefúlt a szeme.

Tamás hozzálépett s megfogta a kezét. Marcsa engedte magát. Aztán visszavezette az ágyához, levetkőztette, lefektette, betakarta, az ágya szélére ült s megsimogatta:

— Mit akartál, kishúgom?

Marcsa küzködött magával s Tamás, ahogy a homlokára tette a kezét, észrevette, hogy a húga lázas.

— Na, mondd meg szépen, mit akartál?

Marcsa szipogni kezdett:

— Ki akartam menni a kertbe, hogy megfázzak egy kicsit ... Ha neki szenvedni kell, én is akartam ... De meg ne mondd mamának, mert megijedne . . . Tamás! — sírt föl egyszerre, — Tamás, miért nem jött haza Laci?

A fiú nem tudta, mit feleljen a húgának. Keserűség fogta meg a torkát, a feje zúgni kezdett ... Csak akkor tért magához, mikor érezte, hogy a húga felhajlik hozzá, átöleli a két karjával s úgy könnyörög neki:

— Tamás, kedves Tamás, miért nem jött haza Laci?

— Azért, kishúgom, — hazudta hirtelen, — mert elseje óta nem adnak szabadságot. Ezt nem mondtam meg előbb, mert nem akartalak

megszomorítani s most is csak azért jöttem utánad, hogy ezt elmondjam neked. Feküdj csak vissza szépen s töröld meg a szemedet, mint okos lányhoz illik.

IV.

Három év szaladt el közben. Karácsony lett megint.

Boné Tamás is hadnagy volt már: épp az imént toppant haza négynapos szabadságra. Budai házukat eladták, tavaly még s a belvárosba költöztek át. Marcsa akarta így.

Este volt. Az ebédlőbe kis karácsonyfát tettek s a karácsonyfa alatt egy öregember várt Marcsára. Egymagában.

Marcsa most belépett. Félgyászt viselt még, a jegygyűrű megcsillant az ujján: nagyon szép volt. Ahogy meglátta az öregembert, meghalt vőlegénye édesapját, pillanatra mintha földerült volna:

— Isten hozta, Géza bácsi. De rég nem láttam.

Az öreg komoly volt, mondanivalója is kevés volt:

— Nézd kislányom, ma este mindenki rágondol arra, aki legkedvesebb a szívének. Nekem te vagy a legkedvesebb. Mindig engedelmes voltál s én most egy kis ajándékot hoztam neked. Ezentúl se feledkezem meg rólad, amíg élek.

— Köszönöm, Géza bácsi, — köszönte meg Marcsa.

Három év után most először kerültek szembe egymással. Egy pillanatra megakadtak mindaketten. De e pillanatban — igazán csak véletlen lehetett — az utca túlsó felén, a kávéházban halk-szomorúan játszani kezdtek a cigányok. Régi, nagyon régi nóta volt:

*Hideg szél fúj, édesanyám,
Adja ki a kendőm . . .*

Tompán, alig kivehetően szűrődött át a függönyön, mint egy gyermekkori emlék. Marcsa egyszerre a földre nézett. Az öreg úr észrevette magát:

— Gyere közelebb kislányom, hadd simogassam meg a hajadat . . .

Marcsa hozzálépett s lehajtotta fejét.

—.... hadd simogassam meg a hajadat, így. No, nem szabad érzékenynek lenni. Szófogadó kislány voltál mindig . . .

—Igenis ... igenis ... — és nem bírta tovább.

Leborult, megcsókolta az öreg kezét s másodszor is megköszönte a jóságát. Szófogadó leány volt mindig, de azért érezte az öregúr, hogy Marcsa összerándul a keze fölött s egy könny esik le a kezére.

GAZDÁTLAN LEVÉL.

1920. augusztus.

Négy hét múlva hat esztendeje lesz, hogy utoljára láttalak a gromniki sárban és öt esztendeje volt a tavasz elején, hogy nem hallottuk a híredet, testvér. A reménytelen lengyel vár felé hajszolt benneteket akkoriban az öreg Szurmay, beszélük róla, hogy a hidegben véresre fagyott füle-orra neki magának is, nyakig ért a hó s minden irtóztató erőfeszítésünk belefúlt akkor alba a nyalcigérő hóba. Hideg volt, a Beszkid még áprilisban is' fehér volt a hótól, de a baligródi országút piros volt a vértől. Mennyi hiábavaló könny folyt el idehazia azért a kietlen országútért!

Most, hat év után, a grodeki tavak felől ismét közeledik felénk az ősz s valahányszor hullatni kezdik levelüket a jegenyék, reád gondolok, testvér s nagy szeretettel telik meg irántad a szívem. S emlékektől és szenvedésektől fáradt képzeletem hegyeken, vizeken és világgrészeken át kutatni kezd utánad ilyenkor a mérhetetlen messzeségekben és nem tudom, hol ke-

resselek föl egyedülvalóságomból. Sokszor hiszem, hogy Kurgán vagy Orenburg egy szűk sikátorában talicskát tologatsz, hosszú már a szakállad és ha hólyagos lett a tenyered, megállsz egy szünetre, nyugat felé nézel, sóhajtasz egyet, mert arra képzeled száz látóhatár alá elmerült hazádat. Máskor meg, különösen ha éjfeleken túl magammal diskurálgatok, úgy rémlik föl nekem, hogy a Bajkál-tó partján fekszel, arcraborulva, szétvetett két karral, hetek óta fekszel már így, ahogy összeestél az éhség miatt s az alkonyatban egy sereg varnyú kiabál gazdátlan tested fölött. Mert lám, maholnap haza fog érní minden magyar rab, csak te nem akarsz jelentkezni egyszer se. Minden estén vékonyabb lesz a reménységem, de reggelre kelvén, megint csak áltatom magamat, hogy holnap okvetlenül rám fogod nyitni az ajtót:

— Hát mégis megjöttem, testvér!

Micsoda öröm lenne az minékünk! Hitemre mondom neked, hogy mindjárt felkötném a legénységem óta levetett két sarkantyúmat: olyan vígasságot csapnánk nagy szomorkodásunkban! Mert különben szomorúan éldegélünk. Régi hazánkából nem maradt a számunkra tenyérsí helynél nagyobb, magunk-szégyenére Szegénymagyarországnak hívja a világ s amilyen szegény a haza, olyan szegények lettünk mi is, kik a dühtől begörcbült ujjakkal leselkedünk minden újabb hónapra, amikor vérbefuldadt szemmel vasvillát fog minden magyar.

— Az Istenit, de most már gyerünk!

Hát nem megyünk, testvér, nem megyünk!

Nagyon kicsi az ország, de ebben a kicsi országban annyi a rossz ember, hogy néha jobb lenne elpusztulni. Mert így nem lehet tovább élni, még tisztességgel meghalni sem lehet. Így csak megdöglöni lehet.

Magyarok ma már nem is élnek talán: a magyarok, a régiek, a halálناkszánt utolsók a Hernád füzesei közt bujkálnak, a Tisza hát berkeiben s a csíkországi hegyek rejtekeiben menetetik riadt életüket. Jajgatásukkal tele vannak az utak s kétségbeesésükben ököllel csapkodják a fejüket:

— Mi lesz velünk, mi lesz velünk?

Hát elpusztulunk, testvér, mint a kutyák. Télre megeszik őket a fenevadak s tavaszra csontvázaikból egyetlen nagy koszorúba lehetne kirakni a régi haza határait.

Múlt hónapban Ujhelyben jártam s nehéz szívvel és zavart fejjel kerültem onnét haza. Mert Új helynél utolsót lélezkzik a kis Magyarország s a Ronyva vize partján elborult homlokkal állnak a kormányzó utolsó őrszemei. Magam is megálltam a Ronyva szélén s keserű búval néztem el a túlsó vidékre, ahol annyi öröm közt telt el a kettőnk rövid ifjúsága s ahonnan most puskás csehek leskelődnek a város felé. Testvér, kedves testvér! Idegen ágyúk járnak a kassai piacon, Ungvár se a miénk már, ahol keserves sírásra fakadt annakidején a megöszült

Bercsényi, odaveszett Borsi, nem szabad már az út Munkács felé, melynek fokáról szegény urunk kezdett ordítózni a dobosára, hogy az anyja irgalmát, vágjon bele még egyszer! s nem mehetünk már a szülőfalunkba se, hogy legalább jól kisírhathnák magunkat . . . Mondom, testvér, megálltam a Ronyva partján. Keskeny csík a Ronyva vize, de végtelen a fájdalom, amelyet elzár most előlünk a pataK! Hallomásból tudom azonban, hogy odaát még most se fogytak ki a biztatgatásból s szájról-szájra adogatják egymásnak, hogy csak kis türelem még s Horthy megindul a Péterpál után való kedden . . . Péterpál és kedd azonban elmúlt, a bírónk újabb öt esztendő ténylet emiatt, a bajusza teljes bánattal csüng már lefele, de azért oda-odaság egyszer Ádám Ferkónak, egyszer Csanak Andrásnak, a keszeg suszternek:

— Semmi az, jönni fognak *alulról*. Az éjjel három csehet láttam, ahogy lábujjhegyen szaladt -át a falun, Kassa felé . . .

Hát így tolnak most odahaza egy napot a másik után, testvér. A jegyzőt még a sarlósi vásár előtt vasban vitték el Pozsonyba, most ott nyög nagyokat egy feneketlen lyukban, de hazaüzente máris, hogy a lyuk falára krétával ez van odaírva:

Itt ültem én is. Apponyi Albert.

Ezt persze nem szabad szószerint venni, de tudod, hogy a nótáriusnak mindig gyöngé oldala volt, ha nagy emberekkel hozhatta magát vonatkozásba. Mikor aztán elvitték a jegyzőt, segédje, a vén Csopak Jóska bánatában neki-vette magát a határnak s ezidőszerint az erdőben tanyázik, mint a betyár. Mert inkább makkon fog élni, (de bevárja Horthyt. Két hónap óta a jegyzőbojtárnak tüske lett az álla, rongy lett a ruhája, félig mezítláb jár, dorong a fegyvere, de azért alkonyattájban ki-kiáll az erdő aljába s úgy ordít át kétségbeesve az utolsó őrszemek felé:

— Mikor jönnek a magyarok?

És hogy nem jön rá felelet, leül a szélső fák alá s hajnalig leskelődik Ujhely felé, hogy a Sátorhegyeken mikor gyúlnak ki a jeladó tüzek. Mert föltett szándéka a segéd jegyzőnek, hogy abban a pillanatban hazatrappol s fölveri a falut:

— Csákányra emberek! Mától kezdve lek-várt fog früstökölni még a tót is!

Ismétlem, a bojtár minden este ki-kiáll az erdők alá s úgy ordít át a magyarok felé. A harangszó s a bojtár reménytelen üvöltözése az egyetlen üzenet onnanátról, mert a Ronyva vize fölött legfeljebb a madár bír átröpülni. Két hónap óta üvöltöz így a nyomorult bojtár s ez az üvöltözése éjszakákon át itt kísért a fül-lemben s fakaszt könnyekre nem-egyszer, mint romlott hazánk egyre halkuló segélykiáltása.

De rosszkor is születünk, testvér! Nagy-harcaink voltak s e harcok alatt hirtelen csak elhagyott bennünket az ifjúság. Csorba kardunk a padláson hever s elrévült szemünkkel nem tudjuk, hova tekintsünk? De előkerülnek még az öreg puskák, meglásd, előkerülnek még s lesz itt akkor olyan jajgatás, hogy sok ember szörnyethal a rémülettől s¹ ujjongva fog akkor lekvárt enni minden tót. Addig talán várni kell esztendőket, addig talán ősz lesz a hajunk, de a kardját fel fogja kötni még egyszer a szerencsétlen magyar és a hold, ha feljön és szét fog nézni itten, dagadthasú holtakat fog látni akkor a Latorca hátán. Addig is szüntelenül készül-jünk és imádkozzunk, testvér s kérjük az Istent, hogy vigasztaló kezét tegye rá a szegény magyarok fejére!

MIKES KÉT LEVELE.

208. levél.

Rodosttóból, 5. Nov. anno 1919.

Édes néném!

Csak elvagyok még s áldassák érte a mi Atyánk-Istenünk, aki kihozván engemet ebbe a kétszázestendő bújdosásba, kenyeret is adott mellé s már csak húznom kell a terhet, amíg tart a rakás kenyérből. Mert most már magam maradtam ezen az idegen földön s azok közül, kik egykor az öreg Rákóczival ide kijöttünk, százötvennyolc esztendő óta egyedül vagyok a császár protekciója alatt. Megvénültem, édes néném! Szakállam a térdemet verdesi immár, fáradt szemem elgyöngült s ha ez a pislogó mécsvilág nem erőlködne az asztalomon, örök éjszaka tanyázna körülöttem. Penészes már a kalamáris, lúdtollam se fog úgy s az apró betűt nem látja többé elrévült tekintetem. Semmi, semmi nem maradt meg számomra a bizonytalanságon kívül, de azért örködnöm kell

itt tovább, sárguló papirosom felett, mert szégyen urunk meghagyta nekem erős szóval, hogy csak jegyezgessem a magyarok árva dolgait, amíg felvált valaki. De ki fog felváltani egyszer! . . . Százötvennyolc esztendőől fogvást virrasztgatok így magamba, a mécses néha felfellobban, néha kialszik, hideg is van s ezért sokszor kell a körmöm alá fújni . . . Százötvennyolc esztendőől fogvást nem hallani egyebet, csak a tenger feneketlen zúgását s én nem fogok soha-soha megtérni innen a hazába, mert a királyasszony megüzente az utolsó bujdosónak, hogy Törökországból nincsen visszatérés.

Nincsen visszatérés!

Százhetvenhat esztendeje volt a nyáron, hogy ez az üzenet megjött ide a bécsi császárok városából s százhetvenhat esztendő óta én sokszor beletörődtem, hogy nem láthatom meg a zágoni hegyeknek a köpenyegét se, ha csak hazajáró álmaimban nem. Beletörődtem s itt vigyáztam társaim túlvilági álmát.

Hanem egyszer mégis csak felriadtam s azon a napon nagyon nehéz volt a szívem!

Mikor tizenkét évvel ezelőtt a galatai cinteremben megmozdult az a nyolc koporsó s a gályák hátán megindult mind a nyolc Magyarország felé . . . Mentek-vándoroltak, régi hazájukba, ők nyolcan, jószágos urunk legelői, Sibrink apánk leghátul. Mentek ... és amikor átlépték a régi haza földjét s a régi haza minden falujában zúgni kezdtek a harangok, a ha-

rang-ok riadását meghallották itt is elvénült füleim s erre már mellemre bocsátottam a fejemet . . . Mikor pedig a fejedelmi városba ért az én felséges atyám és jó-uram s Kassa piacán megcsendült a borsi, a sárosi, meg a regéci kisharang és csilingelve siratgatta vissza az emlékünket, erre a siratgatásra megrázkódtam itt, Rodostóban s úgy szakadt a könnyem, hogy harmatos lett tőle a fehér szakállam . . . ó, minek is mentél haza, én uram és fejedelmem!?

Édes néném!

Rodostóban ősz van, a levelek hullnak. Hetek óta erős szél jár s a tenger, miben nagy halak úszkálnak, haragosan csapkodja a házam alját. Mert a tengeren olyan habok hánykolódnak, mint az erdélyi hegyek, hogy a gályát is megfordítják. Pedig a gályák között akad olyan is, kit ötvennyolc, kit meg hatvankét rabkeresztény von a nagy lapáton és amikor egyet rándítanak azzal a lapáttal, olyankor szomorúan kezd zörögni a lánc, hogy a lánc-zörgéstől megrázkódik az, aki hallja ... Rodostóban ősz van, házam falán lyukas az ablak s ha papírral tapasztom bé, reggelre a papirost mind megeszik az egerék . . . Zsíros ködmönkémet is a nyakamba akasztottam már, pedig illenék tudnom, hogyha elkövetkezik majd a tél, a hó szabadon fog ki- és berepkedni az ablakomon... De ezt nem panaszképpen írom. Mert a mi Istenünk, aki kihozott engemet erre a haszfontalan bujdosásra, majd csak elvezérli dolgaimat ezután is.

A haszontalant ugyan nem kellett volna mondanom, mert az Isten rendeléseiben nincsen haszontalanság. Dicsértessék az ő szent neve!

Hanem az való, hogy a Ked levelei csak hétesztendőben egyszer zörgetnek be a rodostói tanyára: már ha hétesztendőnek vesszük a hét hónapot. Tudom, hogy a szeretet megvan közöttünk, csak a távolság lett még nagyobb s azóta, hogy Ked elhagyta pérai házát s Abafájára költözött vissza, bizony nehezebben múlnak az én esztendeim is. Pedig éveimnek száma kétszáz-harminc lesz a következő nyáron! A Ked éveit nem hánytorgatom itt fel, hogy a barátság meg ne szakadjon közöttünk, bárha jól összeveszem őket, alig lehetnek harmincon felül az olyan asszonymenyecskéé, ki az abafájai kiskertben nézheti ma a virágok hervadását. Mert húsz esztendő félnyárnak számít csak a mi kies tündérházunkban, melynek széléről bánkódva néznek vissza a zágoni havasok.

Jaj Zágon! Mindig csak Zágon!

Bizony néném, hiába próbálgatom én úgy a tollat, hogy nevetősre fordítsam a Ked rossz kedvét, mert magamanak is zaklatott gondolatok járnak most az elmémben a akárhová tekintsek, csak új keserűséggel telik meg a szívem . . . Zágon! . . . Zágon! . . . Egyedül vagyok itt százötvennyolc esztendőtől óta s nem látok egyebet, csak a senyvedő mécsest s kint az éjszakában csak egyetlen tűszúrásnyi csillagot és a csillag alatt mozdulatlan felhőt . . .

De még a felhő is olyan, mint a háromszéki bércek, a csillag meg mintha távoli hazám felé mutatná a visszazavivó utat . . .

A hazám, felé!

Édes néném, mi lehet ma odahaza? Sokszor elfordítom a fejemet, hogy ne tudjak meg semmit, de még a szél is Zágon felől érkezik ide s hiába nem akarom hallgatni, mert az a szél jajgatva zúgja tele a fületem . . . Zágon! . . . Zágon! . . . Rossz világ van most a török császár földjén, itt is bujdosik a sok katona, a fák pedig egyre hullatják a levelüket ... Az. a levelél eltakarja még a menekülő lábuk nyomát is ... És mikor a szél jajgatni kezd az ablakom alatt, lúdtollamat félreteszem, vén fejemet lehajtom a két tenyeremre s úgy hallgatom a szívem zakatolását: haza kéne menni! . . . S hiába a királyasszony tiltó szava, hiába a fejedelem kemény parancsa, hiába mondogatom magamnak, hogy vének vagyunk, Kelemen, — mert valami megragad itt belül, fojtogatni kezd a mellemben s tizenkét esztendőtlől fogvást először érzem, hogy könnyem folydogál a bajuszomra, lecsorog a baj úszom hegyén s harmatos lesz tőle a megfehérült szakállam . . . Haza akarnék menni, szenvedő és szegény hazámba!

Édes néném! úgy vagyok vele, hogy sokszor bizonyítgatom magamnak, mikor a szakállammal diskurálgatok: — hagyd már abba, rozsdás deák, ki emlékszik arra, hogy te is kimentél egyszer a hazából és hogy soha többé

nem tértél vissza megint? Mit dünnyögsz? Van-e látatja, hogy azzal a régi földdel bajlódol, ahol alig futott el tizenhét nyarad, míg a porta oltalma alatt békés hajlékod vagyon kétszáz és két esztendőök óta!? Ezt olyankor szoktam mondogatni magamnak, amikor okos szeretnék lenni, amikor be szeretném bizonyítani, hogy ami volt egyszer, annak vége van s hogy azt most már el kellene felejtetni, mint ahogy elfelejtettek engemet is.

De hiába vitatgatom ezt magamnak minden délután, mert estére belátom, hogy sehogy sincs igazam.

Az esték . . . Jaj, csak soha este ne volna! Mert ahogy Konstancinápoly felől megjön a sötétség, ez a sötétség alakoktól lesz elevenné a szobámban . . . Kisértet járó csönd van ilyenkor, némaság ül a Magyarok Utcájában, maguk a kisértetek pedig lábujjhegyen járnak a háttam megett, néha-néha lehajolnak mögém s halkán susogni kezdenek a fülembé . . . Egyszer szegény gazdámat, az öreg Rákóczit halom: — úgy-e, fiam, megmondtam idejébe, hogy sokszor vissza fogsz még sóhajtani engemet, de akkor késő lesz már! . . . Egyszer a kis Kőszeghy Zsuzska libben át a szobámon s parányi tenyerét mintha rátenné kérges tenyere: — hogy hívtalak, Kelemen, gyere velem Jaroslóba, mért nem hallgattál akkor reám? Elszállt az ifjúságunk, Kelemen, most már késő! . . . Aztán nyílik az ajtó, az ajtón be-

suhan hozzám engem sirató édesanyám, árva Torma Éva s megsimogatja ráncos homlokomat: — hogy üzengettem érted, kedves fiam, az őfelsége hűségére igyekezzél hazajönni . . . ó, mért nem hallgattál reám? Minek maradtál itt, ebben az idegen országban?

Haza, mindig csak haza! Ennek a hazának képe fel-felmerül előttem e késő éjszakákon s ilyenkor mély bánat az egyedülvaló társam. Szél zúg az ablakom alatt, a víz nagy habot hány, de a szélzúgáson át mostanában egy másik zúgást hallok: a beregi erdők vad zúgását. S úgy rémlik nekem ilyenkor, hogy az orgonázó beregi tölgyfák alatt megfordul és felsóhajt egy-egy halott vitéz: talán fejedelmi urunk hívogatja Kassa alá . . . úgy rémlik, hogy a sízalánci völgyekben fel-felnyerít egy gazdátlan katonaló: talán kétszáz éve lefordult gazdája után keresgél . . . Késmárk alatt mintha fel-felzokogna a főgenerális: talán szétment, lezülött legényeit siratgatja most is szegény . . .

Ezekén az éjszakákon nem bírok megnyugodni, édes néném s könnyel lesz tele a két szemem, ahogy hitegetem magamat: — a tavaszra hazamegyünk, testvér! Hazamegyünk, mert új krónikásra lesz szüksége az én felséges fejedelmi uramnak; mert a dühös Bercsényi nem a régi regimentjei miatt nyughatatlan, hanem épp most kezdi hadirendbe állítgatni megholt talpasait; mert a Verhovina útvesztő vadonjában éjszakák idején megint harsognak a két-

száz éve elásott tárogatók ... A pataki országúton sötét felkelők karavánja menetel Verecke iránt; keserű, hazátlan magyarokkal vannak tele ismét a Szernye mocsarai s a bocsorokos rusnyákok kifent kaszával leselkednek észak felé, hogy a Beszkideken mikor gyúlnak ki a jeladó tüzek s mikor hújjog fel megint az Esze Tamás farkasainak üvöltése? . . . Akkorára ott termek én is s táncra ütögetem össze a rozsdáit két sarkantyúmat . . .

Jaj, néném, de elkalandoztam! Most azonban éjszaka van, november hava van s itt, Rodostóban rossz hírek járnak. Csuda-e, ha fölmelegedtem kicsit ebben a hidegben? Hiszen ha úgy lehetne! Hiszen ha a beregszászi piacon felcsattognának még egyszer a Máriás-zászlók! Néném, édes néném,, de nagy itt a sötétség! Az Isten vigasztaljon meg minket . . .

209. levél.

Rodostóbul, 29. Jan. anno 1920.

Nyughatatlan elmével írom ezt a leveletem, édes néném. Mert egynéhány napoktul fogvám a Havasföldén át olyan hírek jönnek ide Konstantinápoly városából, amelyek szomorúsággal töltenek el engem, utolsónak maradt, nyomorult bujdosót. Mert utolsónak maradtam, édes néném s azóta, hogy Zay úrfi halála után

engem tett meg básbuggá a porta, — azóta egymagamban hallgatom a vizek nagy zúgását s tudom, hogy nem láthatom meg többé a köpenyegét se a zágoni hegyeknek, mert a király-asszony megüzente idejében, hogy nec nomine-tur in nobis. Hát azóta én illedelmesen hallgattam. Néha ugyan Írogattam kevéskét, de csak módjával.

Hanem a Havasföldén át olyan hírek jönnek egynéhány napoktul fogvást, amelyek miatt újra meg újra reám száll a keserűségnek ködje. Pérába érkezett idegen utasnépek beszélik, hogy a fejedelmi város kirekesztetvén a haza közösségéből, Bercsényi úrral meg Sibrik apánkkal együtt megint csak hazátlanul maradt az én sokat bujdosott uram. Az ilyen szóbeszéddek miatt elnehezül a szívem s vén szakállamat a mellemre bocsátom le olyankor . . . S az ilyen szóbeszéddek miatt elmémben gyakran foglalkozom megholt bujdosótársaimmal: Csáky úrral, Jávorka komámmal vagy Pápay sógorral s keserűen szemlélem mindama helyeket, hol a mi urunk járt, dolgozott és beszélt egykor, míg el nem ment közülünk szegény, amikor is irtóztató sírás-rívás közt árvaságra hagyott bennünket ezen az idegen földön . . .

Ha jól összeveszem az időt, ennek száznyolcvanöt esztendeje lesz már Nagypéntek idei éjszakáján. És ahogy így újra elszemlélek magam körül, minden csak újabb szomorúságra gerjeszt a szomorúságnak ezen a tanya-

ján. Akármerre forduljak is, mindenütt azokat a helyeket látom, ahol valamikor megfordult a jószágos gazdám ... A Magyarok Utcájában állnak még a kövek, melyeken ha misére ment, az öreg törökök messziről köszöntötték már az öreg magyar királyt . . . Házában megvan még az esztergapad, amelyen déltől estélig fűrt és faragott s az ő gyönyörű szakálla úgy tele lett olyankor forgácsal, mint valamely mesteremberé, de ő maga is csak nevette magát emiatt . . . Kiskertemben látszik még a negyedik lába annak az elenyészett padnak, melyen valamikor Rozgonyi András, amaz összegubancolt üstökű vén talpas tisztogatta a csizmámat s tisztogatás közben lehajtván a fejét, furcsán dúdolgatott maga elé, de mindig csak ezen egy verset:

*Antal úr bujdosik, Vak Bottyán haldoklik —
Vitéz Fodor László sebekben kínlódik ...*

Odafigyelvén olyankor, eltűnődtem sok le-tűnt dolgon. És amíg Rozgonyi András szüntelenül ezen egy verset dúdolgatta maga elé, megesett többször, hogy öreg urunk is kijött a könyöklőre, ott megállt s elhallgatván darab ideig Bottyán apánk haldoklását s Fodor László kínlódását, meg-megrezdült az ő szép feje és szakálla s csak felsóhajtott magában szegény ...

Most aztán, hogy az öreg Rákóczi újabb bujdosásáról vettem hírt, az elmémet zaklatni kezdi ezek a régi emlékek. S ha most a régi helyeket pusztán látom magam körül, e puszták helyek látása keserűséggel tölti el a szívemet . . . Nagyon elhagyattam itt mindenkitől s régebben ha könnyhullatás volt is a vígasztalásom, mostanában azzal biztatgatom magamat: — nem érdemes már tovább élni! A fejedelem rámhagyta ugyan kemény szóval, hogy csak jegyezzem a magyarok árva dolgait, de most, hogy a fejedelmi város piacán idegen lovak idegen ágyúkat húznak a fejedelem sírja felett, most többször bizonyítgatom magamnak: — meg kéne halni, Kelemen! Meg kéne halni!

Jaj néném, hiszen ha egyszer megkönyörülne már rajtam az én Atyám és Istenem és ha nyugalomra küldené már az utolsó, levénült bujdosót! De az Isten rendelése ellen ne zúgólódjunk, mert ha fogat adott nekünk, gondoskodott róla, hogy ennünk is legyen mit ebben a keserves bujdosásban, nekem pedig végig kell ennem azt a rakás kenyeret, melyet lerakott ide a számomra. Áldassék érte az ő szentséges neve!

Hanem a való, édes néném, hogy a Ked levelei csak minden három esztendőben egyszer szoktak bezörgetni a rodostói portára: már ha három esztendőnek számítjuk a három hónapot. Tudom, hogy a szeretet megvagyon közöttünk, csak a távolság nőtt meg a hatszorosára,

mióta Ked otthagyta pérai lakását s hazaköltözött a kedves Abafájára. A levelek ha ritkábban indulnak is most Rodostó felé s testem szerrint, ha ki vagyok is rekesztve az én kies tündérhazámból, — álmaimban minden éjjel ott-hon járok azért s ha itt kell is maradnom, míg tart a rakás kenyérből, de az elmém szüntelenül túl van a háromszéki nagy hegyeken. Mert Rodostót meg kellett szokni ugyan, de Zágont felejtetni nem lehet! . . . Néném, kedves néném, akad-e még magyar vagy székely a hazában, aki vissza tudna emlékezni reá, hogy tizenhétéztendő koromban elhagytam egyszer Zágont és hogy soha-soha azután nem volt szabad oda visszatérnem? Nem bizony, mert a király-asszony ráírta vala az intanciás levelemre, hogy csak maradjak itten, úgy illet tehát, hogy megháláljam a hozzám való jóakarátját. Pedig tudhatja jól Ked is, hogy a szabadságkeresés sohasem forgott a fejemben s hogy erre a hosszú bujdosásra semmi más okom nem akadt, minthogy igen szerettem az öreg fejedelmet.

De mirevaló most keseregni mindezekén, mikor azóta húsznak híjával kétszáz esztendő tűnt le a világ felett s akár jóbarátunk, akár rosszemberünk volt légyen is valaki, por és hamu lett belőle azóta. Mert porból vétettünk és porrá változunk egyszer valamennyien . . . Szegény emberek és híres császárok meghalnak s közös csontjuk akár egy fazékba is beférne. Hogy ímé a fazekat említsem, eszembejut róla a

káposzta, a káposztáról meg eszembejut Ked, édes néném: mert a káposztát is, Kedet is egyformán szeretem. Ha káposzta nem volna, mi-ben telnék szemhunyásnyi örömem ezentúl és ha Ked nem volna, kinek írnék ezekután és ki írna majd énnekem? Pedig írni ezentúl is kell, hogy örvendezhessünk egymásnak, mert ha ez a tenyérsnyi örömünk el elmaradna egyszer, mit csinálnék majd ebben az egyedülvaló nagy szomorúságomban?

Mert hiába is tagadnám, a gyakorta való rossz kedvemről láthatja Ked, hogy igen magamra vagyok mostanában. Tíz esztendő is elmúlik talán, amíg egyszer véletlenül benyit valaki az ajtómon s híradással van nekem az otthonvaló állapotokról és akkor belemúlik újabb tíz esztendő, amíg akad emberséges ember, aki megint beszél hozzám: — élsz-e még, rozsdás deák? Kucsamámat levonom a fülembe, lyukas ködmönkém nyakát felvonom a nyakamba, úgy ülök esztendőig és hallgatózom. És mialatt így hallgatózom, a rémült csöndben néha leesik egy zsindely a háztetőről, éjjél után néha recsegni kezd a padlás, mintha valaki hazajárogatna odafent, mikor pedig a tenger alá merült el a fogyóhold, megesik, hogy valaki felsóhajt a hátam megett ... Én pedig csak ülök ezalatt, csak üldögélek s úgy hallgatom a szelek zúgását, meg a nagy habok hánykódását . . . Lúdtollam az ablakban hever, a papirost megették az egerek s azonkívül penészes

lett régen a kalamáris . . . És ahogy így hallgatózom, ijedten kezdem tapasztalni, hogy mostanában sűrűbben pereg lefelé a sok zszindely, hogy éjszakákon át rendületlenül járnak a padlásomon s hogy az ajtósarokban, a tűzhely mögött, az ablakfa felől mindig nagy sóhajtásokat hallok . . . Talán értem jönnek... De megint csak felkapom a fejemet, mert a tenger oly vad haraggal táncol, mintha Bercsényi úr veszett lelke csattogna a habok tetején s a szél úgy kiabál, mintha Zágon felől hozna kétségbeesett üzenetet . . . Talán nekem üzennek . . . S úgy érzem ilyenkor, hogy jobb lenne meghalni, néném! Jobb lenne meghalni . . .

Mert élni ma nehéz!

Lám, a török császár micsodás híres ember volt s mi lett belőle mára. Országá nincs már, de *még* annyi pénze se, hogy azt a kevéske tahint megküldhetné a rodostói tanyára. A népe mindennap éhesebb lesz, a katonái szétfogytak immár s most erdők alatt az ázsiai sziklák közt vonszolgatják ösztövére lábszárukat s' mezítelen életüket . . . Élni ma nehéz! Néha, mikor Bithynia felől errefelé jön az este, ablakom legfelső csücskén át elnézegetem az eget, az ég alatt a felhőket, ahogy vándorolnak-mennek északról melegebb tájak felé ... A felhőket nézem s olyankor ismét nyughatatlan lesz ez az én sokat zaklatott elmém. Mert reá-gondolok, hogy mennyi országok és népek fölött mentek el azok a felhők, amíg megérkeztek

idáig . . . Felettünk van Bulgárország, aztán jön Havasaifölde, következik Kisoláhország, jön utána Nagymagyarország . . .

Néném!

Bárhogy forgatom mostanában a pennámat, csak nehéz az én szívem. S hiába akar-nám egyebekről tudósítani Kedet, mert ma el-hagy minden okosságom s minden erejével fe-lém tör Nagymagyarország boldogtalan képe ..

Nagymagyarország! . . . Nagymagyaror-szág! . . .

Ha csak a nevét írom is le magam elé, úgy megráz valami itt belül, hogy éjszakák mennek el azután és nem bírok aludni többet a nyugha-tatlanságtól . . . S ezzel a zaklatott eszemmel látom magam előtt szegény gazdát, ahogy nyitott szemmel neszelget a kassai cínterem-ben, Bercsényi urat, ahogy dühösen ütögeti a saját feje tetejét s Thököli uramat elborult homlokával . . . Látom a haldokló Erdélyt: tűzben áll minden székely faluvég . . . S az árva székelymagyarok sikoltozása éjfeleken túl itt cseng vissza siket, vén füleimben . . . Abla-kom felett pedig vándorolnak-mennek a felhők erdélyi hazám felől . . . Mindenki vándorol most onnét . . . Jaj, Nagymagyarország!

De most este van, édes néném s a tenger nagy habot hány. A felhőkön túl, magasan, csillagot látok . . . Illő tehát, hogy feltekintvén a csillagra, erőt vegyünk megháborodott szí-veinken . . . Valahogy azért mindig lesz s majd

csak eligazítja dolgainkat az a nagy cselédes gazda, aki kihozván engemet ebbe az iszonyú bujdosásba, nem feledkezett meg rólam. Mert arra vigyáznunk kell, hogy a keserűség ködjébe ne vegye a tisztán való látásunkat. Az Isten egyik markában bot van, a bottal most igen nyomorgat minket, de jó tudni áztat is, hogy a másik markában vigasztalást tartogat s ezzel a vigasztaló kezével egyszer még megsimogat bennünket. Érti fog még a vetés: megfordul még egyszer a búsult székelgyász. Az egészségre pedig szüntelenül vigyázzunk. Pola téti!

JÁNOS.

I.

A segédjegyző megállt a folyó túlsó partján s tölcseért csinálván a tenyeréből, átkiáltott a vízén:

— Hallottad, mi az újság?

Annak a másiknak, ki a víz innenső partján bandukolt a vadászpuskával, sárga lábszárvédő volt a lábán, tehát nem lehetett senki egyéb, csakis Bujdosó Péter, a gróf Andrássy sárgalábszárvédős kasznárja. Bujdosó is megállt s visszakiáltott:

— Mi az újság?

— Az az újság, bratyesz, — röhögött a vénülő segéd jegyző, — hogy János húsvét másodnapján lyánynézőbe indul Hotykára . . .

Bujdosónak tetszett az újság:

— Már megint? Jó, hogy szóltál.

— De ott légy aztán!

— Ott leszek.

Karimájához emelte a két ujját, azaz köszönt. A segéd jegyző is úgy cselekedett. A kasznár nekivágott a szántásnak, a segédjegyző

nekivágott a falunak, mialatt — megszokásból — dalolni kezdett és míg cugoscipője cugig csatogott a sárban, jobb markával a füle körül hadonászott:

*Megérdemli az a lány,
Kiért sáros a csizmám . . .*

Csak lapszálen vetjük ide, hogy a segédjegyző nótáját nem kell szószerint venni. Emberemlékezet óta nem akadt lány, akiért sáros lett volna a vén bojtár csizmája. Különben csizmája se volt.

II.

Húsvét másodnapján János csakugyan öltözködni kezdett.

Úgyis sejti az olvasó, hogy Koczák Jánosról, a zehernyei másodkántorról lesz szó, tehát nem is időzöm nála körülményesebben. Jánosról köztudomású, hogy eddig vagy huszonhét-szer indult lyánynézőbe, de mindig gyalázatos eredménnyel. Számtalan esete közül csak egy-kettőre utalok most futólag . . .

Elsőízben, mint tudva van, a kis Turbucz Annust szemelte ki magának a gyerek, ki is csípte magát alaposan, (akkor vette az új teniszcipőt!), el is gyalogolt Kiszteíg, várták is a nyavalyást túrósbélessel, a tanítóház tornácáról rá is mosolgott már a kis Annus, — de János

ebben a legutolsó szempillantásban hihetetlenül megijedt, ijedtében csuklott egyet, tehát mindössze megemelte a kalapját, mintha csak véletlenül tévedt volna Risztére, aztán odaköszönt, hogy: kezécsókolom, mialatt szegény Annus csaknem elsülyedt a szégyentől. Jánosnak maradt még annyi ereje, hogy kitámolygott valahogy a falu végéig, de ott aztán fejbe is verte magát:

— Micsoda hólyag vagyok! Micsoda hólyag!

Más alkalommal a csarnahói erdész lányára kezdett pályázgatni. Megint kicsípte magát, (búrkalapot tett a fejébe!), el is indult gyalogszerrel, de útközben azt mondta neki a mihalyi állatorvos, hogy az erdészné *gardeda* alakjában használja a *gardedám* szót, tehát sose válnék belőle kultur-anyós. János erre úgy elkeseredett, hogy nyomban balkéznek vágott, Toronya felé: ott is volt lány, kettő, a tisztartó úrnál! De megint csak pechje volt a fiúnak, mert este lett, mire Toronyáig vergődött el, Toronyán viszont, a falu legközepén, van egy kút, de korlát nélkül, János beleesett, szerencsére térdig ért a víz s másfél órába telt, mire meghallották a jaj gátását s vederral felcibálták valahogy. De akkorára köszvény rángatta mind a két bokáját.

Ismét máskor, a háború harmadik esztendejében, Ebergényi Mártával próbálkozott meg s Jánost akkoriban elkísérte a nagynénje is. De

mikor már a helyzet legmagaslatára emelkedett s tánc közben úgy látszott, hogy övé lesz a leány, a zsebéből — Isten tudja, hogy? — de valahogy mégis csak kicsúszott az *Egy arszlántól szerzett Pesti Művelt Társalgó*, melyben többrendbeli bókók voltak kinyomtatva „korosabb delnők és honleányok elleni széptevés esetére” . . . János akkor kétségbeesve vetette magát a Társalgó után, de elkapták az orra elől, ott helyben szemelvényeket olvastak fel a Társalgóból, Márthácska rögtön tisztába jött Jánossal s így fuccs lett a házasságból. Pedig a kisasszonynak négyezer forint hozománya is lett volna ezüstben s mellesleg talán erre is pályázgatott János . . .

... Most tehát készülődni kezdett megint.

A télen azt mondta egyszer valahol a jegyzőné, hogy a barkó bizonyos férfiasságot kölcsönöz a fiatalembernek, — már ami a fellépést illeti! — s ezért János jóelőre meghagyta a barkót. Mindössze a frizurával volt megakadva, mert csak harmadnapja nyíratkozott s az eleje most, a választéknál, fel-felágaskodott, pedig szappannal is többször megkente már s a tenyerével is nyomogatta eleget: utoljára aztán rányomta a soffőrsapkát.

Mert soffőrsapkában akart nekivágni. Hogy miért soffőrsapkában, nem tudom.

Most aztán még egyszer a tükör elé lépett s végignézte magát jobbról is, balról is: jó benyomást gyakorolt magára.

— Tetszeni fogok, — s elmosolyodott. —
Most pedig vegyünk elő egy kis pénzmagot.

Kihúzta a kredencfiókot s előkotorván a
bugyellárist, négyszázharminchat koronákat
számolt ki belőle.

S ahogy így véglegesen felkészült, vette a
kampóspálcát s kiment a tornácra. Kint verő-
fényes reggel köszöntötte s a mennybolt kár-
pitja derültkében mosolygott le a világ fölé.
János szétnézett az udvaron s¹ később beszólt a
hátulsó házba:

— Zsuzsi néni!

Zsuzsi néni, a János kosztadó gazdasz-
szonya, kibújt erre a pitvarba, de ahogy meg-
látta a kinyalt Koczákot, könnyezni kezdett:

—Istnem, de szép! Mint a mályvavirág!

—Nonono, — tiltakozott mosolyogva Já-
nos, de azért jólesett neki az első elismerés.

—Sok szerencsét! — kiáltott utána Zsu-
zsi néni.

—Azt csak bízza rám! — szólt vissza fél-
vállról János.

(Zsuzsi nénit persze csak a hatás ked-
véért szólította elő János.)

Most aztán megindult s nekifordult a nagy
utcának. Ment, mendegélt, a város felé vévén
az irányt s a kampóspálcát meg-megforgatta a
levegőben ... Az udvarokról, a kiskertekből
itt is, ott is észrevették az asszonyok s össze-

súgtak. Pikor András a hidacskán pipázgatott s halkán átszólt a kisbírónak:

— A tanító úr megint házasodni fog.

III.

Azt talán mondanom is felesleges, hogy János, ahogy bevergődött a városba, egyenesen Fülígszagoshoz nyitott be, a *Varázsfuvola-ba*, s jókedvűen ráköszönt a vacak kis kocsmárosra:

— Jónapot, tata! Adjon egy fröccsöt!

A Varázsfuvolába kétségkívül nem azért fordult be János, mintha egynémely fröccsitalok formájában bátorításra lett volna szüksége, hanem, mert a döntő pillanatban még egyszer meg kellett hánynia a meghányandókat. Félórán belül pörköltöt is rendelt János és mire a hetedik fröccsöt hozta volna a kis Fülígszagos, már ott kvaterkázgatott vele Szatócs András, a rendelkezési állományba helyezett vén adóhivatali írnok is, persze a János kontójára.

Kopott alak volt ez & Szatócs. A bajusza két lecsüngő végét másfélévtized alatt kikezdte a nikotin, kerek szakállába pedig annyi dohánypor dugult bele, hogy idővel eggyé száradt a szakáll, mintha sárga agyagból ragasztották volna a szája alá. Szatócs egyébként azóta lett ismertebb egyén, hogy az utolsó követválasztás idején párbajra hívta ki Bujdosó Pétert, a sárgalábszárvédős kasznárt s Bujdosó akkor —

lovassági kard, bandázs nélkül! — belevágott a Szatócs lábszárába, de hátulról. Bujdosót azóta krakélernek emlegették, Szatócs viszont úton-útfélen piszkolta a kasznárt s most is valósággal reszelt alatta:

— Gyáva fráter az, csak a szája nagy, János fiam! Ha esetleg beléd találna kötni egyszer, pofozd fel, de alaposan!

János nem is legyintett a biztatásra:

— Egy gesztussal húsz kasznárt elintézek. Szatócs tovább uszította:

— Beszéltek, hogy múltkor, míg te a csárdást raktad jelenlegi ideáloddal, a szemtelen húsz koronát adott a primásnak, hogy valami bosztonfélét húzom, vagy mi a csudának hívják. Mert hallotta, hogy te gyenge vagy ebben az újfajta táncban . . .

Jánosnak keresztbefeküdt már a szeme, de azért nyakig vörös lett, mert a boszton valóban gyenge oldala volt a fiúnak:

— Hát igen, azt csinálta a koszos. Tudod, Bandi bátyám, nem akartam botrányt a táncteremben, mert ha épp nagyon akartam volna, félkézzel hajíthattam volna ki az ablakon . . .

(No ezt már Szatócs se hitte el Koczáknak!)

Újabb másfélórán belül már vagy kilenc üres flaska ásítózott az asztalon. A sarokba ezalatt belopózott észrevétlenül a Czérna Tóni híres bandája s attólfogva a szakadásig húzott csárdást és kesergőt. János akkor már egy da-

rab százkoronást csavart bele a brugó hasába, egy másik húszkoronást meg a klarinétos homlokára nyálazott oda. A kis Füligszagos közbe nekidült az ajtófélfának és míg pislogva szíjta a tajtékpipát, lelke szerint gyönyörködött a János kutyakedvében. Szatócs viszont a falnak vette magát s jobbmarkát a tarkója alá helyezte ezalatt:

— Czérna Tóni! Kedves jó emberem! Andalgót!

Eltátotta a száját s ódon betyárnótába kezdett:

Éjjel-nappal bujdosom az erdőbe . . .

Itt rövid lélekzetet vett s inkább csak a szemével jelezte Cziérna Tóninak, hogy most üvegh'angnak kell következni, ő maga fisztulában vágta rá a második sort, mialatt Koczák halkan kontrázott hozzá:

Keres engem a vármegye legénye ...

Hej, de bolondos kedvük kerekedett!

Délután félháromra teljesen ki volt készítve Szatócs is, Koczák is. János ekkor felemelkedett valahogy, azt mondta, most már komolyan mennie kell, mert Hotykán erősen várhatják, előbb ugyan íiakkert parancsolt a kocsma elé s kifizette Füligszagost, aki hosszú egészséget kívánt neki. Búcsúzóul a vén írnok kezét adott Jánosnak:

— Aztán imponálni kell, fiam! Be a hassal,, ki .a mellel, mert ebéd után Bujdosót is arramenőben láttam, lóháton.

János felnevetett:

— Ha ugrálni talál, majd kap vagy három pofot, attól oszt jól fog kinézni a kasznár!

IV.

Hiszen könnyű volt Jánosnak, amíg Szatócsal iszogatót: addig ugyan tízszer is elintézte & kasznárt — képzeletben, de most, hogy a fiakker félórája dőcögött vele Hotyka felé, lassan józanodni próbált. Hiába, kevés volt az italban a szesz, azaz a fludium, ebben igaza volt Szatócsnak. És most, ahogy egyre tisztult a feje, János fokozatosan drukkolni kezdett s a szorongás első jele, mint rendesen, az lett nála, hogy a cipő szorítani kezdte a ballába kisujj át.

János maga elé diskurálgatott:

— Ha csakugyan ott van Bujdosó, akkor kampec lesz Koczáknak ...

Mendegélt-dőcögött a fiakker, a völgyből már látszott is a hotykai torony. És ahogy dőcögött a fiakker, János most már tisztán kivette az ütemet is:

Koczák — Jani baj — van . . . Koczák — Jani baj — van . . .

— Hjaja, — sóhajtott egy keserveset. — Bujdosó meg fog dögleszteni máma ...

Olyan izgalom fogta el, hogy nem bírt többet magával. Megállította a kocsist, kifizette és visszaküldte, ő maga pedig gyalog vágott neki Hotykának. Mert remélte, hogy így mégis valami időt nyer s azalatt nyugodtabb elmével oszlatathat el bizonyos aggodalmakat . . .

Ment-mendegélt az útszélen. A faluból kikandikált már a vöröstéglás tanítói lak is. Ott vár most reá Szacsur Mariska képében a leggyöngébb virágszál s ha van benne tapintat (már pedig van!), föltétlenül túrósbélessel várja . . .

Igen ám, csakhogy Turbucz Anikó is túrósbélessel várta annakidején!

A hasonlatra újra megrémült, egyszerre józan lett s ettől még-jobban összezavarodott. Érezte, hogy a halántéka lüktet és hogy térden alul megremeg a lába . . . Ezért leült az árokpartra, lehúzta a cipőjét, összekötözte a zsinór-nál, husángot vágott hozzá, a cipőt átvette a huságon, a husángot most átvette a vállán s a gyepen át úgy indult megint darabkát. Mezt-láb, mint egy vándorlegény.

A falu nem volt már messzebb másfél-puskalövésnél. S János most már szabadszemm-látta, hogy a Szacsurék udvarán, az eperfa alatt, nagyobb társaság forog és kergetőzik.

— Biztos, hogy Mariskát öntözik a gazemberek! — szaladt ki akaratlanul a száján.

A féltékenysé-g gyilkoló nyila döfte szíven s ugyanakkor zúgást érzett a két fülében.

Erre megállt s vakart egyet az orra hegyén:

— Hallatlan, milyen gyáva vagyok!

Másodszor is leült az árokpartra. Az árokban hegyipatak csordogált, de még a patak is ezt csobogta:

*Vé—ged van, Jani—kám . . . Vé-ged van>
Jani—kám . . .*

Tűnődni próbált, hogy mi a csudát kezdjen most? Az egész világ tudja már, milyen szándékkal indult el Hotykának, holnapra pedig: híre fog szaladni, hogyan hencegett Füligszagosnál s Bujdosó, ha esetleg meg talál rá nehezíteni, annyira részre szabdalja szét egy újabb párbajbajn, hogy szecska lesz belőle . . .

— Férfiatlan fráter vagyok, — suttogetta maga elé.

De amíg így viaskodott magával, váratlanul kocsi zörgött fel az úton. János erre háttal fordult az útnak, hogy ne ismerjék fel, de a kocsi egyszerre csak megállt mögötte . . .

Érezte, hogy e pillanatban égnek ágaskodik minden egyes hajaszála!

— Lyánynézőbe, tanító úr?

Az alispán volt.

A méltóságos úr hangjára János esze nélkül felpattant, persze mezítláb. Udvariasan mosolyogni szeretett volna, tehát gyötrelem vonaglott az arcán:

—Igenis, méltóságos uram . . .

—Akkor tartson velem a faluig!

—Köszönöm mély tisztelettel, méltóságos uram, — mentegetődzött hebegve, — de felhólyagzott a talpam, hát kicsit meg akarom áztatni a vízbe.

—Majd bekiáltok Szacsurékhoz, — bólintott az alispán. — Sok szerencsét kívánok!

V.

A Szacsurék udvarán csakugyan öntözködtek. Ott volt a vénülő segéd jegyző, az istentelen patikusbojtár, benézett a fiatal tiszteletes úr is, azokívül még néhányan s valamivel három után csak beszánguldott Bujdosó Péter is, a sárgán. Fényezett kamásnijámai nemhogy hódított volna a nők körül, hanem egyszerűen szédített.

Mariskát persze megkergették a vízzel. Kicsit szerénykedett is a szívem, de a végén olyan maradt szegényke, mint egy agyonlocsolt libácska.

Volt tréfa és jókedv, de valahogy mintha mindenki érezte volna, hogy a hangulat kicsit erőltetett. Hisz körülbelül mindenki Koczák Janit leste, mert János miatt verődött össze mára valamennyi vendég.

Már ozsonnához kezdtek teríteni az eperfa alatt, de János csak nem mutatkozott.

Ekkor zörgött át az utcán az alispán úr hintója. A feneketlen nagy úr egy szünetre megállt a kapu előtt s a saját személyes hangjával szólt be az udvarba:

— Koczák tanító úr a falu alatt üldögél.

Támadt erre felfordulás!

Szacsur mester a méltóságos úr mérhetetlen kegyessége előtt lekapta a kalapot, Mariska — szegény! — füligpipacs lett a gyöngéd célzásra, a segédjegyző s a jókedvű patikusbojtár futólépésben indult meg a falu végének, Bujdosó pedig a sárgára vetette magát. De annyi ugratás és kötődés után, életében most először, egyszerre csak sajnálni kezdte a fiút:

— Szegény János! Megneszelhette, hogy itt vagyok . . .

S azzal sarkantyúba kapta a sárgát.

Bujdosó persze elsőnek pillantota meg Koczákot. János akkor már felhúzta a cipőt s úgy várt a kasznárra, oly elszánt gyűlölettel, mint egy bajvívó. Mert e keserves pillanatában elhatározta, hogy véglegesen leszámol Bujdosóval.

S ráordított a kasznárra:

— Mit akar az úr? Takarodjon az úr!

Bujdosó átértette, hogy János fölényeskedni akar, tehát leintette, jóakarattal:

— Csák semmi anázgolás, mindenekelőtt pedig ne magázz le! Mariska viszont vár, mert tudja, hogy meg akarod kérni. Tehát aló-mars!

János haragudni is szeretett volna, hogy mit avatkoznak bele az ő magánügyeibe, másfelől azonban belátta, hogy hálásnak lenni is illenék és így fogalma se volt róla, hogy is viselkedjék voltaképpen:

—A mindenségit, hát megmondtátok neki?

—Meg hát! No, gyerünk csak, bratyesz!

Ekkor lihegett a helyszínére a jókedvű patikusbojtár, meg a vénülő segédjegyző. Úgy megörültek Jánosnak, hogy csaknem összeölelgették, különösen miután kiderült, hogy nincs is hólyag a talpán. Akkor az egyik jobbról, a másik balról fogta közre Jánost, a kasznár pedig lóháton kísérte befelé, mint pandúrok a betyárt. János boldog szédülettel támolygott köztük, mert úgy érezte, hogy most már túl van a nehezebb részén. De ha arra gondolt, hogy öt perc múlva befordulnak vele a Szacsurék udvarába, hát meg volt győződve, hogy el fog ájulni a kapuban.

HUSZÁROK A PORBAN.

Mintha éles kiáltás hasított volna át a Pruth és a Szereth között s rémítő hallgatás következett reá. Senki semmit nem tudott, de beszélték mindenfelé, hogy előző napon huszárok verekedtek Dobronoutznál. Egy lovas sem maradt élve.

Messziről-messziről, Dobronoutz felől, magas porfelleleg állt az országúton.

Abban az időben emléke is alig élt már azoknak a katonáknak, akik úgy dültek el az első csatákon, mint a kéve. Pedig kilenc hónapja ha múlt csak azoknak a tomboló napoknak, mikor Csensztóchtól a volhin pusztáig tűzben recsegték az őszelej i erdők s a láng-özönben a legelső sorkatonák lihegték veríték-tői és koromtól elborítva.

Kilenc hónap múlt el azóta. Nyár lett megint s messziről, a keleti égtáj felől nagy tüzek lobogtak. Talán tíz-tizenkét falu égett. S a tüzek és füstlepedők mögül fel-felmorgott

néha a látóhatár. És alig emlékezett már valaki az első katonákra.

Forrónak indult a délelőtt. A nap szokatlan-sebesen kapaszkodott s Volhinia irányának két apró felleg állt mindössze az ég első negyedében. A mocskos galíciai falucska meg-megrezzent minden ágyúszóra, mely a távolban zümment föl és vánszorgott el idáig. Ott, a távoli tüzek és füstgomolyagok közt kellett fekdünie valahol az első honvédhuszár-ezrednek. Holtan.

A huszárok tegnap délután vágattak a halálba. így mondták mindenfelé. A tábornok is ottmaradt.

A piszkos és szegény falucska végén alacsony domb emelkedett, a dombtetőn apró ház, a ház előtt tenyérnyi térség. Ezen a kis téren ott állt már az új tábornok. Az ezredet kereste volna.

Néhány lépést mögötte a parancsőrtsízt várakozott. Daliás főhadnagy, minden föltevés szerint sportember odahaza. Monoklit csíptett a jobbszemébe.

Állt és várt.

Az új parancsnok kissé előtte, szeméhez illesztett távcsővel. A messze röpökdő tüzek irányába nézett sokáig. Sokáig és csüggedt fejjel.

Korosabb ember volt már a lovastábornok s haja egészen fehér. Ettől a hajószító kilenc

hónaptól. Bronzravert arcából konyán csüngött le a deres bajusz. Nézett a távcsövön, nézett.

Ma reggel érkezett sürgős parancsra, hogy helyébe-lépjen az elesett tábornoknak. A szomszédos kis vasútállomáson a parancsőrtiszt várta. Egymagában az ezredből.

Magas ember volt az új parancsnok s bú és gond rángott a bajuszában. Hirtelen megszólalt, de a távcsövet nem vette le a szeméről:

—Mennyi a pontos veszteség?

—Nem tudjuk, kegyelimes uram, — rez-zent föl a parancsőrtiszt. — Eddig senki sem jött vissza.

—A tábornok megfordult. Hangja ingerült volt:

—Lehetetlen! Mikor jött a jelentés?

—Tegnap este kilenckor, kegyelmes uram, — válaszolt tisztelegve a parancsőrtiszt. S bátortalanul tette hozzá: — valószínű, hogy túlzott a veszteségjelentés ...

— Igen, — hagyta rá a tábornok.

A parancsőrtiszt folytatta:

— Minden valószínűség föltevése amellet szól, hogy — mint az ilyen esetekben szokás, — a debakl első perceiben szétszóródtak és most rótákra-tépdeseve kalandoznak valahol az er-dőkben.

— Igen, — mondta rá kurtán a tábornok.

Mély csönd állt be.

Sehol élőlény nem látszott: siket ma-gányba süllyedt a tájék. Forrón vert a nap s a

füst szállt Dobronoutz felől. Szakadatlanul dobogtak az ágyúk.

S onnét, a füst és nagy tüzek irányából, egyre-mkébb feltűnt a porfelleg az országúton. De mintha egyhelyben állt volna mindég.

A tábornok újból szeméhez emelte a távcsövet s a poroszlopot kezdte figyelni. Egyszer annyit szólt még, félig magához dörmögve:

—Lovasok jönnek ...

*

Az új tábornok ott-állt a mezei út fölött a dombon. Dobronoutz felől nagy tüzek látszótak, de irányuk mintha errefelé közeledett volna. A füst eldűlve szállt s a füstön innét apró villanások cikkadoztak olykor. Minden vilanás után ágyúszó riasztotta meg a tájat. Máskor meg olyan sűrű dobogás következett, hogy pergett tőle a dobhártya.

Balkézőről váratlanul gyalogosok bukkantak föl, rajvonalban, átfogva a nagy rétséget. A tűztől és koromtól elrútított éghatár alá siettek. Régi legények lehettek, mert feketék voltak a naptól. Eltűnődve, komoly arccal igyekeztek mind.

A tábornok hátraszólt:

—Miféle ezred?

—Mindjárt megkérdézem, kegyelmes uram, — felelt szolgálatkészen a parancsörtszt.

S tölcsért alakítván a szája elé, lekiáltott:

—Milyen ezred vagytok, hé?

A rajvonal széle akkor súrolta a domb lábát. A légiimen szuszogó baka — félvállról — visszakiáltotta az ezred számát. S továbblihegtek az emberek. Előre, előre.

Még szörnyűbb csöndbe bukott a vidék. Szemközt a rajvonallal, a mezei út fölött, még mindig ott állt a porfelleg, de látni lehetett már, hogy észrevétlenül errefelé tart.

A tábornok szeméhez emelte távcsövét s a poroszlopot nézte sokáig. A parancsörtiszt az oldalán állt, kissé hátrább s monokliján meg-megvillant a nap. Szomorú volt, csaknem levert.

— Hogy történt mégis? — fordult vissza később a tábornok.

A parancsörtiszt apró sarkantyúja megcsördült halkán, amint összecsapta a sarkát:

— Ma reggelig kevés hír futott be, kegyelmes uram. Nagy zűrzavar lehetett elől, mert váratlanul előreparancsolták a huszárságot. A tábornok maga állt az ezred élére s kihúzta a kardját. Aztán ...

Itt elakadt a parancsörtiszt, mintha küzdött volna magával.

— Aztán? — sürgette a tábornok.

— Aztán megeresztett kantárszárral indultak a tüzek felé s negyedóra múlva mind elnyelte őket a földi-borulat. Hogy mi történt elől, senkisé tudja. Az egyik gyalogsági zászlóalj parancsnoka beszélt az éjszaka, hogy a többkilométeres gazdátlan frontrészen át

nekimentek az ellenséges ároknak ... Minden árok beomlott, úgy dörgött a föld!

— Értem, értem, — bólongott komolyan a tábornok.

A parancsőrtszt szembenézett vele:

— Nagy lett a kavarodás aztán... A gyalogsági-zászlóalj parancsnoka annyit látott még, hogy az égő faluk közt s a maró füsttől elborítva ... sok-sok huszár gyalogosan verekedett ... kardjaik csapkodtak és csengtek ... Eddig egyi lovas sem... jött vissza s a tábornok is ottmaradt...

Elhallgatott a parancsőrtszt. A tábornok annyit dörmögött:

—Az elődöm elesett... Tehát senkisémmel jelentkezett ma reggelig?

—Senki, kegyelmes uram. Fölmerült az a kombináció is, hogy talán az ellenség hátában kalandoznak s elszakadozván egymástól, nem tudnak keresztülvágni a mieinkhez ...

A tábornok végignézett most a parancsőrtszten:

—Úgy hallom, ama kevesek közé tartozol,, akik ott voltak tavaly a szatanov-gorodoki attackban...

—Igenis, kegyelmes uram. Egy hadosztály magyar lovas ment akkor vágatában a halál elé, kinyújtott karddal.

—Tudom, tudom, — bólíntott a tábornok s megint szeméhez illesztette a távcsövet.

A közeledő poroszlopot nézte, amely toronymagasan állt a mezeit út fölött. A forró napban káprázva csillogott a por s aranyszínt vert vissza. De senkit-senkit nem lehetett látni benne.

A lépést húzódó porfellegből mintha nóta verődött volna ki.

*

Csakugyan lovasok közeledtek a porban.

Onnét lehetett sejteni, mert itt-ott olyan zaj ütközött fel, mint amikor lovak patkói verődnek le tömegben: trapp ... trapp ... De senkit és semmit nem lehetett látni: ló és lovas maga körül húzta a poroszlopot, amely sárgásan fénylett a napban. Mint egy aranyfelleg.

Jöttek-jöttek egyre s rövid szünetek után nóta szállt ki az aranyporból. A tábornok kémlelődve állt még mindig az alacsony dombon, a parancsörtiszt pedig megdőlt a kardján, úgy figyelt előre. Egyszer aztán így szólt, szinte akaratlanul, hogy föl ne zavarja a tábornokot:

— Egyes honvédhuszárok jönnek ...

A tábornok meghallotta s visszafordult:

— Kik jönnek?

— Egyes honvédhuszárok, kegyelmes uram. Ismerem a nótájukat.

Csönd lett, nagy csönd. Csak a lovak patkói dobogtak lépést: trapp ... trapp ...

Mert lépést jöttek, halotti menetben. Szokatlan és különös volt a közeledésük. Az arany-

porból egy ló, egy lovas sem ütődött ki: valamennyi huszárt befogta a csillogó földi felleg. Zengett a nóta, egyre szomorúbban.

A parancsőrtszt még mindig úgy állt a kardjára dülve s előrehajolva. Maga elé sutogott:

—Ennyi maradt meg az egyes honvédhuszárokból ...

—Mi az? — szólt hátra a tábornok.

—Azt hiszem, kegyelmes uram, hogy csak ez a másfélszakasz huszár maradt meg az ezredből. A többi elesett...

Már közeljárt a poroszlop. Abban a pillanatban nóta vágott ki belőle. A lovak trapp-trappjára elnyújtva, hogy egyszerre szívenütött mindenkit:

*Magyarország egy kis község,
Körülvette az ellenség ...
Most akarják, most akarják
Kiirtani,
De az Isten, a jó Isten
Nem engedi...*

Szállt-szállt a dal, de oly különösen, mint az ének a halotti-toron. A tábornok lehajtott fejjel állt a dombon s tanácstalanul kérdezte:

—Mi történt? Hát a többi lovas csakugyan nincs sehol?

—Mind meghaltak, kegyelmes uram, — felelte szolgálatkészen a fiatal parancsőrtszt.

Mert — szemre — nem lehetett másfél-szakasznál több huszár a porban, amely eltakarta őket. S zengett a nóta, mint a gyászdal.

A tábornok levert volt:

— Nem értem... Elestek a bajtársaik s ezek dalolnak!?

A parancsörtszt egy lépést tett előre:

— Kegyelmes uram magyar ember s talán hallotta valamikor, hogy a magyarok nótázva gondolnak az elköltözőitekre. Ezek a halott huszártársaikat siratják el gyászdallal.

A tábornok nem szólt. A porfelleget nézte, amely akkor haladt el a domb lábánál.

Kupolává tornyosult ez a por, mintha templom borult volna a lovasok fölé s ez a templom velük haladt az úton. És ahogy lenyilazott a nap, aranyban lángolt ez a kupola, amely alól csak itt-ott tetszett föl pillanatra egy ló vékony feje, egy huszár az átkötözött homlokával. A tábornok egyszerre haptákba egyenesedett s kezét tisztelegve emelte a sapkájához. A parancsörtszt is tisztelgett.

És akkor hirtelen szilajon zendült meg az aranyban csillogó por:

*Asztalos, csinálj koporsót,
Egy egész ezrednek valót...
Vérbetűkkel, lángbetűkkel
Írd rá eztet:
Itt nyugszik az első honvéd-
Huszárezred!*

Szállt a nóta hetyke bánattal, elterülve a róna fölött. Itt-ott kiütődtek olykor egy ló nyakának ívelt körvonalai, egy lovas sapkátlan feje. Halott társaiktól nótaszóval búcsúztak a megmaradt huszárok.

A tábornok egyvégben tisztelgett. De mintha megcsuklott volna. A parancsőrtiszt, aki szintén tisztelegve állt, odapillantott ekkor s visszafojtott lélekzettel látta, hogy a tábornok sír. Nagy könnyek estek ki a szeméből, lefolytak az arcán, végiggördültek a bajuszán s lehulltak a fübe ... Az elesett huszárokat siratta.

Csönd volt. Csönd volt.

A porkupola távolodni kezdett s távolodott a nóta is, amelyet ismételni kezdtek. Attól a résztől, hogy Magyarország egy kis község.

Félóra múlva elenyészett ez is. Egy füzes kanyarodójánál eltűnt a poroszlop s eltűntek a huszárok. Senki nem tudta, hová mennek. Nagy hallgatás neszelt a tájék fölött, csak a tábornok állt a dombon, könnyes arccal. Messziről ezalatt, valahonnét Dobronoutz felől, tüzek látszottak az éghatáron. Kormos füstjük eldülve szállt arrafelé.

Olykor-olykor bús ágyúszó dongott el a síkon.

ŐSZI HARMAT UTÁN ...

Gyöngyös alatt egy nyalka legény poroszkált Hatvan felé az októberi országúton.

Vedlett volt a legény mindenképpen. Néhai attilájáról lekíváncozott a zsinór, szoros csizmájának leferdült a sarka s az apró sarkantyú csak a balcsizmáján csörgött már fáradtan, mivelhogy a másik csizmára szóló sarkantyú elveszett. Még Szikszó táján valahol. Kitört galériján sejteni lehetett még az egykori főhadnagy csillagok helyét. Ment-ment a régi főhadnagy az országút közepén, kissé bizonytalanul, mint a lovastisztek általában, ha nincs már mire felülni többet. Csorba kardját meztelenül vitte a vállán.

Szemközt, de messzebb még, egy másik hívó tartású legény poroszkált Gyöngyös irányának. Ennek a szemközt igyekvő legénynek bakasipka biggyedezett a fejebúbján, egy anynyira elhasznált sipka, hogy már csak a haj zsír tartotta össze. Polgári ruhában közeledett Gyöngyösnek, bagószinre kopott lábszárvédőben. Kettejük között — egy távolságra — szé-

les vadkörtefa nyújtogatta csupasz karjait az égnek.

A nap sütt-sütt, de már messzi délről. Itt-ott krumplit kapáltak a földeken s a hegyek alól nóta szállt errefelé. Katonanóta. Valami elbúsult szántóvető gondolhatott a régebbi világra s attól talált elfacsarodni a szíve.

Ott aztán, a gyöngyösi körtefa előtt, össze-találkozott a két harcos.

Még nem érték el egymást, amikor hirtelen megállt a Hatvan felől igyekvő hegyes-sipkás legény. Nagyot kiáltott:

— Bagossy főhadnagy!

Bagossy főhadnagy, aki hitvány kardját hozta a vállán, szintén megállt s miután szemügyre vette a deli-tartású, de kopott-ruhás vándort, szintén kiáltott egyet:

— Mendik hadnagy!

Nyomban egymásnak mentek s ott, a gyöngyösi körtefa előtt, kitárt karral borultak össze.

Közel tíz esztendeje nem találkoztak. Az utolsó napon Tirol hegyeiről leereszkedve verekedtek az olasz síkságon. Akkor roskadt össze felettük az ég . . .

Most, hogy összeölelkeztek, jól megnézték egymást s örültek, jaj, de hogy! Mendik hadnagy jutott először szóhoz:

— Hová-merre, testvér?

— Macedóniának, — mosolygott az apró bajusza alatt Bagossy főhadnagy. — Olvasom

az újságban, hogy ott még akad hébekorba egy kis akció . . .

—Meg egy kis zsold is néhanap . . .Mi?

—Az is, — bölintott Bagossy. — Hát te hova vágatl az útnak, testvér?

—Egyelőre Bochnia a cél, testvér. Hal-lottam félfüllel, hogy ott gyülekezik Krakótól keletnek, valami tót-magyar légió a bujdosók-ból. Marja őket a düh, hogy a Javorinán át be-törhessenek Késmárk alá. Csak az összegre vár-nak . . .

Bagossy hitetlenkedve szólt:

—Miféle összegről van szó?

—Arról, testvér, — magyarázott tűzzel Mendik, — amelyet bizonyos propaganda-alap-ból helyeztek kilátásba rövidesen . . . Mit szólsz hozzá? Nem hiszed talán?

Bagossy makacsul rázta a fejét:

—Nem!

—Aztán mért?

— Azért, testvér, — fejtegette Bagossy, — mert Európában ma minden szabadságmozga-lomra előirányzott pénzt még útközben ellop-nak . . .

Mendik felvágta a fejét konokul:

— Hát akkor továbbmegyek s nem állok meg, csak Litvániában. A múlt héten beszélt Makón egy vilnai kereskedő, hogy ott van csak becsülete a verekedő legényeknek! Ha meg min-den kötél szakad, fölkelőnek állok be Podólia határán. Megbízható forrásból tudom, hogy

komoly akció készül a vörösek ellen. Legalább biztosítva van a hópénz meg a koszt. Tarts velem!

Elhallgattak.

És miközben hallgattak, egymást nézték. Örülve a viszontlátásnak, de némi hetyke bánattal is.

— Rég nem fogtunk kezét, testvér, — szólt aztán Bagossy.

Mendik hadnagy komolyan bólintott:

— Hát ebben a kutya-világban nem is csoda, testvér. Szétfűjt bennünket az élet, mint szél a levelet ... De talán fordulj meg, testvér, van itt a városka aljában egy kocsmá, legalább kibeszélgetjük magunkat ott egy kicsit...

Bagossy megindult visszafelé, a városkának. Mendik vele.

A nap jól belehágott már a délutánba, sugarai ferdén súrolták a mezőket. Két-három hét kellett csak s érezte mindenki, hogy téli-bundájába gombolkozik a világ. Enyészetre állt minden. Itt-ott asszonyok hajbókoltak a földeken, a krumplitáblák fölött s balról, a dombok oldalain, piros színben lángoltak a bokrok. Messze-messze valami hegyvonulat kékllett. A Bükk lehetett talán.

Szótlanul mentek darabkát egymás mellett, mintha a régi katonák kietlen sorsa búsította volna az eszüket. Csak a Bagossy balcsizmáján csörrent egy-egy halkat a sarkantyú, mialatt a

vállára fektetve vitte csorba kardját. Később annyit kérdett Mendik:

—A régi kardod?

—Az, — mondta Bagossy. — Már csak ez maradt meg . . .

—S a hüvelye hova lett?

Bagossy úgy nézett föl menetközben, hogy nem nézett föl. Mintha súlyos bánat terhe nyomta volna a fejét:

— Bártfa körül jártam a multiban, persze útlevel nélkül, vagy mi a szösz! A cseh zsandárok kiszimatolták valamiképpen, hogy egy volt közös huszártiszt vendégeskedik a környékben s vállán hordja a kardját is. Szóval megszorítottak. Hidasnémetitől nem messze átugrottam a határmezsgyé, de akkor már lecsúszott valahol a hüvely. Azóta így járok . . .

Mendik hallgatott, Bagossy is. Egyszer még annyit szólt:

—Hajőszító világ ez, testvér!

Továbbmentek egymás oldalán. Mendik hadnagy vágva a lépést, ami természetes egy néhai bakatisztnél, Bagossy főhadnagy viszont karikázva a csizmával, mivel lovat-nyerget rég elekzekváltak alóla . . .

Így értek Gyöngyös város széléig, egy csapott-sipkájú kocsmá elé. Mendik csöndesen szólt:

— Ez az.

Befordultak a csapszékbe. Elhagyatott volt az ivó, unalom ásított benne. Mindössze a csap-

láros tétlenkedett a fenyőfa-rács megett: ved-
lett szakállú, vén zsidó. Ijedten kukkantott ki:

—Parancsolnak az uraságok?

—Bort! — kiáltott borúsan Mendik. —
Szódát is hozzá!

S leült a kecskelábú asztalhoz. Bagossy szintén, de előbb keresztberakta a kardját. Aztán eldültek szélesen, szemközt egymással.

A zsidó előhozta a bort meg a szódát. Mendik ránézett Bagossyra. Legénykedő kedve volt már:

—Fröccsöt?

—Azt! — intett a szemével Bagossy. —
Mint *akkor* . . .

—Koccintottak testvériesen s felöntötték egy hajtásra. Bagossy kezdte:

—Hát veled mi történt azóta, testvér?

—Velem? — és olyat sóhajtott, hogy majd a mellét vitte szét. — Én, testvér, benne-voltam minden szabadságmozgalomban azóta s Nyugatmagyarországon nyúztam el az utolsó katonabakancsot. Két hétig még mezitláb vettem részt a felszabadító-harcban, de ráuntam a tarlórépára s leszereltem. Hát evégből vágtam neki egyelőre Lengyelföldnek. . .

—Értem, értem, — mosolygott vissza Bagossy.

Mendik tovább-lelkесedett:

— Úgy gondolom ugyanis, hogy legroszabb esetben beállok valami szabadalakulatba, mert odafönt, hálaistennek, nem ment végbe

még a konszolidációs folyamat. Nos, ha minden sikerül, pozíció is akad talán s előbb-utóbb magammal viszem a rózsámat. Hát te miért vetted a fejedbe éppen Macedóniát, testvér? Bagossy lehorgasztott fejjel beszélt:

—A keserűség hajt, testvér. Mert engem meg elhagyott a rózsám . . .

—Értem, értem, — bólogatott Mendik s szóotalanra vált.

Bagossy töltött elébb, koccintottak rá s ittak. Akkor megtörölte kétfelől elhanyagolt kis bajuszát s folytatta:

— Szóval csak azt akartam mondani, hogy Macedóniát néztem ki magamnak. De éppúgy vállalom a szabadság nevében fellángoló hadmozdulatokban a részvételt Albániában avagy az észvesztő puskázást Montenegró sziklás ormai között. Legalább kosztot adnak, ezredesi rangot hozzá s nem macerálnak folyton, mint a függetlenségét élvező Magyarországon . . .

Mendik elkomorodott:

—A Balkánt nem ajánlom.

—Aztán miért? — ütődött meg Bagossy.

—Azért, — válaszolt hetykén Mendik, miközben furcsán kapta fel a szemöldökét, — mert ott kizárólag azon az elvi alapon csatáznak, hogy ki fizet többet? Hit nélkül való csapatmozdulatok ezek, mert híj jávai vannak minden meggyőződésnek. Mondom, tarts velem: a len-

gyei végeken túl kezdődik a víg élet! Táncolni fogunk minden másodnap . . .

Bagossynak leesett a feje. Mintha azon tűnődött volna, mitévő legyen? Rút gondjaiból Mendik hadnagy riasztotta fel:

—Hát te megházasodtál-e, testvér? És ha igen, merre hagyta a fiatalasszonyt?

—Csak akartam, — legyintett Bagossy. — De mire hoztam volna asszonyt a házhoz és melyik házhoz? Egy ilyen leszerelt vacak! De azt mondhatom, testvér, hogy nem is lesz már nekem soha feleségem!

— S miért? — vetette hátra a fejét Mendik.

Bagossy rekedten magyarázott:

— Azért, testvér, mert olyan feleségem úgy se akad, mint lett volna az a kislány, akit kinéztem magamnak Bártfa alatt. Gyűrűs mátkám volt. De hiába izengettem neki, hogy legközelebb megindulunk a lovainkon Bártfa szabadítására. Én azért izengettem még, de multak az évek s a kislány látta szegény, hogy nem lesz már nekem többet se lovam, se megélhetésem ... Mit is keresek ebben az országban, Mária Anyám! Szóval, hogy el ne térjek a tárgytól, nem tudott várni tovább s hozzáment valami mérnökhöz a Szepességre. Hallom, derék fiu egyébként s megnyugtat, hogy meg is fogja becsülni az apró menyecskét . . . Hát eddig van!

Ittak. Hallgattak. A kocsmáros szorongva

figyelt rájuk a far ács mögül és sajnálta őket, ele nagyon. Mert látta, hogy jóra való két front-harcos issza a borát.

Azok ketten akkor már ferdén dültek el a könyökükön. Mendik hadnagy megmozdult egyszer s dudorászni kezdett, úgy az orrán keresztül:

*Körtefa, körtefa,
Gyöngyösi körtefa,
A szegény katona
Megpihen alatta ...*

Bagossy főhadnagy szomorkásán nézett maga elé. De akkor megmozdult ő is és feltartotta a mutaóujját:

— Ne ezt, testvér! Hanem azt a keserveset!

Baltenyerébe helyezte át a feje súlyát, a hangját meg kieresztette:

*Mikor megyek Lengyelország felé,
Sírva nézek kicsi hzám felé ...*

Mendik kontrázni kezdett, mellhangon. Most már bizonyos volt, hogy nem állnak meg Lengyelorszáig. Hiszen akkor nem búcsúztak volna Magyarországtól.

Abbahagyták. Ittak. Váratlanul jókedvre ágaskodtak s Bagossy az asztalra csapott:

— Hát nem bánom, veled-megyek a polyákok közé. De van-e útleveled?

— Minek az? — hőkölt vissza Mendik.

— Hát a cseh demarkációtól a régi határig ... Mi? — s egyszerre kirobbant belőle a visszafojtott nevetés.

Mendik is kacagni kezdett s attólfogva nevettek-nevettek, míg csak el nem öntötte szemüket a könny.

Ahogy megtörölték a szemüket, Bagossynak volt még valami észrevétele:

— Aztán mely irányban vágunk neki, testvér?

— Csakis a Jablonkai-hágón, — magyarázta Mendik, aki — úgy látszott — előbb behatóbb szaktanulmányt fejtett ki a határátkelők studirozásában. — Tudniillik arra esik legközelebb Bochnia meg Krakó . . . Hej, de jó életünk lesz, a teremfáját!

Ittak rá.

Akkor fölvetette a fejét Bagossy főhadnagy. Komoly akart maradni, de huncutság játszott a szemében:

— Testvér! Arra gondoltam, mit szólna hozzá a kormány, ha valaki megsúgná neki, hogy a holnapi vagy holnaputáni napon meg nem engedett határátlépésre készül két ilyen suhaj legény?

Mendik nem várta be a végét, csak hátravetette magát a falnak s rengett-rengett a kacagástól. Bagossy is a félvállára dült el s úgy harsogott, hogy rázkódni kezdett tőle. Táncolt

és ugrált körülöttük minden . . . Szinte fuldokoltak.

Ahogy magukhoz tértek volna, sokáig csóválták a fejüket, annyira tetszett nekik. De akkor észhezkaptak.

Odakint októbertégi alkonyatra állt a délután, ők pedig úgy beszéltek meg, hogy — törik-szakad! — késő estére Füzesabonyban lesznek. Onnét lehet még hat nap a Jablonkai-hágó.

Bagossy odaszólt a kocsmárosnak:

— Fizetünk, öreg!

A zsidó előmerészkedett a farács mögül s kezeit dörzsölve és hajlongva biztosította az urakat, hogy nem tartoznak semmivel. Utolsó ember lenne, ha pénzt fogadna el két ilyen úri fiatalembertől, akik talán sohasem jönnek vissza Magyarországra. Bagossy azonban leintette félvállról:

Nem kell nekünk semmise ingyér!

Aztán Mendikre nézett:

Lökj oda egy pengőt!

Mendik az asztalra tette a pénzt.

Akkor pakolni kezdtek. Bagossy vállára csapta a csorba kardot, Mendik vállára lökte a tarisznyáját.

Megindultak.

Átvágtak a városon s akkor kiléptek Kálkapolna irányának az országúton. A nap egészen lent állt a hegyek fölött, alig-araszra s deresedni kezdtek a mezők. Mert őszi harmat után

volt már. ők ketten messze jártak az országúton, olyannak látszottak már csak, mint a két mozgó petty a végtelenben. Aztán eltűntek egy kanyarodónál.

Kis szél kerekedett később, végigsepert az országúton s eltakart mindent. Még a csizmájuk nyomát is.

— Vége. —

TARTALOM

	oldai
Talpasüvöltés	3
Három bojnyikról.....	27
A gályán	38
Menekülő kuruc	53
Mikes egyedül marad.....	70
Hófűvás a Sturecen	87
Két ágyúszó.....	99
Lázadás Füreden	109
A tehénke	124
Tizennégyes emlék.....	141
Hideg szél fúj	154
Gazdátlan levél.....	173
Mikes két levele	179
János	195
Huszárok a porban	209
Őszi harmat után	219